

Historijsko geografski razvoj zagrebačkih prigrorskih naselja

Bunjak Pajdek, Matija

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:533103>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Matija Bunjak Pajdek

**HISTORIJSKO GEOGRAFSKI RAZVOJ
ZAGREBAČKIH PRIGORSKIH NASELJA**

Diplomski rad

**Zagreb
2018.**

Matija Bunjak Pajdek

**HISTORIJSKO GEOGRAFSKI RAZVOJ
ZAGREBAČKIH PRIGORSKIH NASELJA**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra edukacije geografije i povijesti

**Zagreb
2018.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu integriranog preddiplomskog i diplomskog sveučilišnog studija *Geografija i povijest*; smjer: *nastavnički* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Stjepana Šterca

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Historijsko geografski razvoj zagrebačkih prigrorskih naselja

Matija Bunjak Pajdek

Izvadak: Tema ovog rada je razvoj zagrebačkih prigrorskih naselja. Ovaj rad povezuje dva metodološka koncepta, povijesni i geografski. U prvom dijelu rada se proučavaju osnovana geografska obilježja prostora kroz njegov geografski smještaj i položaj, također se promatraju geografska obilježja u dvije potkategorije, prirodno-geografska i društveno-geografska obilježja. Historijski dio rada je prikazan kronološki od prapovijesti, preko antike, srednjeg vijeka i novog vijeka, pa do suvremenog doba. Poseban naglasak je stavljen na XX. stoljeće, koje je bilo najdinamičnije na ovom prostoru. Zadnji dio rada posvećen je posebnom identitetu, koji je nastao u zagrebačkom Prigorju, a koji je mješavina urbanog i ruralnog karaktera. Kao dio glavnog grada Zagreba, zagrebačko Prigorje ima povoljnu poziciju za gospodarski i demografski rast.

85 stranica, 37 grafičkih priloga, 9 tablica, 83 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Historijsko geografski razvoj, Prigorje, Zagreb, Gračani, Šestine, Markuševac,

Voditelj: doc. dr. sc. Stjepan Šterc

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Stjepan Šterc
izv. prof. dr. sc. Aleksandar Toskić
doc. dr. sc. Ružica Vuk

Tema prihvaćena: 9. 2. 2016.

Rad prihvaćen: 13. 9. 2018.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Historical geographic development of Zagreb prigorje settlements

Matija Bunjak Pajdek

Abstract: The topic of this paper is the development of the Zagreb piedmont settlements. This paper links the two methodological concepts, historical and geographical. In the first part of the paper the geographical features of space are studied through its geographic location and position, geographical features are also observed in two sub-categories, natural-geographical and socio-geographical features. The historical part of the work is depicted chronologically from prehistory, through Antique, the Middle Ages and the New Age, to the modern times. Particular emphasis was placed on the 20th century, which was the most dynamic in this area. The last part of the work is devoted to a special identity, created in Zagreb Prigorje, which is a mix of urban and rural character. As part of Zagreb's capital Zagreb, Prigorje has a favourable position for economic and demographic growth.

85 pages, 37 figures, 9 tables, 83 references; original in Croatian

Keywords: Historical geographic development, Prigorje, Zagreb, Gračani, Šestine, Markuševec

Supervisor: Stjepan Šterc, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Stjepan Šterc, PhD, Assistant Professor
Aleksandar Toskić, PhD, Associate Professor
Ružica Vuk, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 09/02/2016

Thesis accepted: 13/09/2018

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

1.UVOD	1
1.1. Predmet i prostorni obuhvat istraživanja	1
1.2. Ciljevi, zadaci i metode istraživanja	3
1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja	4
1.4. Osnovne hipoteze	4
2. OSNOVNA GEOGRAFSKA OBILJEŽJA ZAGREBAČKIH PRIGORSKIH NASELJA.....	6
2.1. Geografski smještaj i položaj	6
2.2. Prirodno-geografska obilježja	9
2.2.1. Geološka i geomorfološka obilježja	9
2.2.2. Pedološka i vegetacijska obilježja	12
2.2.3. Hidrogeografska obilježja.....	13
2.2.4. Klimatska obilježja	15
2.3. Društveno-geografska obilježja	16
2.3.1. Ukupna međupopisna promjena stanovništva 1857. - 2011. godine.....	17
2.3.2. Prirodno kretanje stanovništva	24
2.3.3. Prostorna pokretljivost stanovništva.....	28
2.3.4. Opće kretanje stanovništva	31
2.3.5. Demografska obilježja stanovništva	33
2.3.5.1.Dobno-spolni sastav stanovništva	33
2.3.5.2.Gospodarska struktura stanovništva	35
2.3.5.3.Obrazovna struktura stanovništva	39
2.3.5.4.Narodnosni i vjerski sastav stanovništva.....	41
3. ETAPE HISTORIJSKO GEOGRAFSKOG RAZVOJA.....	44
3.1. Prapovijesno razdoblje.....	44
3.2. Antičko razdoblje.....	45
3.3. Srednji vijek	46

3.4. Novi vijek.....	51
3.5. XX. stoljeće u zagrebačkim prigorskim naseljima	61
3.5.1. Od početka XX. stoljeća do 1950. godine	62
3.5.2. Razdoblje nakon 1950. godine	68
4. OPSTANAK RURALNE KULTURE U URBANOM NAČINU ŽIVOTA UNUTAR ZAGREBAČKIH PRIGORSKIH NASELJA	73
5. GOSPODARSKE MOGUĆNOSTI PROSTORA.....	75
6. ZAKLJUČAK.....	77
6.1. Osvrt na hipoteze	77
6.2. Opći zaključak	78
POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA	79
Literatura.....	79
Izvori	83
PRILOZI	VIII
I. Popis slika	VIII
II. Popis tablica	X
III. Pisana priprema za nastavni sat geografije.....	XI

1.UVOD

Zagrebačka prigorska naselja u današnje vrijeme su u sklopu Grada Zagreba te se smatraju kvartovima grada. Većina zagrebačkih prigorskih naselja nalazi su u gradskoj četvrti Podsljeme, dok su do 1950. godine bila zasebna naselja koja su se razvijala odvojeno od Zagreba, ali pod snažnim utjecajem grada. Sa sve snažnijom urbanizacijom i širenjem grada zagrebačka prigorska naselja bila su primorana priključiti se gradu Zagreb te nastaviti razvitak u sklopu grada. Povoljan geografski položaj najviše je utjecao na ranu naseljenost na ovom području te samim time je razvoj zagrebačkog Prigorja bio od prapovijesti do danas.

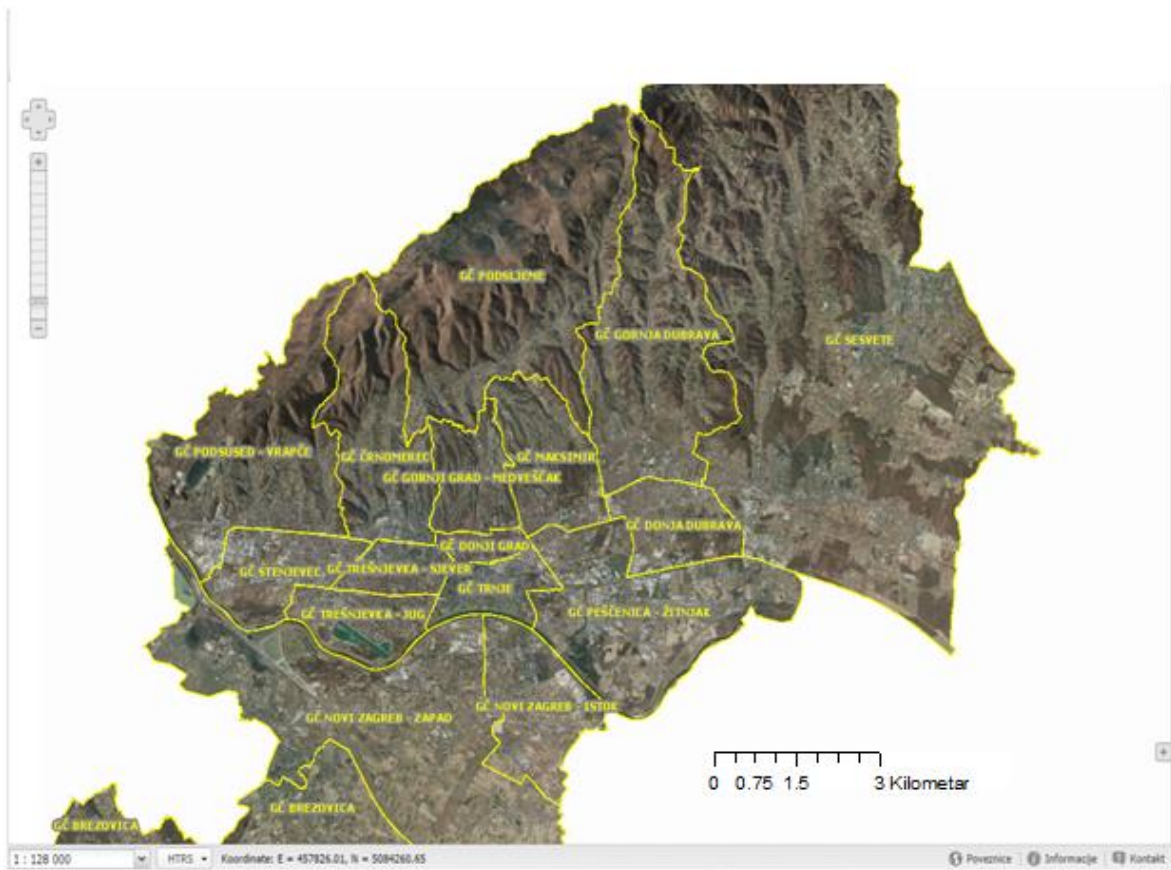
1.1. Predmet i prostorni obuhvat istraživanja

Glavni predmet ovog rada su zagrebačka prigorska naselja i njihov razvoj koji će se promatrati kroz historijski i geografski aspekt. Kroz prizmu historijskog-geografskog razvoja će biti prikazan njihov napredak izvan Grada Zagreba te njihov međusobni utjecaj koji se protezao kroz povijest. Istraživački rad će se fokusirati na suvremeno razdoblje u kojem se dogodilo najviše promjena na prostor te su naselja već u sklopu grada Zagreba. Kako bi se shvatili svi aspekti razvoja prostora, potrebno je razraditi prijašnja vremenska razdoblja. Osim historiografskog aspekta, velik dio rada će biti baziran na geografskim faktorima. Preko prirodno-geografskih obilježja će biti pokazani razlozi ranog naseljavanja na zagrebačkom Prigorju. Osim navedenog prirodna osnova ima puno utjecaja na današnji način života, prvenstveno se to odnosi na veliku količinu vegetacije u zagrebačkom Prigorju. Za kompletnu analizu geografskog prostora, uz prirodna geografska obilježja potrebno je analizirati i društveno-geografska obilježja kako bi se dobila cjelovita slika prostora te prikazao način života u zagrebačkom Prigorju.

Prostor koji će biti obuhvaćen unutar ovog istraživanja je kompleksan za definirati, tako različiti autori na svoj način definiraju teritorijalnu podjelu Prigorja. Povjesničarka Lelja Dobronić, koja se najviše bavila zagrebačkim Prigorjem definira taj prostor kao: "*Sav sjeverni Zagreb, to jest dio grada sjeverno od Ilice, Vlaške ulice i Maksimirske ceste, može se smatrati prigorjem Medvednice. Pojmom medvedničkog prigorja obuhvaćeni su svi obronci Medvednice koji se protežu prema jugu u vidu brežuljaka i hrptova uglavnom okomitih na glavno bilo Medvednice*" (Dobronić, 1986, 15). Tomislav Premerl zagrebačkim Prigorjem smatra: "*...područje od rijeke Sutle do Božjakovine, od hrpta Medvednice do rijeke Save...*" U sela zagrebačkog Prigorja Premerl ubraja: "*Laduč, Brdovec, Susedgrad, Stenjevec, Vrapče, Šestine, Gračane, Remete, Markuševac ili Sveti Šimun, Vugrovec, Moravče, Sesvete,*

Kašinu, Bedenicu, Dugo Selo, Prozorje – Martinbreg, Brckovljane, Božjakovinu i Svetog Ivana Zelinu" (Premerl 1998. prema Novosel, 2015). Povjesničarka Suzana Leček zagrebačkim Prigorjem definira područje „*od Podsuseda do Sv. Ivana Zeline.*“ (Leček 2003, prema Novosel, 2015). U svom radu Mirko Marković smješta Prigorje u sljedeće granice: "*U podnožju šumovite gore Medvednice, od Susedgrada prema istoku, do Kašine na zapadu pruža se blaga udolina u kojoj su se tijekom srednjega vijeka nalazila brojna prigorska sela*" (Marković, 2006, 195). Za razliku od ovih autora, etnologinja Nerina Eckhel u Zagrebačko Prigorje ubraja tek sela Markuševac, Remete, Gračane i Šestine. Budući da se nošnja, govor, tradicija skoro ne razlikuju u ovim naseljima, vjerojatno se zato Eckhel fokusirala na ova četiri naselja (Novosel, 2015).

Glavni prostor koji će biti uključen u istraživački dio ovog rada se nalazi u Gradskoj četvrti Podsljeme. Stanovnici ovog prostora su govorili kajkavskim dijalektom, nosili narodnu nošnju koja je bila identična te su održavali narodne običaje. Time su očuvali zajednički prigorski identitet. Naselja su formirana od niza manjih zaselaka okupljenih oko središnjih sela. Danas su zaselci postali ulice u Zagrebu, a središnja sela su postali kvartovi Zagreba (Novosel, 2015). Kvartovi koji su unutar Gradske četvrti Podsljeme su: Gračani, Markuševac, Mlinovi, Šestine, Vidovec. Uz navedene kvartove, u ovom radu će biti uključen i kvart Remete koji spada pod gradsku četvrt Maksimir, jer je prije uključanja u Zagreb te podjele na gradske četvrti, kvart Remete imalo veliko značenje za zagrebačko Prigorje. Osim Remeta ima i drugih kvartova koji bi mogli biti uključeni u rad, kao što je Čučjere, koje spada pod Gradsku četvrt Gornja Dubrava, međutim geografski položaj Čučerja pokazuje da je taj dio Prigorja odvojen od ostatka zagrebačkog Prigorja te nije primarno dio područja uključenog u ovo istraživanje. Osim po geografskom položaju, Čučerje se i historijski odvojilo od ostatka Prigorja. To najbolje možemo vidjeti u etnologiji, gdje se nošnje Čučerja razlikuje od ostatka naselja. Vidovec, koji spada u gradsku četvrt Podsljeme, zbog udaljenosti od Zagreba već je razvio malo drugačiju kulturu te je zadržao ruralniji karakter od ostalog Prigorja.

Sl. 1. Gradske četvrti grada Zagreba 2018. godine

Izvor: <https://geoportal.zagreb.hr/Karta> (17. 7. 2017.)

1.2. Ciljevi, zadaci i metode istraživanja

Cilj ovog rada je pokazati razliku između zagrebačkog Prigorja i grada Zagreba te kako je Zagreb utjecao na razvitak ovog područja. Osim toga, biti će analiziran razvitak zagrebačkog Prigorja u sklopu Zagreba. Kroz geografske i povijesne elemente bit će pokazan zaseban razvoj zagrebačkog Prigorja te njegove posebnosti u odnosu na Zagreb, ali i njihove sličnosti.

Prilikom pisanja rada korišteno je više različitih metoda. Primarna metoda je prikupljanje podataka te analiza i sinteza tih podataka, samim time i odvajanje relevantne literature. Najviše je korištena zavičajna literatura te stručna i znanstvena geografska i historiografska literatura. Analizom historiografskih radova identificirani su dominantni čimbenici i obilježja historijsko-geografskog razvoja. Uz literaturu, korišteni su statistički podaci te kartografski prikazi, koji su relevantni za ovu temu. Glavni izvor za statističke podatke je Državni zavod za statistiku, odnosno publikacije izdane od strane Državnog zavoda za statistiku. Statistički podaci su primarno korišteni za analizu društveno-geografskih elemenata zagrebačkog Prigorja. Za kartografski prikaz su većinom korištene

tematske karte koje pokazuju specifičnosti prostora, a kao primarni izvor korišten je geoportal grada Zagreba, odnosno tematske karte zagrebačke infrastrukture prostornih podataka. Osim tematskih, korištene su i topografske karte kako bi se prikazala teritorijalna raspodjela prostora te vegetacija i reljef prostora.

1.3. Pregled dosadašnjih istraživanja

Potrebno je naglasiti kako je ovaj prostor tijekom povijesnog razvoja bio izrazito vezan uz grad Zagreb te kako je većina historijskih istraživanja provedeno na području Zagreba te je unutar njih zahvaćeno zagrebačko Prigorje koje je konstantno bilo vezano uz Zagreb. Jedan od razloga neodjeljivosti zagrebačkog Prigorja je od Zagreba su zajednička geografska obilježja. Jedan od glavnih autora za povijest Zagreba do XX. stoljeća je Franjo Buntak koji je napisao „Povijest Zagreba“ koja obrađuje povijest Zagreba i njegove bliže okolice od prapovijesti do 1850. godine, priređivač je upotpunio knjigu do I. svjetskog rata, jer je prerana smrt spriječila Franju Buntaka da dovrši knjigu. Prapovijesno doba, antika i srednji vijek su detaljnije obrađene u knjizi „Tisućljetni Zagreb“, koju su napisali Ivan Kampuš i Igor Karaman. Osim navedenih autora, Ivo Goldstein i Slavko Goldstein su uredili dvije knjige o povijesti grada Zagreba. Kao važne kronike koje proučavaju zagrebačko Prigorje kao glavni objekt istraživanja potrebno je izdvojiti „Gračansku kroniku“ Domagoja Novosela te doktorat od istog autora „Stanovništvo upravne općine Gračani – Remete između dva svjetska rata“. Također za pavlinski samostan u Remetama, koji je imao veliki utjecaj na zagrebačko Prigorje, se kao glavni izvor koristio zbornik radova „Pod okriljem Majke Božje Remetske“. Jedna od najvažnijih autorica za cjelokupno Prigorje je Lelja Dobronić, koja je svoje historiografsko istraživanje posvetila cjelokupnom Prigorju, uključujući i zagrebačko. Među radovima Lelje Dobronić izdvajaju se „Periferija Zagreba u 19. stoljeću“ i „Stari vijenac sela oko Zagreba“ gdje je primarno istraživanje zagrebačko Prigorje. Za prirodne geografske faktore se primarno koristila stručna geografska literatura, različitih autora, koji su obrađivali različite geografske faktore za područje Zagreba i Medvednice. Neki od autora su Anita Filipčić, Tomislav Šegota, Ivan Čanjevac, Ivo Nejašmić, Josip Roglić, Damir Magaš i mnogi drugi.

1.4. Osnovne hipoteze

Temeljem prethodnog poznavanja teme, metodologije i kroz analizu literature moguće je postaviti određene polazne hipoteze koje će se kroz rad potvrditi, korigirati ili opovrgnuti.

- H1** Na historijsko-geografski razvoj zagrebačkog Prigorja u velikoj je mjeri utjecala povezanost s gradom Zagrebom kao najbližim urbanim središtem.
- H2** Povoljan geografski položaj je omogućio ranu i konstantnu naseljenost.
- H3** Zbog prirodne geografske osnove i jače međusobne povezanosti u zagrebačkom Prigorju je ostao izraženiji ruralni faktor nego u ostalim dijelovima Zagreba.
- H4** Prigorska kultura je doživjela vrhunac u XX. stoljeću.
- H5** Uz Gradec i Kaptol na zagrebačko Prigorje je veliki utjecaj imao pavlinski samostan u Remetama i vlasnici Medvedgrada.

2. OSNOVNA GEOGRAFSKA OBILJEŽJA ZAGREBAČKIH PRIGORSKIH NASELJA

U ovom dijelu rada biti će razmotren utjecaj geografskog smještaja i položaja zagrebačkih prigorskih naselja na njihov razvitak. Osim geografskog smještaja i položaja, biti će obrađeni prirodno-geografski i društveno-geografski faktori te će se istaknuti njihov utjecaj na razvitak naselja.

2.1. Geografski smještaj i položaj

Geografski smještaj i položaj su potrebni kako bi određeni prostor smjestili u granice te omogućili njegovo promatranje. Geografski smještaj je smještaj neke točke, naselja, države ili kontinenta u geografskoj mreži, odnosno mreži meridijana i paralela. Geografski položaj je položaj neke točke, naselja, države ili kontinenta u odnosu na druge točke, naselja, države ili kontinente. S obzirom na to, geografski položaj može biti povoljan ili nepovoljan. (Curić, Curić, 1999). Već je ranije u radu navedeno da je zagrebačkom Prigorju teško navesti granice, samim time njegov smještaj i položaj je teško odrediti.

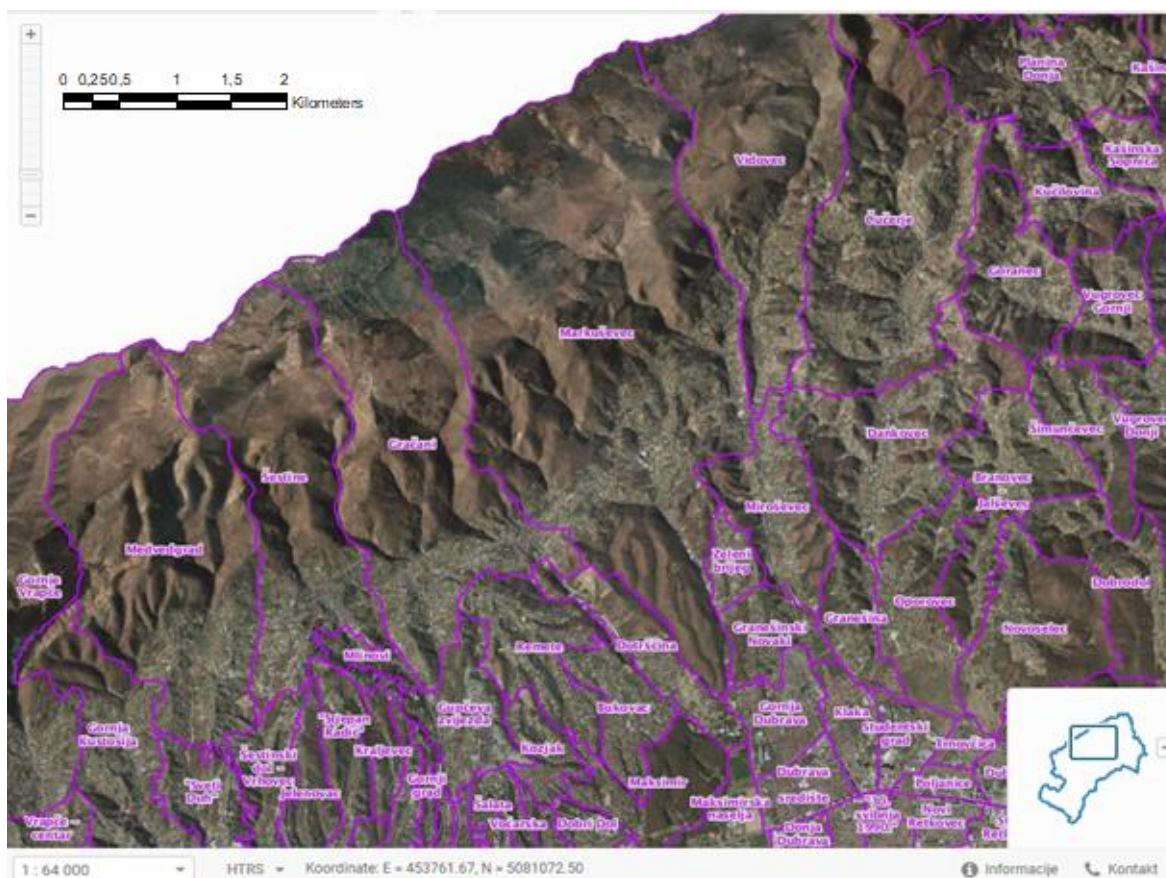
Geografski smještaj zagrebačkih prigorskih naselja možemo izjednačiti sa geografskim smještajem Zagreba, jer se proteže sjevernom stranom Zagreba. Zagreb je smješten na 45°48'43"sjeverne geografske širine i 15°58'52"istočne geografske dužine. Zagrebačka prigorska naselja se nalaze na južnim padinama Medvednice (Sljeme, 1035 m) dok se naselja zagrebačkog Prigorja protežu na prosječnoj nadmorskoj visini od 300 metara, tako je naselje Šestine smješteno na nadmorskoj visini od 291 metar, dok su Gračani smješteni na nadmorskoj visini od 273 metra. Mlinovi i Markuševec se nalaze u udolinama, pa su na nešto nižoj nadmorskoj visini od 240 metara (Bilić i Ivanković, 2006b).

Naziv Prigorje označava veliki prostor u južnom podnožju Medvednice, koji je podijeljen na istočno ili Zelinsko Prigorje, središnje ili zagrebačko Prigorje i zapadno ili Jaskansko Prigorje. Starosjedioci prigorskih naselja su Medvednicu nazivali gorom. Dodavanjem riječi pri, jer su se naselja nalazila prije gore, dolazimo do riječi Prigorje, koja označava cijelu regiju. Sve više se nameće naziv Podsljeme za zagrebačko Prigorje iako to nije ispravna oznaka ovog kraja, jer je Zelinsko i Jaskansko Prigorje zadržalo svoj izvorni naziv prigorja (Novosel, 2008).

Kroz razvoj i širenje Zagreba, zagrebačko Prigorje se u potpunosti uklopilo u grad Zagreb te su postali gradske četvrti grada. Gradska četvrt Podsljeme je jedna od većih četvrti grada Zagreb, od ukupno sedamnaest gradskih četvrti smještena je na četvrto mjesto po površini. Površina gradske četvrti Podsljeme iznosi 59,44 km², jedine veće gradske četvrti

su Sesvete, Brezovica te Novi Zagreb-zapad. Kao što je već navedeno, Remete se ne nalaze unutar gradske četvrti Podsljeme, ubrajajući i njih s površinom 2,95 km², dobivamo pravu površinu zagrebačkog Prigorja od 62,39km². Najveće naselje površinom je Markuševac s 26,95 km², slijede ga Gračani s 12,15km², pa Vidovec s 10,39km² te Šestine s 9,35km². Najmanje naselje su Mlinovi s površinom od 0,59 km², zbog nepovoljnog položaja, između triju jačih naselja (Gračani, Šestine i Ksaver) te je zbog toga površinom značajno manje od ostalih zagrebačko prigrorskih naselja.

Zagrebačka prigrorska naselja su smještena na sjeveru grada Zagreba te većina međusobno graniči. Šestine su najzapadnije, dok je Vidovec najistočniji. Remete su najjužnija točka zagrebačkog Prigorja te svojim južnim dijelom zadiru najdublje u Zagreb. Gradska četvrt Podsljeme graniči s zapadne strane s Gradskom četvrti Črnomerec, a s istočne strane graniči s Gradskom četvrti Gornja Dubrava, s južne strane omeđena je gradskim četvrtima Gornji grad – Medveščak i Maksimir, gdje spadaju i Remete. Sjeverna granica Gradske četvrti Podsljeme je identična granici Grada Zagreba te graniči s Krapinsko-zagorskom županijom, a granica ide vrhom Medvednice.

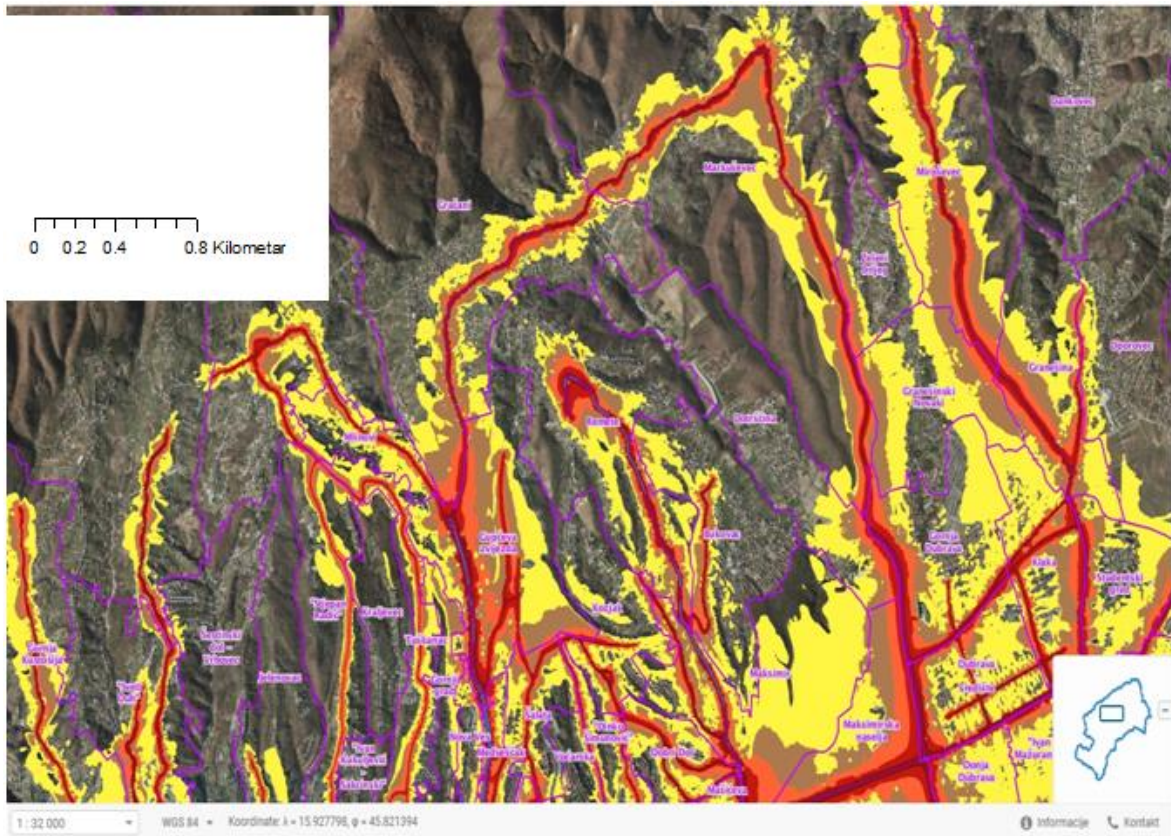

Sl. 2. Mjesni odbori grada Zagreba 2018. godine

Izvor: <https://geoportal.zagreb.hr/Karta> (17. 7. 2017.)

Geografski položaj zagrebačkih prigorskih naselja može se analizirati na dva načina. Budući da su zagrebačka prigorska naselja uklopljena u Zagreb te su kvartovi unutar Zagreba, važno je analizirati geografski položaj Zagreba, ali i položaj tih kvartova naspram Zagreba. Geografski položaj grada Zagreba je izuzetno povoljan te se nalazi na raskrižju četiri transkontinentalna prometna pojasa. Prvi prometni pojas proteže se od zapadnog dijela Srednje Europe, pa preko alpskih prijevoja do Zagreba, drugi od Budimpešte preko Zagreba do Pule ili Trsta, treći prometni pojas je od zapadne atlantske Europe prema srednjem Sredozemlju te četvrti dolinom Save prema Bliskom Istoku (Magaš, 2013). Zagreb kao glavni grad je snažno makroregionalno središte te Damir Magaš izvrsno opisuje njegovu ulogu kao „*Zagreb, prvorazredna uloga vodećeg središta*” (Magaš, 2013, 424).

S druge strane, geografski položaj zagrebačkih prigorskih naselja u odnosu na Zagreb potrebno je isto tako pobliže opisati. Zagrebačka prigorska naselja imaju povoljan položaj naspram Zagreba, jer su smještene na krajnjem sjeveru grada Zagreba. Prema indikatoru cestovne dnevne buke koji je prikazan na slici 3. možemo identificirati tri glavna pravca kretanja koja povezuju zagrebačka prigorska naselja s Zagrebom. Prvi povezuje gradsku četvrt Podsljeme s gradskom četvrti Čnomerec, preko Šestina. Drugi pravac kretanja povezuje gradsku četvrt Podsljeme s gradskom četvrti Donja Dubrava. Treći pravac povezuje gradsku četvrt Podsljeme i gradsku četvrt Gornji grad Medveščak, odnosno s „centrom“ Zagreba. Osim ova tri glavna pravca, postoje i dodatni pravci koji su zastupljeni u manjoj mjeri. U središnjem dijelu zagrebačkog Prigorja su Gračani, koji imaju najkraći put do centra Zagreba, što uvjetuje njihovu dobru povezanost s ostalim naseljima u zagrebačkom Prigorju. Prema indikatoru cestovne buke možemo vidjeti glavni razlog priključenja Remeta gradskoj četvrti Maksimir te njegovo distanciranje od zagrebačkog Prigorja. Kvart Remete po indikatoru dnevne buke ima slabu povezanost s ostalim prigorskim naseljima u gradskoj četvrti Podsljeme te primarno gravitira prema Maksimiru, dok su ostala zagrebačka prigorska naselja međusobno bolje povezana.

Sl. 3. Indikator cestovne dnevne buke Grada Zagreba

Izvor: <https://geoportal.zagreb.hr/Karta> (20. 7. 2017.)

2.2. Prirodno-geografska obilježja

Geografija je znanost koja proučava prirodne i društvene pojave te procese u geoprostoru te veze i odnose između njih (Cvitanović, 2002). Stoga je za kompletnu sliku prostora potrebno proučavati društveno-geografska obilježja, ali i prirodna-geografska obilježja. U radu će biti analizirana neka važnija prirodno-geografska obilježja, geološka, geomorfološka, vegetacijska, pedološka, hidrogeografska, klimatska obilježja. Pregledom tih prirodno-geografskih obilježja ćemo dobiti djelomičnu sliku prostora, koja će biti upotpunjena s društveno geografskim faktorima.

2.2.1. Geološka i geomorfološka obilježja

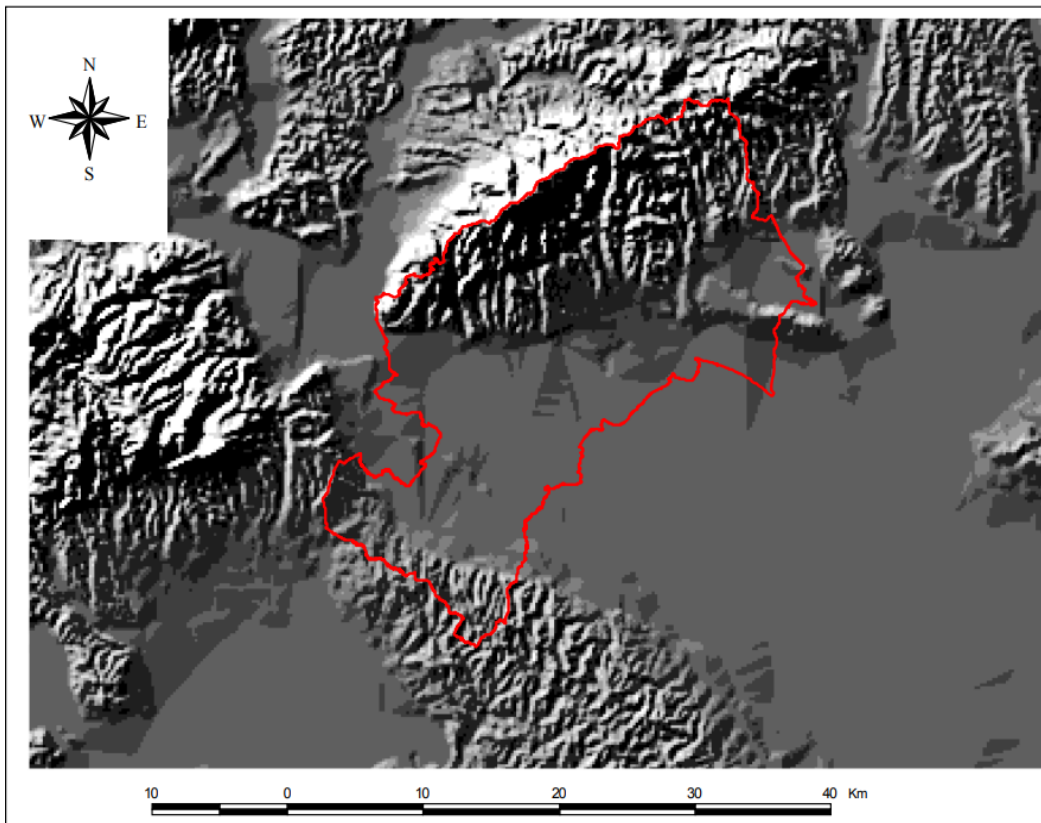
Prostor zagrebačkih prigrorskih naselja je većinom smješten na Medvednici stoga slijedi kratka analiza geoloških i geomorfoloških obilježja. Područje Medvednice pripada jugozapadnom dijelu Panonskog bazena. U geološkoj građi zastupljeni su svi genetski tipovi stijena: magmatske (nastale hlađenjem lave), sedimentne (nastale taloženjem djelića drugih stijena ili biljnih i životinjskih ostataka u dubokim morima) i metamorfne (nastale od obje skupine prvotnih stijena, uslijed povišenog tlaka i temperature) (Nikolić, Kovačić, 2008).

Medvednica je pretežno izgrađena od škriljevaca i mekih vapnenaca, brusilovaca i kremenih pješčenjaka paleozojske starosti, te od tvrdih vapnenaca mezozojske starosti. U zapadnom dijelu Medvednice se stvara jedinstvena krška zona u kojoj prevladavaju litotamnijski vapnenac ili litavac i trijaskim dolomit. Iako su krške pojave donekle skrivene pod mlađim holocenskim naslagama i gustom vegetacijom, ipak su tu prisutni brojni krški oblici poput špilja, jama, vrtača, krških dolina i ponikava. Krško polje Ponikve je polje na kojemu potoci naizmjenice izvire i poniru, pojavljuju se i nestaju. Poniranjem voda s područja Ponikvi duž pukotina u stijenama nastala je i špilja Veternica koja se sa svojih više od 7000 m otkrivenih kanala ubraja među najdulje špilje u Hrvatskoj (Službene stranice parka prirode Medvednica). Dijelovi Medvednice na području grada izgrađeni su uglavnom od tercijarnih naslaga (Inventarizacija poljoprivrednog zemljišta Grada Zagreba i preporuke za poljoprivrednu proizvodnju). Morfološka analiza upućuje da je zagrebački dio Medvednice izložen mlađim izdizanjima, jer ne odgovara glavnoj masi Medvednice (Roglić,2007). Tim izdizanjem je povećan nagib denudacijskog reljefa te su doline potoka u zagrebačkom prigorju (Medveščak, Bliznec,...) dublje i strmije. Osim toga izdizanjem se stvorio najspecifičniji i najvažniji dio srednjeg dijela Prigorja, a to je pijedmontska ili podgorska udolina (Hren,2003). Pijedmonska udolina je karakteristična za ovo područje, jer je nema u drugim Prigorjima. Sela koja su nastala u udolini su starija i dugo su bila međusobno povezana jače, nego što su bila povezana s prisavskom ravnicom.

Još jedna karakteristika prostora je rebrasti reljef, koji je omogućio smještaj i život malih naseobina (Roglić,2007). Na području zagrebačkih prigorskih naselja ima nekoliko napuštenih kamenoloma, koji nisu sanirani te danas nagrđuju krajobraz okoliš, a to su kamenolom Pustodol, Bačun i Markuševac, koji vidimo na slici 5.

Glavni geološki problem su aktivna klizišta u cijelom Prigorju. U zagrebačkom Prigorju ima mnoštvo aktivnih klizišta, koja su većinom uzrokovana antropogenim utjecajem. Uništavanje šumskog pokrova, neodgovarajući građevinski radovi, obrada zemljišta te s jaka ispiranja dovela su do uništavanja tla i aktiviranja klizišta.

Prigorski pojas u zaleđu udoline ima izrazito dinamičan reljef te ga možemo pratiti na profilu od Šalate, koja je na nadmorskoj visini od 140 metara do Remeta na nadmorskoj visini od 345 metara. Dakle na visinskoj razlici od 205 metara na zračnoj udaljenosti od 4,5 kilometra te prosječan nagib od 33% te su također nagibi od 45° česta pojava (Hren,2003).

Sl. 4. Reljef grada Zagreba

Izvor: <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Poljoprivreda-poljoprivredno%20zemljiste/Inventarizacija%20poljoprivrednog%20zemlji%C5%A1tacijeli%20rad%20u%20jednom-Iva-za%20web-pdf.pdf> (27. 2. 2018.)

Sl. 5. Neaktivni kamenolom u Markuševcu

Izvor: <http://markusevec.blogspot.hr/2011/09/zvonko-simunjak-mlinovi-na-mrzljaku.html> (20. 2. 2018.)

2.2.2. Pedološka i vegetacijska obilježja

Zemljište u širem, a tlo u užem smislu, predstavlja neobnovljivo prirodno dobro koje treba štititi i racionalno koristiti. Kakvoća tla ovisi od djelovanja pedogenetskih faktora (litosfera, atmosfera, hidrosfera i biosfera) tvoreći razne vrste tala koje se neprekidno mijenjaju. Osim pedogenetskih faktora na kakvoću tla utječu procesi erozije, dok najznačajniji učinak ima antropogeni utjecaj. Utjecaj čovjeka je neophodan za obradu tla kako bi se povećala njegova plodnost, ali se tim utjecajima ujedno mijenjaju osnovna svojstva tla (Vincek, Dukši i Ježek Zenkel, 2014). Budući da su zagrebačka prigorska naselja većinom unutar granica parka prirode Medvednice, glavnina pedoloških i vegetacijskih obilježja je vezana uz Medvednicu. Sve veća urbanizacija mijenja strukturu tla te se sve više mijenja slika okoliša. Tlo na Medvednici je izuzetno kompleksno. Na području parka prirode utvrđeno je 10 tipova tala, koji se pojavljuju u 25 podtipova, 19 varijeteta i 19 formi (Vrbek, 2009). Najveći utjecaj imaju sitnozrnata tla gornjomiocenske i pleistocenske starosti koje zauzimaju oko 70% ukupne površine podsljemenske zone i koje se međusobno razlikuju prema porijeklu, a posljedično i sastavu, kako litološkom tako i mineralnom. Klasifikacijom uzoraka pleistocenske starosti utvrđeno je ukupno dvanaest vrsta tala: masne gline, posne gline, elastični prahovi, prahovi, šljunkoviti prahovi, pjeskoviti prahovi, glinoviti šljunci, glinoviti šljunci s pijeskom, prahoviti šljunci, prahoviti šljunci s pijeskom, slabo graduirani šljunci s prahom te prahoviti pijesci (Martinčević Lazar, Urumović i Mihalić Arbanas, 2017).

Obilježje zagrebačkih prigorskih naselja je bujna i raznovrsna vegetacija, koja zbog sve veće urbanizacije postaje relevantnija i više pažnje se posvećuje očuvanju vegetacije. Flora Medvednice sadrži 22% nacionalnog florističkog bogatstva, jer ima 5400 vrsta i podvrsta, a proteže se na svega 0,4% državnog teritorija. Šume hrasta kitnjaka i običnog graba zauzimaju najniže obronke Medvednice, do 350 nadmorske visine. Osim ove dvije vrste, također je česti primjer pitomog kestena, divlje trešnje, obične bukve lijeska, jaglac, kopitnjak i mnoge druge vrste (Nikolić i Kovačić, 2008). U Parku je zabilježena 91 strogo zaštićena vrsta, osim već nabrojene vegetacije je izraženo i carstvo gljiva. Raznolikost biljnog svijeta Medvednice velikim je dijelom posljedica klimatskih promjena koje su se događale u Zemljinoj povijesti, ali i antropogenog utjecaja kroz razdoblja razvoja grada Zagreba i okolice. Još jedan dokaz zaštite biljnog i životinjskog svijeta na području Medvednice je provođenje Nature 2000 te na slici 6. možemo vidjeti popis zaštićenih vrsta i staništa pod Naturom 2000 (Službene stranice Parka prirode Medvednica).

Popis Natura 2000 vrsta i staništa u Parku prirode Medvednica (HR2000583)

CILJNE VRSTE

jelenak - <i>Lucanus cervus</i>
mirišljavi samotar - <i>Osmoderma barnabita</i>
alpska strizibuba - <i>Rosalia alpina</i>
velika četveropjega cvilidreta - <i>Morimus funereus</i>
šumski bijelac - <i>Leptidea morsei</i>
gorski potočar - <i>Cordulegaster heros</i>
potočni rak - <i>Austropotamobius torrentium</i>
potočna mrena - <i>Barbus balcanicus</i>
žuti mukač - <i>Bombina variegata</i>
močvarna riđa - <i>Euphydryas aurinia</i>
širokouhi mračnjak - <i>Barbastella barbastellus</i>
velikouhi šišmiš - <i>Myotis bechstenii</i>
veliki šišmiš - <i>Myotis myotis</i>
južni potkovnjak - <i>Rhinolophus euryale</i>
veliki potkovnjak - <i>Rhinolophus ferrumequinum</i>
mali potkovnjak - <i>Rhinolophus hipposideros</i>
dugokrili pršnjak - <i>Miniopterus schreibersii</i>
oštrouhi šišmiš - <i>Myotis blythii</i>
veliki vodenjak - <i>Triturus carnifex</i>
kiseličin vatreni plavac - <i>Lycaena dispar</i>
hrastova strizibuba - <i>Cerambyx cerdo</i>

CILJNA STANIŠTA

Hidrofilni rubovi visokih zeleni uz rijeke i šume (<i>Convolvulio sepilii</i> , <i>Filipendulion</i> , <i>Senecion fluviatilis</i>) 6430
Ilirske hrastovo-grabove šume (<i>Erythronio-Carpinion</i>) 91L0
Šume pitomog kestena (<i>Castanea sativa</i>) 9260
Bukove šume (<i>Luzulo-Fagetum</i>) 9110
Panonsko-balkanske šume kitnjaka i sladuna 91M0
Ilirske bukove šume (<i>Aremonio-Fagion</i>) 91K0
Šume velikih nagiba i klanaca (<i>Tilio-Acerion</i>) 9180*
Špilje i jame zatvorene za javnost 8310
Karbonatne stijene sa hzmofitskiom vegetacijom 8210

- **Prema Uredbi o proglašenju ekološke mreže (NN 124/13, NN 105/15)**
- **21 ciljna vrsta Natura 2000 područja Medvednica** (8 šišmiša, 5 kornjaša, 3 leptira, 2 vodozemca, 1 riba, 1 rak, 1 vretence)
- **9 ciljnih staništa Natura 2000 područja Medvednica**

Sl. 6. Popis Natura 2000 vrsta i staništa u Parku prirode Medvednica

Izvor: http://www.pp-medvednica.hr/wp-content/uploads/2017/08/Natura-2000_ciljne-vrsta-i-stanista_Medvednica_HR2000583.jpg (25. 12. 2017)

2.2.3. Hidrogeografska obilježja

Glavno hidrogeografsko obilježje Zagreba je rijeka Sava. Sava se ubraja u naše najonečišćenije rijeke; najvećim je dijelom u trećoj kategoriji onečišćenosti (moguće natapanje i opskrba određene industrije), a nizvodno od Zagreba i Siska ulazi u četvrtu kategoriju (moguća plovidba i hidroenergetsko korištenje). Stanje se popravlja smanjenjem industrijskog onečišćenja (posebno nakon zatvaranja nekih pogona u Sloveniji i Hrvatskoj) i izgradnjom uređaja za pročišćavanje voda (Samobor, Velika Gorica, Kutina i dr.) (Habdija, 2009).

Sve tekućice se slijevaju u rijeku Savu, a kod Zagreba Sava ima peripanonski kišno-snježni režim. Peripanonski kišno-snježni režim složeni je režim s po dva maksimuma i minimuma tijekom godine. Prvi maksimum se javlja u proljeće, u mjesecu ožujku ili travnju, dok se drugi maksimum, koji je izraženiji, javlja u prosincu. Primarni minimum se javlja u kolovozu, a drugi minimum je karakterističan za veljaču (Čanjevac, 2013).

Geološka građa Medvednice uz morfološke karakteristike te uz povoljne hidrološke uvjete osigurava bogatstvo površinskih vodenih tokova. Potoci južnih obronaka Medvednice, odnosno Prigorja, se gotovo svi pružaju okomito na smjer medvedničke osi. Cjelokupno porječje gradskih potoka je 290 km² površine. Ukupnu hidrografsku mrežu čini

sedamdeset tekućica, a četrdeset ih je dužih od jedan kilometar (Bilić i Ivanković, 2006a). U ovom radu fokus je stavljen na tekućice koje teku gradskom četvrti Podsljeme. Otjecanje je pretežno površinsko te je dobro razvijena površinska riječna mreža, ali velikom broju potoka su zatvorena korita kako bi služili kao glavni kanalizacijski kanali ili potoci poniru u kanalizaciju. Skoro svi potoci istočno od Blizneca su kratki i imaju veliki pad. Najistočniji potok u gradskoj četvrti Podsljeme je potok Kuniščak koji izvire zapadno od Šestina, ali je danas zatrpan. Jedno od najpoznatijih turističkih izletišta Zagreba, Kraljičin zdenac je na potoku Kraljevac, koji izvire u najvišim dijelovima Medvednice te on otječe u kanalizaciju. U Kraljevac se ulijevaju tri gračanska potoka, a to su Pustodol, Gračanski potok i Ribnjak. Dio potoka Pustodol je ponornica te na određenim dijelovima ponire ispod zemlje, a na kraju se ulijeva u Kraljevac. Potok koji teče između Gračana i Šestina se naziva Topličica¹, samo ime nam govori njegovo glavno obilježje, a to je topla voda, koja omogućava da se površina potoka ne smrzne čak ni tijekom zime. Potok je imao veliku ulogu na obilježje prostora, jer je osobito je bila pogodna za mlinove i pranje rublja (Novosel, 2008). Potok Medveščak je stvarao Zagrepčanima najviše problema s poplavama, jer se često izlijevao iz korita. Specifično je da taj potok ne izvire na vrhu Medvednice, kao većina ostalih potoka u ovom području. Osim problema s izlivanjem iz korita, služio je Zagrepčanima kao najbliži izvor vode, jer je tekao strogim centrom grada. Preko Medvedgradske i Tkalčićeve ulice, pa Pod zidom, prelazeći Bakačevu, tekao je iza kuća u gornjoj Vlaškoj ulici, potom današnjom Jurišićevom i Draškovićevom. Osim toga potok je imao veliku ekonomsku vrijednost, jer je imao 25 mlinova (Službene stranice muzeja grada Zagreba). Danas je potok Medveščak kanaliziran te njime ide tramvajska pruga ili cesta. Potoci istočnije od Blizneca su dulji nego oni u zapadnom djelu te im je pad korita blaži. Tu je već navedeni potok Bliznec, koji se u reljefu očituje kao duboka potočna dolina, jer na škriljevcima ima sve više vode te se javljaju izvori i intenzivna dolinska disekcija (Prostorni plan Parka prirode Medvednica). Sljedeći je potok Štefanovec, koji izvire kod poznate gostione Puntijarke. Najzapadniji potok u gradskoj četvrti Podsljeme je Tnava, koja je sa svojih 17 kilometara, najduži potok (Bilić i Ivanković, 2006a).

Najveći problem potoka u zagrebačkom Prigorju je ugroženost od izgradnje u neposrednoj blizini, onečišćenje fekalnim i drugim otpadnim vodama i odlaganje krupnog otpada. Uz potoke se razvija tipična obalna vegetacija, naročito šumska zajednica crne joha

¹ Današnji naziv je potok Ribnjak

s drhtavim šašom. Značajna je fauna potoka koja sadrži niz ugroženih i endemičnih vrsti (Službene stranice Parka prirode Medvednica).

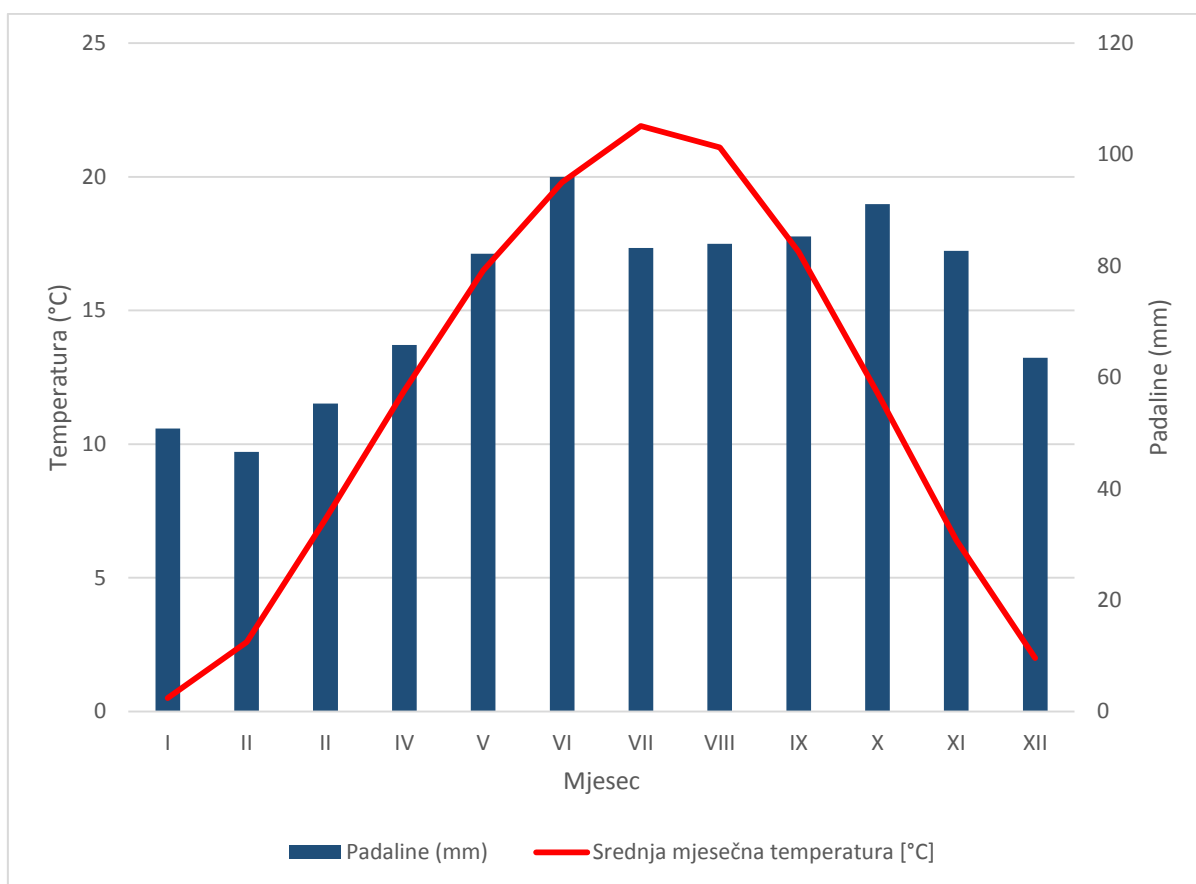
2.2.4. Klimatska obilježja

Gradska četvrt Podsljeme je sastavni dio Zagreba te će klima biti analizirana preko postaje Zagreb – Grič, jer nema velikih odstupanja. Postaja Puntijarka je eliminirana iz analize, jer na prevelikoj nadmorskoj visini kako bi njezina mjerenja bila relevantna za područje zagrebačkih prigorskih naselja.

Zagreb se širenjem približio poloju Save, ali i na povišeni rebrasti reljef Medvednice, gdje se nalaze zagrebačka prigorska naselja. Ovo uvjetuje različite klimatske uvjete te svaki elemenat utječe i jako modificira temperature i padaline grada (Šegota, 1987). Analizom je ustanovljeno da bazni potencijal temperature, tj. temperatura koju bi zrak imao na nadmorskoj visini 0 m, na sjevernoj strani Medvednice iznosi 11,3 °C, a na njezinoj južnoj strani 11,7 °C, što je odraz urbanizacije i toplinskog otoka grada. Stoga je i pad temperature zraka na južnoj strani Medvednice za 0,6 °C na 100 m veći nego na sjevernoj strani, gdje je on 0,5 °C na 100m (Prostorni plan Parka prirode Medvednica). Glavni lokalni modifikator klime u zagrebačkom Prigorju jest orografija, jer Medvednica dovodi do intenzifikacije kratkotrajnih jakih padalina na vjetrinskoj strani prepreke ili stvaranje padalinske sjene u zavjetrini. To se događa, primjerice, u istočnom dijelu grada Zagreba, gdje Medvednica djeluje kao prepreka za sjeverozapadne kišonosne prodore. Također reljefna struktura omogućuje noćni protok hladnijeg zraka s Medvednice, pa se minimalne temperature dviju bliskih stanica mogu znatno razlikovati. Mjesta na kojima se slijeva hladni zrak s Medvednice je i dolina Medveščaka koji je središnji dio zagrebačkog Prigorja (Klimatski atlas Hrvatske 1961.-1990. 1971.–2000).

Kao u većini Hrvatske, u području Zagreba prevladavajući tip klime je umjereno topla vlažna klima s toplim ljetima (Cfb). Ako se ide u detaljniju analizu klime po Köppenu, onda se ukažu njegovi nedostaci te zbog želje da se prilagodi klasifikacija svim mogućim dimenzijama dolazi do problema u nazivu klimu. U tom slučaju, zagrebačku klimu možemo klasificirati pod tip Cfwbx ili umjereno toplu kišnu klimu bez suhog razdoblja. Karakteristike takve klime su: ljetu je toplo, mjesec s najmanje padalina nalazi se u hladnoj polovici godine, dva su približno jednaka kišovito razdoblja, jedno u ranom ljetu, a drugo u kišovitoj jeseni (Šegota i Filipčić, 1996). Vidimo na slici 7. da su najtopliji mjeseci srpanj i kolovoz. Srpanj je najtopliji s prosjekom 21,9°C te ga kolovoz slijedi s 21,1°C, ali zbog utjecaja toplinskog otoka i nadmorske visine u zagrebačkom Prigorju su temperature niže.

Najhladniji mjeseci su siječanj s 0,5°C i prosinac s 2°C. U siječnju postoji izraziti toplinski pojas na zagrebačkoj terasi i u Prigorju, dok je savska dolina znatno toplija (Šegota, 1988). Također vidimo da Zagreb po padalinama odgovara Köppenovoj klasifikaciji, jer najmanje padalina ima tijekom zime. Najmanje padalina ima veljača s prosjekom 46,6 mm i siječanj s 50,8mm, s druge strane najviše padalina ima početkom ljeta i početkom jeseni, odnosno u lipnju s 96mm, te listopadu s 91,1mm.

Sl. 7. Klimadijagram postaje Zagreb - Grič od 1861. do 2016. godine

Izvor: Državni hidrometeorološki zavod

2.3. Društveno-geografska obilježja

Uz prirodno-geografska obilježja, koji pobliže definiraju fizička obilježja prostora, potrebno je analizirati i društveno-geografska obilježja. Glavni pokazatelj društveno-geografski obilježja je stanovništvo. Stanovništvo je primarni faktor sa svojom strukturom svih društvenih i prostornih procesa, zato je razmatranje stanovništva, njegovih struktura, procesa i promjena koje su se događale u vremenu utječu na gotovo sve ljudske djelatnosti te na njihov identitet (Šterc, S. i Šterc, F., 2016). Za potrebe ovog rada su primarno korištena

zadnja dva popisa stanovništva iz 2001. godine i 2011. godine. Kod kretanje ukupnog stanovništva je uključeno razdoblje od 1857. godine kada je bio prvi moderni popis stanovništva. Prije prvog modernog popisa su se provodili povremeni popisi kuća te se preko davanja može vidjeti prosječni popis stanovnika te kako su zagrebačka prigorska naselja rasla. Možemo izdvojiti dva velika vala naseljavanja, prvi je bio nakon pada Bihaća 1592. godine, kada se doseljava mnoštvo stanovnika u dogovoru s gradskim vlastima. Krajem XVIII. stoljeća je bio još jedan val naseljavanja, zahvaljujući razvitku Zagreba.

Kroz većinu rada je naglašavana pripadnost Remeta zagrebačkim prigorskim naseljima, međutim kod popisa stanovništva 2001. godine i 2011. godine većina podataka se prikazuje na razini gradske četvrti, zbog toga se većina društveno-geografskih obilježja temelji na gradskoj četvrti Podsljeme, isključujući Remete.

2.3.1. Ukupna međupopisna promjena stanovništva 1857. - 2011. godine

Ukupno kretanje stanovništva utvrđuje se povremenim popisima, koji se danas provode uglavnom u svim zemljama svijeta, obično svakih deset godina (Nejašmić, 2005). Popisi stanovništva glavni su izvor podataka o populaciji određenog teritorija te se provode po standardima Eurostatau prvoj godini svakog novog desetljeća. Republika Hrvatska je sudjelovala u svim modernim popisima te je moguće pratiti razvoj stanovništva od 1857. do danas.

Iz slike 8. vidimo da je gradska četvrt Podsljeme imala konstantni rast broja stanovnika za razdoblje za koji imamo podatke. Kao što je vidljivo iz tablice 1. od 1857. do 1948. godine imamo kompletne popise stanovništva, zato jer su tada postojali kao zasebna naselja. Do problema u čitanju podataka dolazi 1950. godine, kada su ova naselja priključena gradu Zagrebu. Budući da je od popisa stanovništva 1953. godine do popisa stanovništva 2001. godine bilo mnogobrojnih promjena teritorijalnih granica mjesnih odbora grada Zagreba, zagrebačka prigorska naselja mijenjala su svoju strukturu i granice te ne možemo prikazati realnu sliku broja stanovnika. Za pojedina naselja po pojedinim popisima postoje kompletni podatci, kao što su Šestine, jer se popis stanovništva provodio u istim granicama do 1967. godine, kada je Zagreb ujedinjen u jedinstvenu općinu. Za ostala naselja nema potpunih podataka ili im je opseg drastično smanjen te se teritorijalno razlikuju od popisa do popisa. Zbog toga je broj stanovnika u međupopisnom razdoblju od 1948. do 1953. godine pao s 8509 stanovnika na 4557 stanovnika. Na slici 8. period od 1948. do 2001. godine ne možemo analizirati, jer nemamo dostatne podatke te su označeni iscrtanom linijom s prosječnim rastom stanovnika. Možemo jedino primijetiti iznimno povećanje broja

stanovnika što se može pripisati urbanizaciji primarno Mlinova i Gračana, ali i ostalih zagrebačkih prigrorskih naselja.

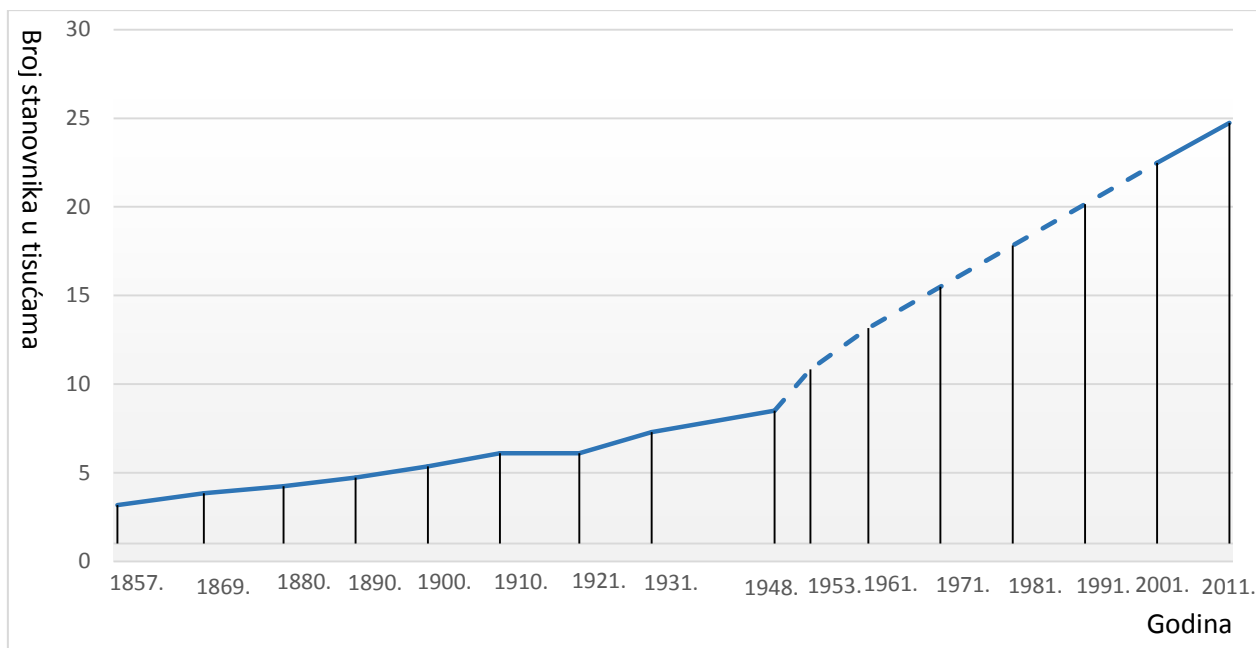
Nakon što su 1950. godine naselja zagrebačkog Prigorja priključena Zagrebu, isprva su djelovali kao zasebni mjesni odbori te su 1952. godine formirane tri periferne općine Gračani, Markuševac i Šestine, ali nisu bili iste veličine kao prije uključjenja u Zagreb, jer su dijelovi naselja uključeni u druge kvartove. Već tada su mjesni odbor Remete, Gornji i Donji Bukovac priključeni gradskoj četvrti Maksimir (Službene stranice Grada Zagreba). Tri godine kasnije dolazi do potpunog uključjenja zagrebačkih prigrorskih naselja gradu Zagrebu te su naselja Šestine, Šestinski Kraljevec, Dedići, Gornji Mlinovi, Kraljičin Zdenac i Sljemevrh pripali općini Gornji grad, dok je općina Medveščak, osim istoimenoga gradskog predjela, obuhvatila podsljemenska naselja Bliznec, Brestovec, Dolje, Donji Mlinovi, Gračani, Okrugljak i Zvečaj. Markuševac s okolnim naseljima se priključio Remetama u općini Maksimir. Od 1967. do 1974. godine sva ta naselja su pripala gradu Zagrebu kao jedinstvenoj gradskoj općini. Nakon ponovnog formiranja općina, 1974. godine područje Podsljemena podijeljeno je između općina Centar, Medveščak i Maksimir. Na području koje je pripalo Centru djelovale su mjesne zajednice Šestine i Mlinovi. Na podsljemenskom dijelu Općine Medveščak postojala je mjesna zajednica Gračani. Općini Maksimir, pak, pripale su podsljemenske mjesne zajednice Markuševac i Vidovec (Službene stranice Grada Zagreba). Na popisu stanovništva 1991. godine možemo vidjeti da je gradska četvrt Podsljeme imala 16861 stanovnika. Zbog konstantnog mijenjanja granica zagrebačkih prigrorskih naselja te smještanja u različite gradske četvrti razdoblje od 1948. do 2001. godine ne možemo detaljno analizirati, ali je evidentni rast broja stanovnika zagrebačkih prigrorskih naselja. Na popisu stanovništva 1991. godine možemo vidjeti da je gradska četvrt Podsljeme, bez Remeta, imalo 16861 stanovnika (Antić, 2001). Dok na popisu iz 2001. godine gradska četvrt Podsljeme ukupno imala 17917, a ako ovoj brojki dodamo Remete, onda broj stanovnika raste na 22486 na ovom području te po dostupnim podacima vidimo da broj stanovnika raste. Jedino područje koje od 1953. do 1991. godine gubi stanovništvo je Vidovec, zbog izraženijih ruralnih obilježja u odnosu na ostala zagrebačka prigrorska naselja. Budući da je najudaljeniji od centra grada i najslabije je povezan s gradom, osim toga ima najslabiju komunalnu infrastrukturu te je više emigracijskog karaktera, a ne imigracijskog (Hren, 2003). Različita istraživanja su pokazala da postoji veza depopulacije i nerazvijenosti prometno teže dostupnih područja te se može ustvrditi da je slaba prometna dostupnost jedan od važnijih čimbenika koji je utjecao na jače demografsko pražnjenje prostora (Turk, Šimunić i Živić, 2016)

Tab. 1. Ukupan broj kretanja stanovnika u gradskoj četvrti Podsljeme od 1857. do 2001. godine

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	2001.
Markuševac	1 293	1 634	1 743	1 931	2 233	2 527	2 468	3 012	3 261	346	459	416	6 922
Gornji Markuševac	653	812	898	994	1 140	1 311	1 255	1 501	836	0	0	0	0
Bačun	220	229	269	269	299	346	350	384	406	346	459	416	0
Dešćevec	165	238	214	260	310	352	366	451	459	0	0	0	0
Donji Markuševac	0	0	0	0	0	0	0	0	780	0	0	0	0
Dubrava Markuševč ka	89	127	119	145	151	165	169	212	234	0	0	0	0
Štefanovec	166	228	243	263	333	353	328	464	546	0	0	0	0
Gračani	677	755	928	1 008	991	1 119	1 169	1 280	1 321	1 409	1 612	2 392	5 282
Gračani	416	456	556	599	716	800	883	919	944	1 023	1 070	1 510	0
Dolje	261	299	372	409	275	319	286	361	377	386	542	882	0
Mlinovi	71	86	86	84	133	0	165	243	809	357	1 466	2 402	2 165
Remete	313	331	355	432	500	544	579	698	890	990	1 650	2 882	4 569
Šestine	460	578	655	718	884	1 213	1 034	1 199	1 431	1 455	1 687	2 145	2 858
Šestine	139	163	178	192	219	444	247	311	350	517	683	831	0
Dedići	24	46	57	76	92	127	123	145	261	156	174	529	0
Šestinski Kraljevec	297	369	420	450	573	642	664	743	820	782	830	785	0
Vidovec	369	460	475	551	616	692	686	859	797	0	0	0	690
Ukupno:	3 183	3 844	4 242	4 724	5 357	6 095	6 101	7 291	8 509	4 557	6 874	10 237	22 486

*Za popis 1981. i 1991. godine nema podataka na razini gradske četvrti

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske, 1857. – 2001., CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005. (12. 12. 2017)

Sl. 8. Ukupno kretanje broja stanovnika gradske četvrti Podsljeme od 1857 do 2011.

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske, 1857. – 2001., CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (15. 5. 2018.)

Iako je gradska četvrt Podsljeme jedna od većih gradskih četvrti u gradu Zagrebu, po broju stanovnika se nalazi na predzadnjem mjestu. Jedino gradska četvrt Brezovica (12030 stanovnika) ima manji broj stanovnika od gradske četvrti Podsljeme, čak i ako pridodamo Remete gradskoj četvrti Podsljeme i dalje sa svojih 24737 stanovnika ostaje na predzadnjem mjestu, jer najbliža gradska četvrt po broju stanovnika gradskoj četvrti Podsljeme je gradska četvrt Gornji grad – Medveščak s 30962 stanovnika. U tablici 2. se vidi ukupno kretanje broja stanovnika u zadnjem međupopisnom razdoblju te je evidentan rast ukupnog broja stanovnika. Dva mjesna odbora imaju gubitak stanovnika, a to su Markuševec i Mlinovi. Kod Mlinova je u prethodnom tekstu naveden glavni razlog, a to je mala površina te mali prostor za razvoj stanovništva. Iako je Vidovec najudaljeniji od centra grada, on bilježi najveći relativni rast, ali u stvarnosti se broj stanovnika smanjio. Mjesni odbor Vidovec prema popisu 2011. imao je veću površinu nego mjesna zajednica Vidovec 2001. godine te u stvarnosti na istoj površini 2001. godine bilo 1163 stanovnika, tako da je u realnosti pao broj stanovnika za dva stanovnika. Oba podatka su točna, ali nisu međusobno usporediva jer obuhvaćaju različita područja. Ostali mjesni odbori bilježe rast ukupnog broja stanovnika, najveći rast bilježi kvart Remete, iako on ne spada u gradsku četvrt Podsljeme, sljedeći su Gračani, u kojima je izražena sve veća izgradnja. Zbog sve veće centraliziranosti Zagreba te

zbog iseljavanja iz gradskog središta se i dalje očekuje porast broja stanovnika na ovom području.

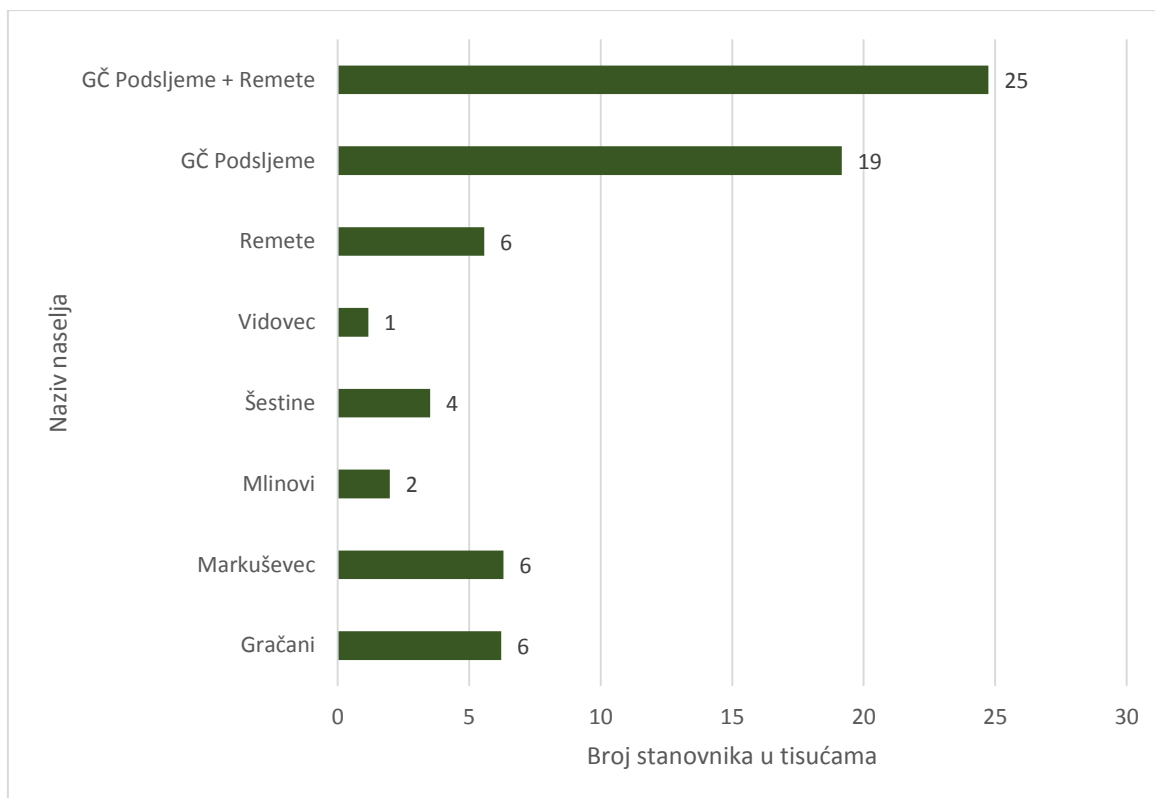
Tab. 2. Kretanje ukupnog broja stanovnika mjesnih odbora gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2011. godine

Ime mjesnih odbora	Broj stanovnika		Razlika 2011./2001.	
	2001.	2011.	aps.	%
Gračani	5 282	6 210	928	17,57
Markuševec	6 922	6 302	-620	-8,96
Mlinovi	2 165	1 978	-187	-8,64
Remete	4 569	5 572	1 003	21,95
Šestine	2 858	3 514	656	22,95
Vidovec	690	1 161	471	68,26
GČ Podsljeme+Remete	22 486	24 737	2 251	10,01

Izvor: Stanovništvo grada Zagreba prema dobnoj spolnoj strukturi, popis 2001. Gradski zavod za prostorno uređenje, odjel za statistiku. Zagreb. <http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/> (20. 02. 2018.);

Stanovništvo grada Zagreba prema dobnoj spolnoj strukturi. popis 2011. Gradski zavod za prostorno uređenje, odjel za statistiku. Zagreb. <http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/> (20. 02. 2018.)

Na slici 8. vidimo broj stanovnika u 2011. godini te ukupno živi 19165 osoba na područje gradske četvrti Podsljeme, ako im pridodamo Remete, koje povijesno pripadaju zagrebačkom Prigorju, onda na ovom području živi 24737 osoba. Najveći apsolutni broj stanovnika ima kvart Markuševec, gdje živi 6302 stanovnika, slijede ga Gračani s 6210 stanovnika, ali ako se nastavi trend koji se pokazao u zadnjem međupopisnom razdoblju, onda će Gračani uskoro postati najbrojniji kvart u gradskoj četvrti Podsljeme. Nakon toga slijede već spomenute Remete s 5572 stanovnika. Najmanje stanovnika živi u mjesnom odboru Vidovec, ukupno 1161 te u Mlinovima s 1978 stanovnika. Šestine koje bilježe sve veći broj stanovnika u 2011. godini su imali 3514 stanovnika.

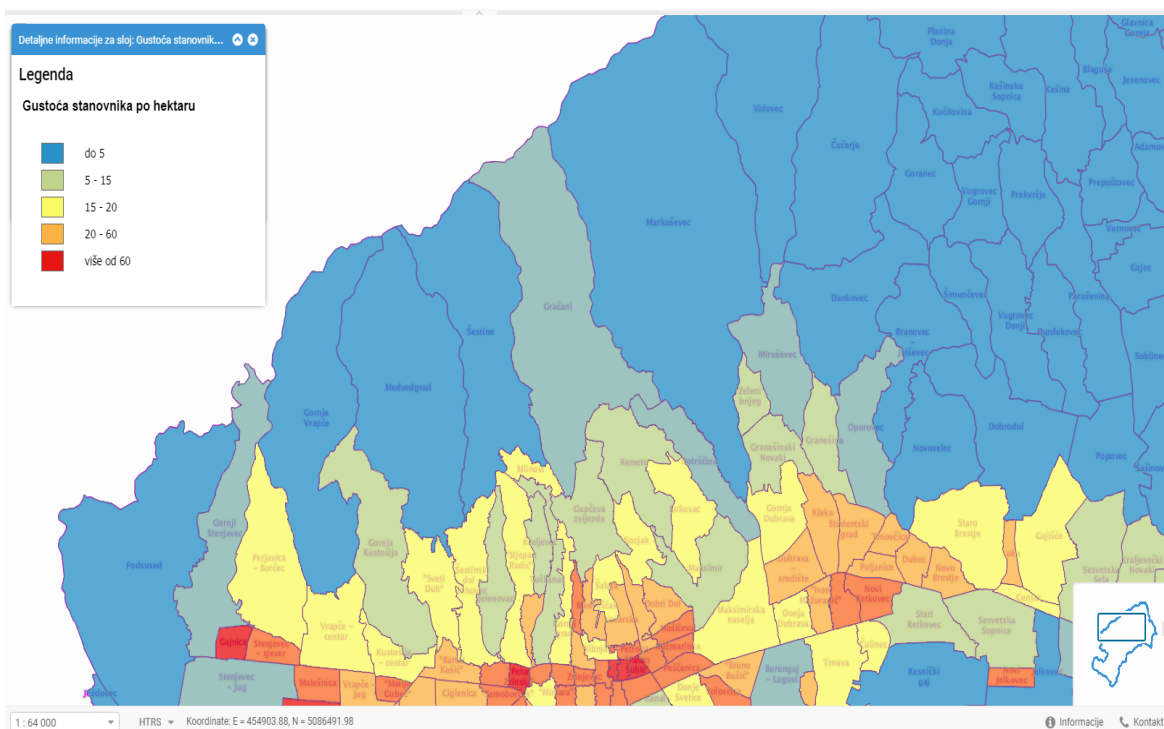

Sl. 9. Broj stanovnika u zagrebačkim prigrorskim naseljima 2011. godine

Izvor: Stanovništvo grada Zagreba prema dobnoj spolnoj strukturi, popis 2011. Gradski zavod za prostorno uređenje, odjel za statistiku, Zagreb. <http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/> (20. 02. 2018.)

Slijedi analiza gustoća naseljenosti (sl. 10). U zagrebačkim prigrorskim naseljima možemo vidjeti da su rijetko naseljeni, izuzev Mlinova i Remeta, koji su gusto naseljeni, ali to je očekivano, jer su oni površinom najmanji te im teritorij nije unutar granica Parka prirode Medvednica, dok je ostalim kvartovima većina teritorija unutar granica Parka prirode. Osim toga, ova dva mjesna odbora su najbliža centru grada Zagreba, imaju najbolju prometnu povezanost te zbog toga imaju veliku gustoću naseljenosti. Što se tiče gradske četvrti Podsljeme, koja ima rijetku gustoću naseljenosti, jer se veliki dio površine gradske četvrti nalazi unutar granica Parka prirode Medvednica. Ukupna površina gradske četvrti Podsljeme je 5 944,48 ha ili 59,445 km², gustoća stanovništva prema popisu 2011. godine iznosila je 3,22 stanovnika po hektaru ili 322,40 stanovnika na km². Ako uračunamo i Remete sa svojom površinom od 2,95 km² površina zagrebačkog Prigorja iznosi 62,39km² na kojem području živi 396,49 stanovnika na km². Osim što su velikom površinom unutar granica parka prirode, na broj stanovnika i na njegovu gustoću naseljenosti utječe i povezanost s gradom Zagrebom. Mlinovi i Gračani su izvrsno povezani. Mlinovi su vrlo blizu tramvajskom okretištu Mihaljevac, što ih povezuje tramvajskom prugom sa centrom grada. Dok kroz Gračane

prolazi najviša i najkraća tramvajska pruga, sa samo četiri stanice na 270 metara nadmorske visine, koja ju povezuje s okretištem na Mihaljevcu te nadalje sa centrom grada. Zbog toga, ali i izražene urbanizacije Gračana, oni imaju veću gustoću naseljenosti od Šestina i Markuševca. Zbog udaljenosti, ali i slabe prometne povezanosti s gradom, Vidovec ima najmanju gustoću naseljenosti te je zadržao ruralni karakter. Također zbog udaljenosti, ali i veličine, Markuševac ima slabu gustoću naseljenosti.

Sl. 10. Gustoća stanovništva po hektaru u mjesnim odborima grada Zagreba

Izvor: <https://geoportal.zagreb.hr/Karta> (19. 02. 2018.)

Tab. 3. Gustoća stanovništva zagrebačkih prigrorskih naselja 2011. godine

Redni broj	Ime naselja	Broj stanovnika	Površina (ha)	Gustoća stanovništva
1	Gračani	6 210	1 215,41	5
2	Markuševac	6 302	2 695,86	2
3	Mlinovi	1 978	59,12	33
4	Šestine	3 514	935,08	4
5	Vidovec	1 161	1 039,01	1
6	Remete	5 572	295,75	19
7	GČ Podsljeme	19 165	5 944,48	3
8	GČ Podsljeme + Remete	24 737	6.240,23	4

Izvor: http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/POPIS%202011/GZ_stanovnistvo_kucanstva_stanovi/Popis2011_GZ_StanovniciKucanstvaStanovi.pdf (19. 02. 2018.)

2.3.2. Prirodno kretanje stanovništva

Sam naziv prirodno kretanje stanovništva sugerira prisutnost bioloških činitelja i procesa u tom kretanju. Prirodno kretanje stanovništva se prikazuje kroz njegove glavne sastavnice, broj rođenih ili natalitet, broj mrtvih ili mortalitet te njihova rezultanta prirodni prirast. Mjere vrijednosti prirodnog kretanja su apsolutne i relativne te mogu biti pozitivne, negativne ili nulti prirodni prirast, odnosno prirodna stagnacija društva. (Nejašmić, 2005).

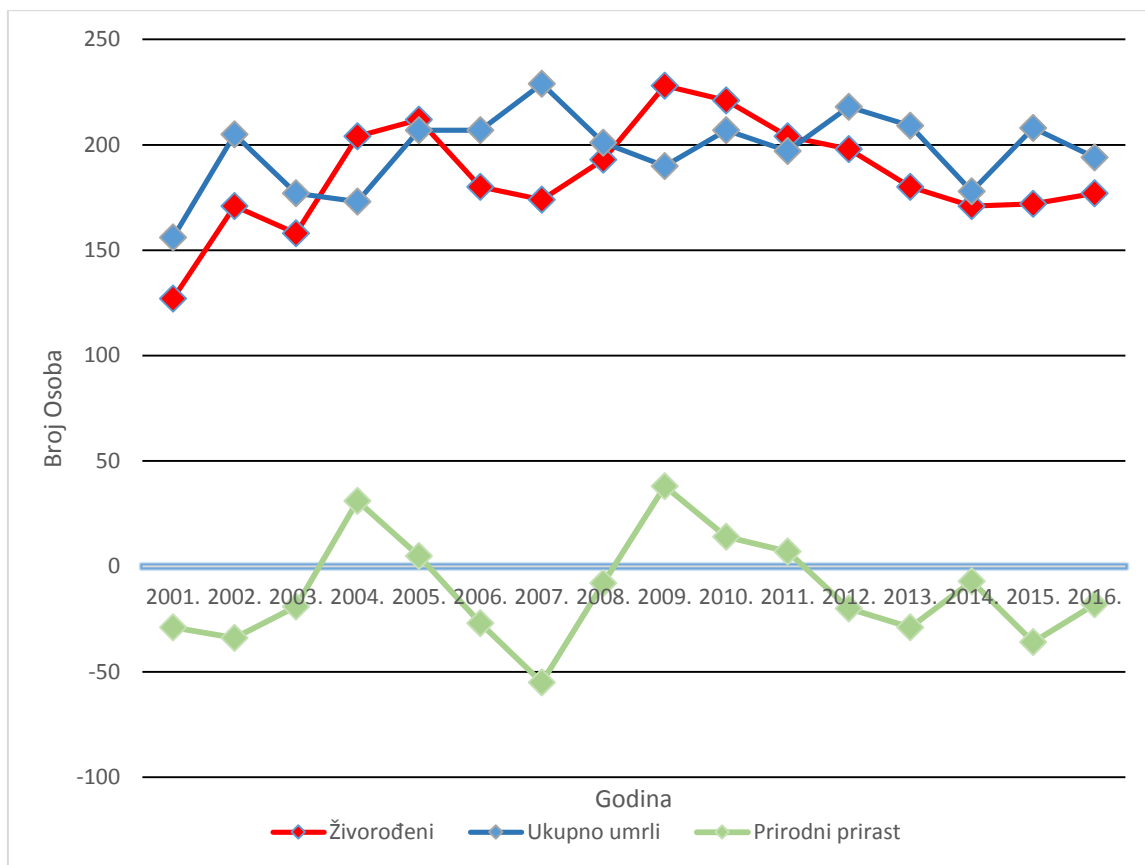
Prirodno kretanje stanovništva zagrebačkog Prigorja promatrano je kroz razdoblje od 15 godina, od 2001. do 2016. godine. Kroz cjelokupno promatrano razdoblje je zamijećena negativna prirodna promjena. Iz slike 11. može se vidjeti da je u određenim godinama prirodna promjena bila pozitivna, međutim može se primijetiti trend sve manje rođene djece u gradskoj četvrti Podsljeme. Nakon 2009. godine kada je bilo najviše rođene djece, a to je 228 novorođenčadi, evidentan je pad novorođenčadi. Iste godine bila je najveća pozitivna prirodna promjena u kojoj je rođeno 38 osoba više nego što je umrlo. Osim 2009. godine još četiri godine u promatranom razdoblju su bile s pozitivnom prirodnom promjenom, dok su ostale bile s negativnom prirodnom promjenom. Zadnja godina s pozitivnim prirodnim prirastom bila je 2011. godina, kada je prirodni prirast bio +7, kao što je vidljivo u tablici 4. Također iz tablice 4. se može vidjeti da je 2007. godine bilo najviše umrlih osoba, te godine umrlo je 229 osoba što je bila najveća negativna prirodna promjena, umrlo je 55 osoba više nego što se rodilo. Osim toga nužno je analizirati vitalni indeks, koji prikazuje broj živorođenih na 100 umrlih osoba te kroz njega možemo vidjeti da je na djelu prirodna depopulacija (Nejašmić, 2005). U razdoblju od 2001. do 2016. godine rođeno je 94,1 osoba na 100 umrlih. Kada usporedimo vitalni indeks gradske četvrti Podsljeme 2016. godine s ostalim gradskim četvrtima grada Zagreba na slici 12. možemo uočiti kako osam gradskih četvrti ima vitalni indeks veći od 100 što znači da je na djelu proširena reprodukcija stanovništva, dok je u ostalim četvrtima negativno prirodno kretanje i nastupa prirodna depopulacija.

Tab. 4. Prirodno kretanje stanovništva gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2016. godine

Godine	Živorodeni	Mrtvorodeni	Ukupno umrli	Prirodni prirast	Vitalni indeks
2001.	127	1	156	-29	81,4
2002.	171	2	205	-34	83,4
2003.	158	1	177	-19	89,3
2004.	204	1	173	31	117,9
2005.	212	2	207	5	102,4
2006.	180	2	207	-27	87
2007.	174	3	229	-55	76
2008.	193	2	201	-8	96
2009.	228	1	190	38	120
2010.	221	0	207	14	106,8
2011.	204	0	197	7	103,6
2012.	198	0	218	-20	90,8
2013.	180	1	209	-29	86,1
2014.	171	0	178	-7	96,1
2015.	172	2	208	-36	82,7
2016.	177	1	194	-18	90,7
2001-2016.	2 970	19	3 156	-187	94,1

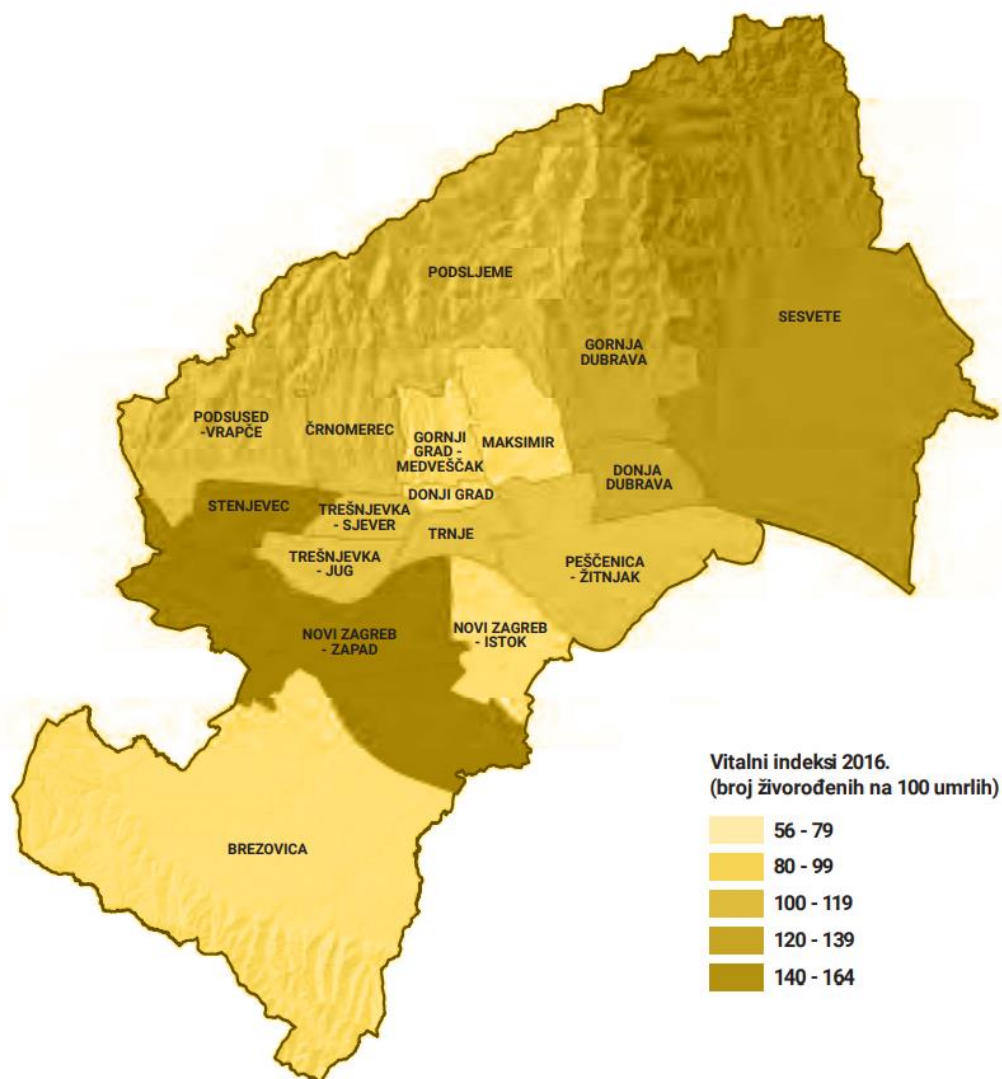
Izvor: Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2001. do 2010. Gradski ured za stratejsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, svibanj 2012. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>) (20. 02. 2018.)

Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2010. do 2015. Gradski ured za stratejsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, prosinac 2016. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>), Statistički ljetopis Grada Zagreba 2016. Gradski ured za stratejsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, 2016. (20. 02. 2018.)

Sl. 11. Prikaz nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta u gradskoj četvrti Podsljeme od 2001. do 2016. godine

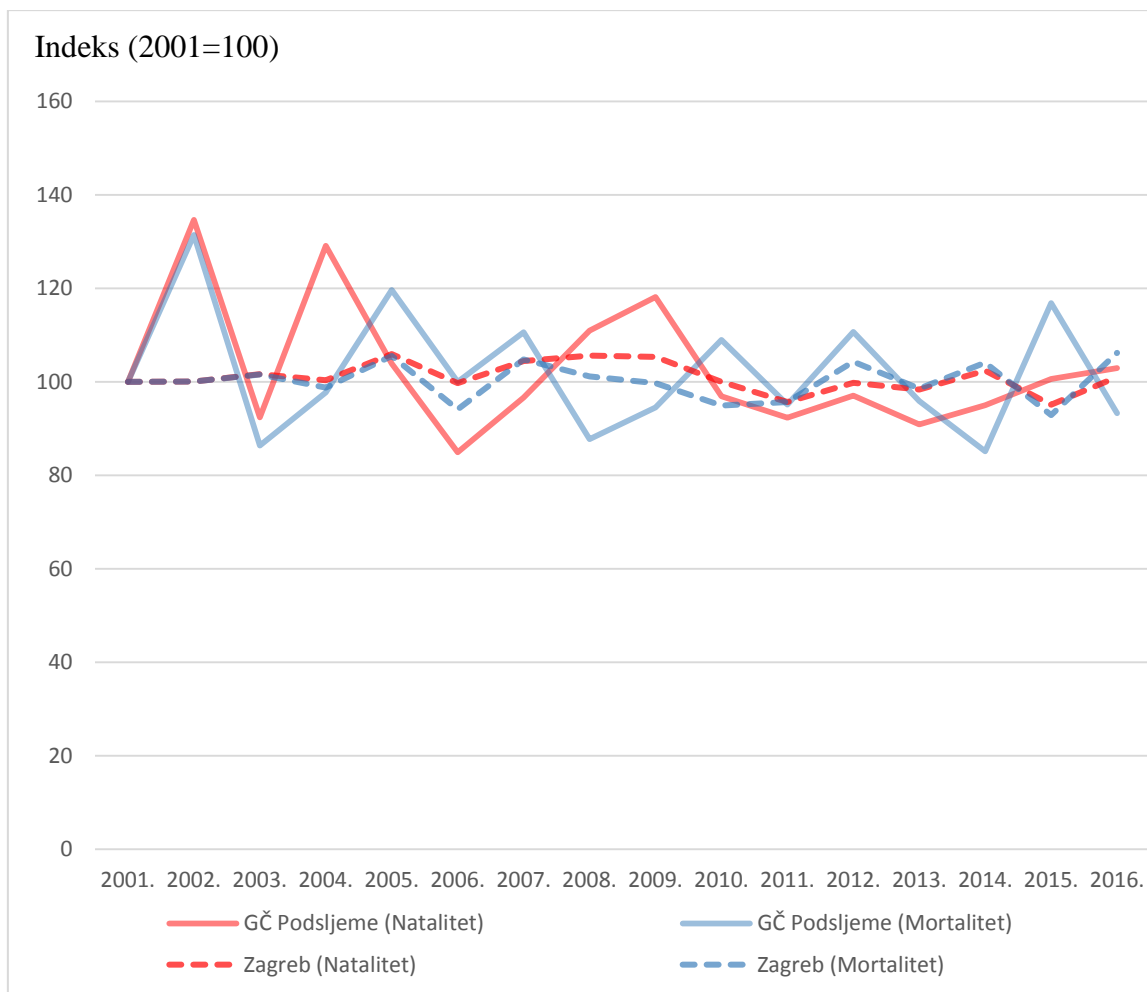
Izvor: Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2001. do 2010. Gradski ured za stratejsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, svibanj 2012. (20.02.2018.). Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2010. do 2015. Gradski ured za stratejsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, prosinac 2016. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>) (20. 02. 2018.)

Sl. 12. Vitalni indeks Grada Zagreba po gradskim četvrtima u 2016. godini

Izvor: Statistički ljetopis Grada Zagreba 2017. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, prosinac 2017. (<http://www1.zagreb.hr/zgstat/ljetopis2016.html>) (21. 02. 2018.)

Osim usporedbe s ostalim gradskim četvrtima, potrebno je prirodnu promjenu usporediti s Gradom Zagrebom. Najbolji način za to je usporedba indeksa kretanja nataliteta i mortaliteta Grada Zagreba i gradske četvrti Podsljeme. Kao što je vidljivo iz slike 13. indeks kretanja Zagreba je ravnomjerniji, ali se može primijetiti da se indeks Podsljemena „stabilizira“. To je normalna pojava, jer su kod manjeg broja stanovnika oscilacije izraženije. Osim toga primjećuje se drastičan pad indeksa kretanja nataliteta u Podsljemenu, koji se u zadnjih pet godina povećava u odnosu na prijašnje godine. S druge strane mortalitet varira od godine do godine.

Sl. 13. Indeks kretanja nataliteta i mortaliteta Grada Zagreba i gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2016. godine

Izvor: Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2001. do 2010. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, svibanj 2012. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>) (21. 02. 2018.)

Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2010. do 2015. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, prosinac 2016. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>), Statistički ljetopis Grada Zagreba 2016. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, 2016. (21. 02. 2018.)

2.3.3. Prostorna pokretljivost stanovništva

Uz prirodno kretanje stanovništva za potpuni prikaz kretanja stanovništva neophodno je analizirati i prostorno kretanje stanovništva, odnosno migraciju stanovništva. Prostorno i prirodno kretanje usko je vezano te međusobnim utjecajem definiraju stanovništvo prostora. Migracija stanovništva može biti trajna i privremena. Migracija sa svojim djelovanjem utječe na ukupno stanovništvo ina njegov prostorni razmještajte na njegov demografski i

društveno-gospodarski sastav (Nejašmić, 2005). Potrebno je analizirati dnevne i tjedne migrante te obilježja doseljenog stanovništva, odnosno mjesto od kud su doselili.

Redovita cirkulacija uključuje redovita kretanja između mjesta stalnog stanovanja i drugog mjesta, cirkulacija može biti dnevna i tjedna (Nejašmić, 2005). Podsljeme je unutar Zagreba te samim time je redovita cirkulacija vezana uz glavni grad Hrvatske dok je redovita cirkulacija izvan grada vrlo mala. Gradska četvrt Podsljeme ima ukupno 19165 stanovnika te od toga 323 stanovnika na dnevnoj bazi ide do drugog mjesta, radi posla ili školovanja, a njihov udio od 1,69% nam pokazuje da mali broj ukupnog stanovnika migrira. Možemo vidjeti na tablici 5. da je udio tjednih migranata u ukupnom broju stanovnika je još manji te iznosi 0,39%. Manji broj tjednih migranata u odnosu na dnevne migrante je normalna pojava stoga malobrojnije tjedne migracije nisu pravi pokazatelj. Budući da je samo 48% stanovnika zaposleno, udio stanovnika koji sudjeluju u dnevnim i tjednim migracijama bolje je usporediti s ukupnim brojem zaposlenih. Od ukupnog broja zaposlenih stanovnika, kojih ima 7631, njih 287 dnevno migrira, a čak 254 ih putuje u drugu županiju. Udio dnevnih migranata u ukupnom broju zaposlenih je 3,76%, a udio tjednih migranata je 0,69%. Što se tiče učenika/studenta dnevnih i tjednih migranata realniju sliku ćemo dobiti ako ju usporedimo s ukupnim brojem studenata, kojih ima 1622. Udio dnevnih učenika/studenta dnevnih migranata je 2,22%, a učenika/studenta tjednih migranata je 1,36%.

Tab. 5. Broj dnevnih i tjednih migranata u gradskoj četvrti Podsljeme u 2011. godini.

	Ukupno	Zaposleni	Učenici	Studenti
Dnevni migranti (Aps.)	323	287	5	31
Dnevni migranti (Rel.,%)	1,69	3,76	2,22	
Tjedni migranti (Aps.)	75	53	5	17
Tjedni migranti (Rel.,%)	0,39	0,69	1,36	

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: dnevni i tjedni migranti, po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb (10. 4. 2018.)

Osim dnevnih i tjednih migracija, za prostornu pokretljivost potrebno je analizirati koliko se ljudi doselilo u gradsku četvrt Podsljeme te podrijetlo doseljenja. Prema popisu 2011. godine se vidi se da 12760 stanovnika, odnosno 66,58%, od rođenja živi u gradu Zagrebu, međutim ne možemo utvrditi koliko ih živi od rođenja u zagrebačkom Prigorju, a

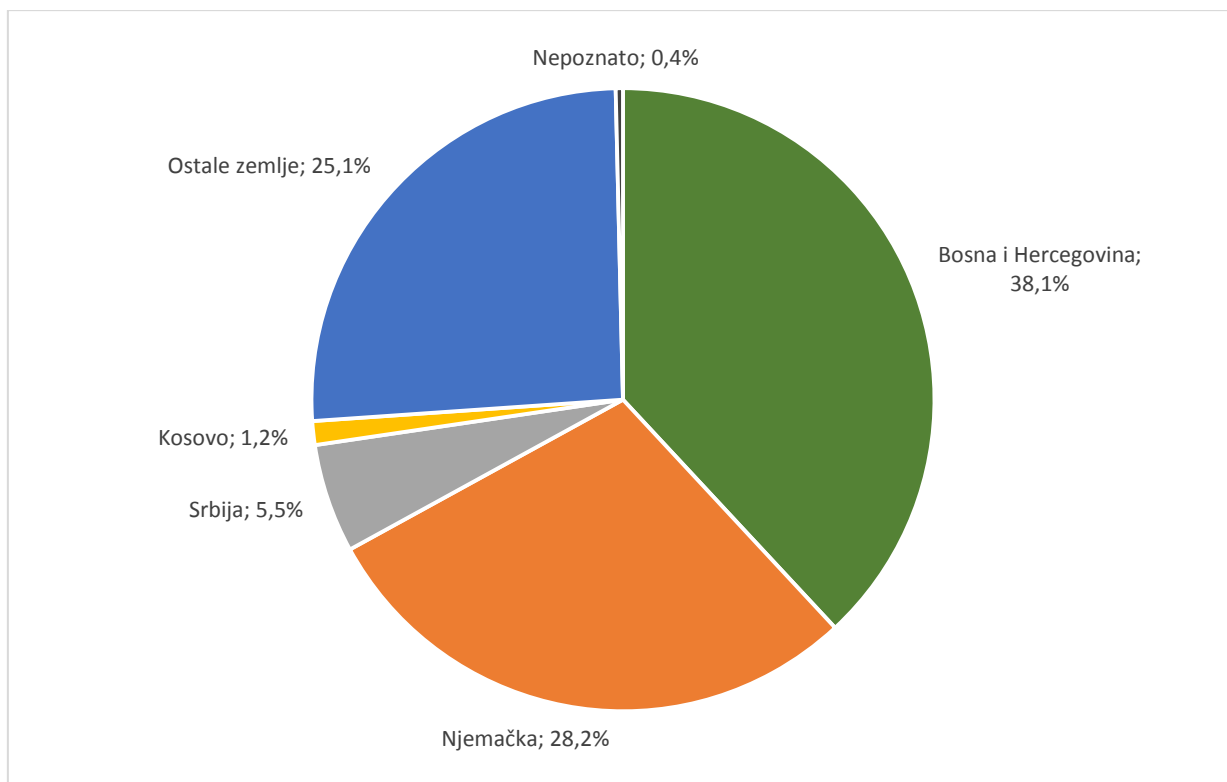
koliko ih se doselilo iz drugi gradskih četvrti u gradsku četvrt Podsljeme. Kao što vidimo iz tablice 6. 3658 stanovnika se doselilo iz drugih naselja Republike Hrvatske, što je udio od 19,1%. Manji broj stanovnika se doselio iz inozemstva, ali i dalje u velikom apsolutnom broju, ukupno 2737 stanovnika se doselilo iz inozemstva, što je udio od 14,3%.

Tab. 6. Broj i udio doseljenog stanovništva u gradsku četvrt Podsljeme 2011. godine

	Ukupan broj stanovnika	Od rođenja stanuju u istom naselju	Doseljeni iz RH	Doseljeni iz inozemstva	Nepoznato
Apsolutni	19 165	12 760	3 658	2 737	10
Relativni (%)	100,00	66,58	19,09	14,28	0,05

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011. godine: stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb (27. 03. 2018.)

Na slici 14. prikazana je struktura doseljenog stanovništva u gradsku četvrt Podsljeme prema državi doseljenja. Prema popisu stanovništva 2011. godine je bilo 2737 doseljenih iz inozemstva te vidimo da je najviše stanovnika iz inozemstva doselilo iz Bosne i Hercegovine u ukupnom broju od 1017 stanovnika. Sljedeća po zastupljenosti je Njemačka s 773 stanovnika. Ovo odgovara i podacima koji obuhvaćaju grad Zagreb koji također ima najviše doseljenih iz ovih dviju zemalja.

Sl. 14. Doseljeni stanovnici u gradsku četvrt Podsljeme iz inozemstva prema Popisu 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011.godine: stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu, Državni zavod za statistiku, Zagreb (27. 03. 2018.)

2.3.4. Opće kretanje stanovništva

Za detaljnije razumijevanje dinamičnih značajka stanovništva nije dovoljna međupopisna promjena, jer nam trebaju složeniji pokazatelji koji daju detaljniju sliku prostora. Tu spada tipizacija općeg kretanja stanovništva (Nejašmić, 2005). Tipizacija općeg kretanja stanovništva postupak je kojim se uspoređuje međupopisna promjena ukupnog stanovništva između dva uzastopna i ukupno prirodno kretanje stanovništva između spomenutih popisa, a rezultat je „gruba migracijska bilanca“ na osnovu koje se određuju tipovi općeg kretanja stanovništva kao jedan od najvažnijih pokazatelja dosadašnjih promjena u populaciji (Wertheimer-Baletić, 1999). Prostor može imati emigracijska (E) ili imigracijska (I) obilježja, a to ovisi o njegovoj migracijskoj bilanci. Tipovi općeg kretanja određuju se prema prirodnoj promjeni i intenzitetu imigracijskog ili emigracijskog obilježja. U svakoj skupini postoje četiri tipa općeg kretanja stanovništva i oni ovise o intenzitetu emigracijskog ili imigracijskog obilježja (Nejašmić, 2005).

Iz tablice 7. vidljiva je važnost imigracije u zadnjem međupopisnom razdoblju, jer gradska četvrt Podsljeme ima negativnu prirodnu promjenu u zadnjem među-popisnom

razdoblju. Iako je prirodna promjena negativna, popisom je utvrđena pozitivna promjena te je stopa popisom utvrđenog povećanja veća je od stope smanjenja prirodne promjene (Nejašmić, 2005). Pošto je negativna promjena u iznosu od -187, a migracijska promjena je pozitivna u iznosu od 1325 stanovnika, možemo zaključiti da prostor gradske četvrti ima imigracijska obilježja, podtip obnovu imigracijom s oznakom I2.

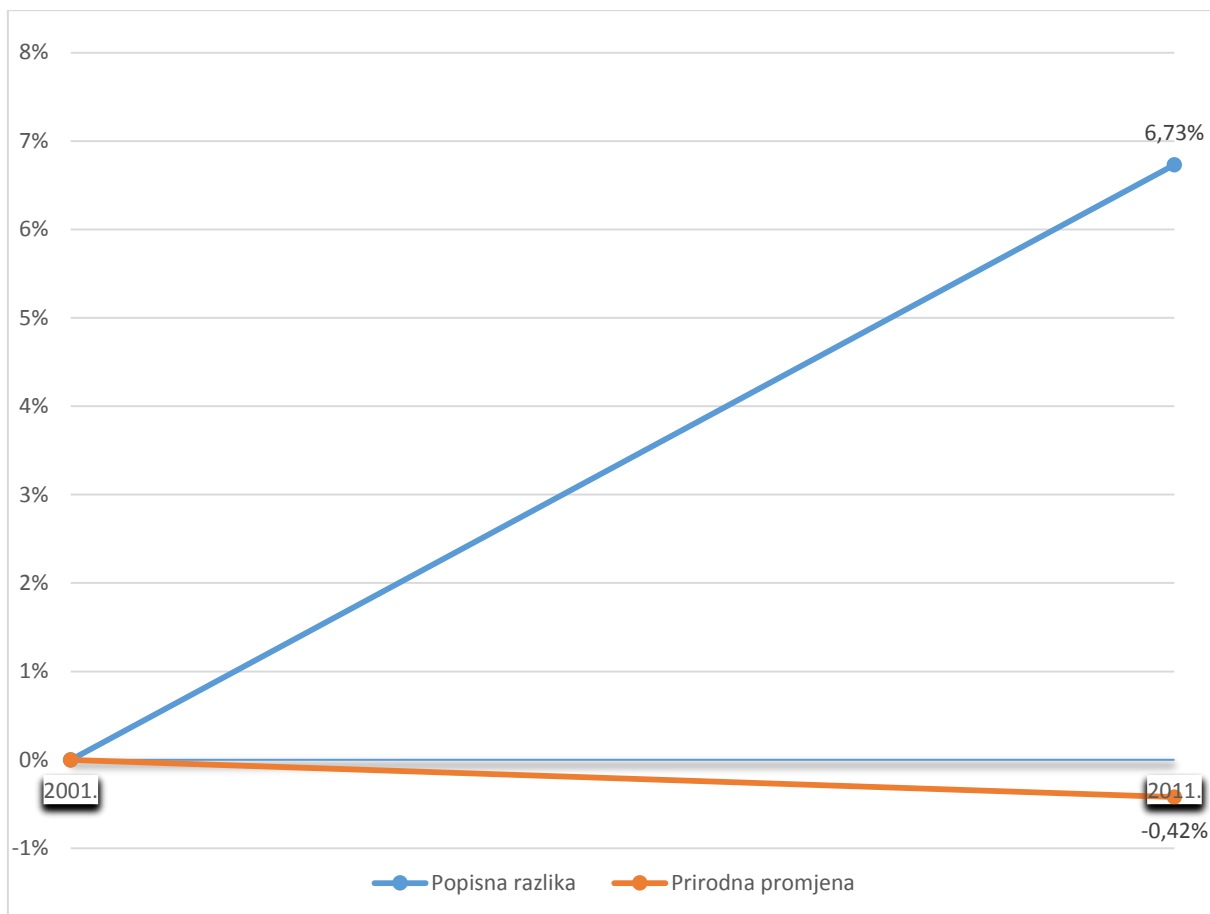
Tab. 7. Opće kretanje stanovništva gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2011. godine

Gradska četvrt	Broj stanovnika		Ukupna promjena		Prirodna promjena		Migracijska promjena		Tip
	2001.	2011.	Apsolutna	%	Apsolutna	%	Apsolutna	%	
Podsljeme	17 917	19 165	1 248	6,73	-77	-0,42	1 325	7,15	I2

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, DZS, Zagreb, , <https://www.dzs.hr/> (28. 03. 2018);

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima grada Zagreba, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 03. 2018.)

Prema podacima iz Popisa stanovništva 2001. i 2011. godine utvrđena je negativna prirodna promjena između popisa od -0,42%. Iako prostor prirodnim putem gubi stanovništvo, ukupni porast stanovnika je 6,73% te prostor ima obnovu imigracijom zahvaljujući doseljavanju stanovnika, što dovodi do toga da se negativna prirodna promjena ne osjeti značajno kao u ostalim dijelovima Hrvatske (sl. 15).

Sl. 15. Opće kretanje stanovništva gradske četvrti Podsljeme

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima, DZS, Zagreb, , <https://www.dzs.hr/> (28. 03. 2018);

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima grada Zagreba, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 03. 2018.)

2.3.5. Demografska obilježja stanovništva

Demografska obilježja stanovništva pokazuju sastav stanovništva prema nekim obilježjima uz pomoć kojih analiziramo stanovništvo nekog prostora. Stanovništvo i njegova obilježja možemo grupirati prema različitim kriterijima. Najčešće se dijele na tri skupine: biološki sastav, društveno-gospodarski sastav i kulturno-antropološki sastav (Nejašmić, 2005). U ovom radu će biti analizirane sve tri skupine.

2.3.5.1. Dobno-spolni sastav stanovništva

Biološki sastav stanovništva čine dvije komponente, a to su spol i dob stanovništva. U zatvorenom tipu stanovništva biološki sastav je isključivo uvjetovan prirodnom promjenom, međutim u stvarnosti i ostali tipovi kretanja stanovništva utječu na dobno-spolni sastav stanovništva. Sastav prema dobi i spolu omogućava nam pregled ključnih

kontingenata stanovništva, kako za biološku reprodukciju (fertilni kontingent), tako i za formiranje radne snage (radni kontingent) (Wertheimer-Baletić, 1999). Dobni dio biološkog sastava stanovništva se također prikazuje u dijagramu dobno-spolne strukture (trakasti dijagram), ali se dob razmatra kroz velike dobne skupine, kroz petogodišnje dobne skupine i tipizaciju dobnog sastava ukupnog stanovništva na osnovu odnosa velikih dobnih skupina (Nejašmić, 2005). U ovom radu će dob biti promatrana kroz petogodišnje dobne skupine. Također ćemo promatrati dob kroz velike dobne skupine: mlado (0 do 19 godina), zrelo (od 19 do 64 godine) te staro stanovništvo (65+ godina).

U tablici 8. možemo primijetiti da s udjelom od 16,7% u gradskoj četvrti Podsljeme prevladava tip duboka starost, jer više od 15% stanovništva spada u staro stanovništvo, a ima manje od 30% mladog stanovništva, točnije 22,1% stanovništva spada u kategoriju mlado. Otprilike su isti omjeri kod muškog i ženskog stanovništva te je koeficijent feminiteta 107,98, što nam govori da je skoro 108 žena na 100 muškaraca. U mlađima kategorijama (0-19 godina) je koeficijent feminiteta 91,73, a s povećanjem dobi i koeficijent feminiteta raste tako da je u zreloj dobi (19-64 godina) 105,60 te u staroj dobi (65 i više godina) iznosi 145,97 ženskih osoba u odnosu na 100 muškaraca.

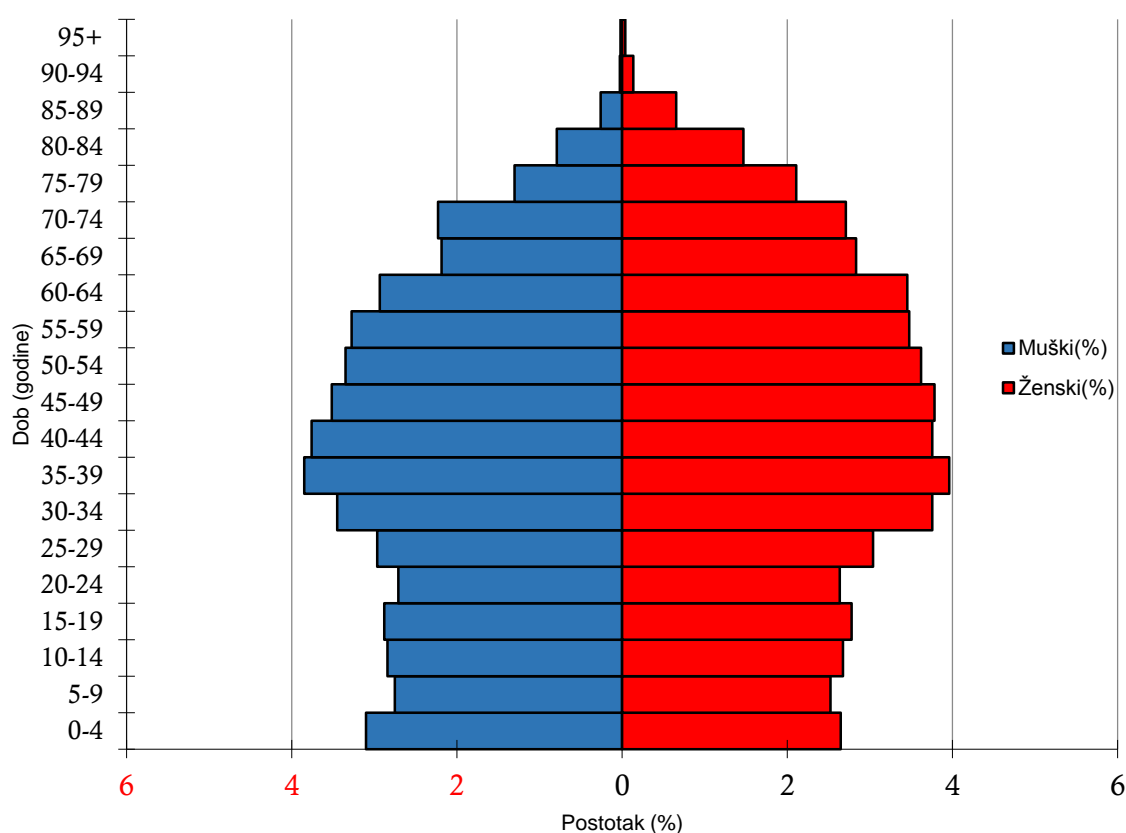
Tab. 8. Tipizacija dobno-spolnog sastava stanovništva kroz velike dobne skupine gradske četvrti Podsljeme 2011. godine

Stanovništvo	0-19 godina	19-64 godina	65 i više godina
Ukupno	4 243	11 717	3 205
	22,14%	61,14%	16,72%
Muški	2 213	5 699	1 303
	24,02%	61,84%	14,14%
Ženski	2 030	6 018	1 902
	20,40%	60,48%	19,12%

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima grada Zagreba, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 03. 2018.)

Također iz slike 16. možemo vidjeti da je omjer muških i ženskih osoba otprilike isti u svim velikim dobnim skupinama. Međutim vidljivo je da je više starijeg ženskog stanovništva od muškog, dok je u mlađim kategorijama obrnuta situacija te je više muškog stanovništva, konkretnije nakon petogodišnje skupine 25-29 godina ženskog stanovništva ima više nego muškog. Tu jednakost možemo vidjeti u najbrojnijim petogodišnjim skupinama, a to je skupina od 35-39 godina. Kod muškaraca iznosi 3,85%, a kod ženskog

stanovništva 3,96%. Gradska četvrt Podsljeme ima dobno strukturu stanovništva konstriktivnog tipa (grafički ocrt je u obliku urne). Ovaj tip obilježava sužena baza u mlađim dobnim skupinama (do 25 godine) te povećanje zrele populacije (do 64 godine), a također se povećava i stara populacija (od 64 godine nadalje). Iz slike 16. možemo vidjeti da je veći broj djece u dobi od 0 do 4 godine, nego od 5 do 9 godina, ali po jednoj petogodišnjoj skupini ne možemo govoriti o revitalizaciji prostora. Zamjetno je da je ta skupina u muškoj dobi najveća u zadnjih 30 godina i u ženskoj dobi u zadnjih 25 godina, stoga taj podatak budi optimizam.

Sl. 16. Dobno–spolna struktura stanovništva gradske četvrti Podsljeme 2011. godine

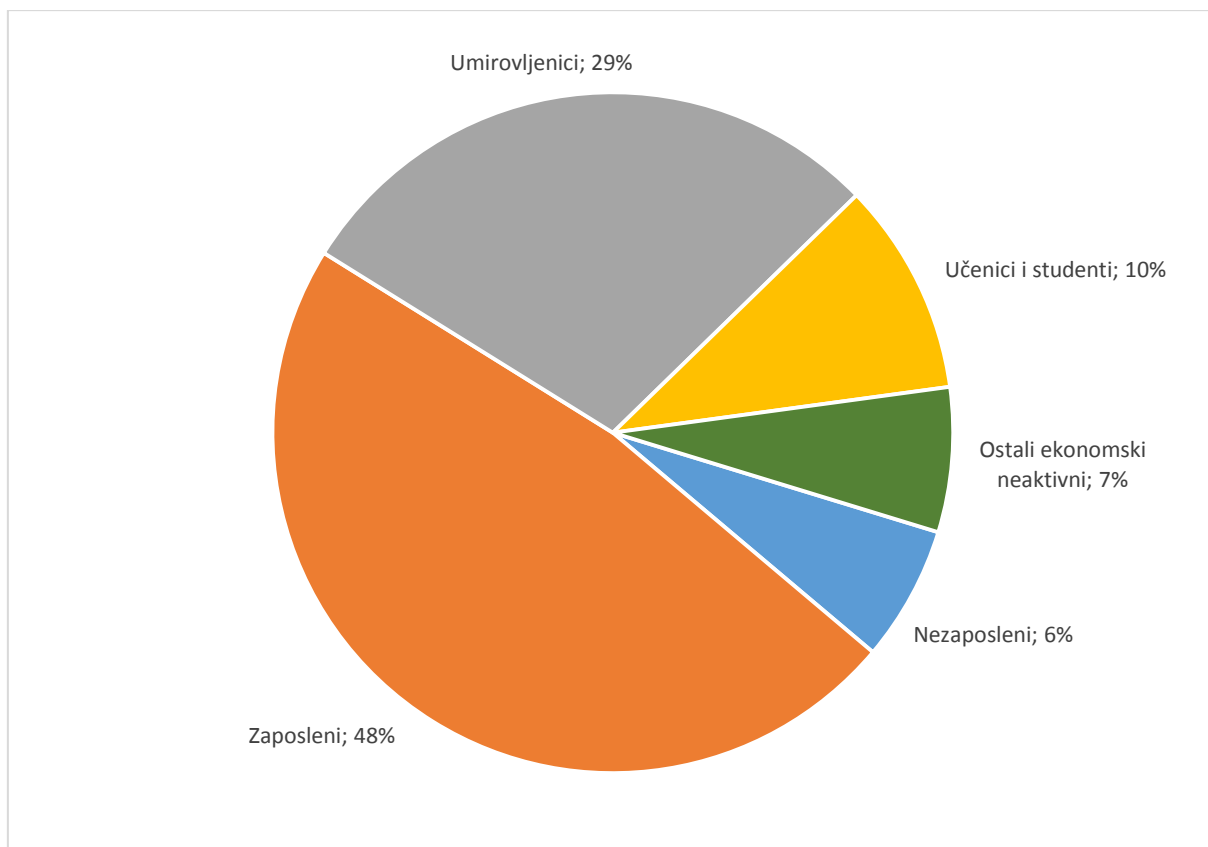
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima grada Zagreba, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 03. 2018.)

2.3.5.2. Gospodarska struktura stanovništva

Iduća komponenta je gospodarska struktura stanovništva, koja u užem smislu tumači sastav stanovništva prema aktivnosti, djelatnosti i zanimanju, a u širem smislu podrazumijeva još i položaj u zanimanju, sektor vlasništva, kućanstava prema izvorima prihoda itd. U ovome radu bit će obuhvaćene se dvije kategorije: stanovništvo prema

aktivnosti i prema području djelatnosti. Stanovništvo prema aktivnosti dijeli se u dvije kategorije, na aktivno i neaktivno stanovništvo. Aktivno stanovništvo je polazište za razmatranje gospodarskog sastava ukupnog stanovništva te se dijeli u tri kategorije: zaposlene osobe u radnom odnosu, osobe koje obavljaju neko zanimanje, ali nisu u radnom odnosu i nezaposlene osobe u određenom razdoblju. Gospodarski neaktivno stanovništvo se dijeli u dvije kategorije: osobe koje imaju samostalni izvor prihoda i gospodarski ovisne osobe (Nejašmić, 2005).

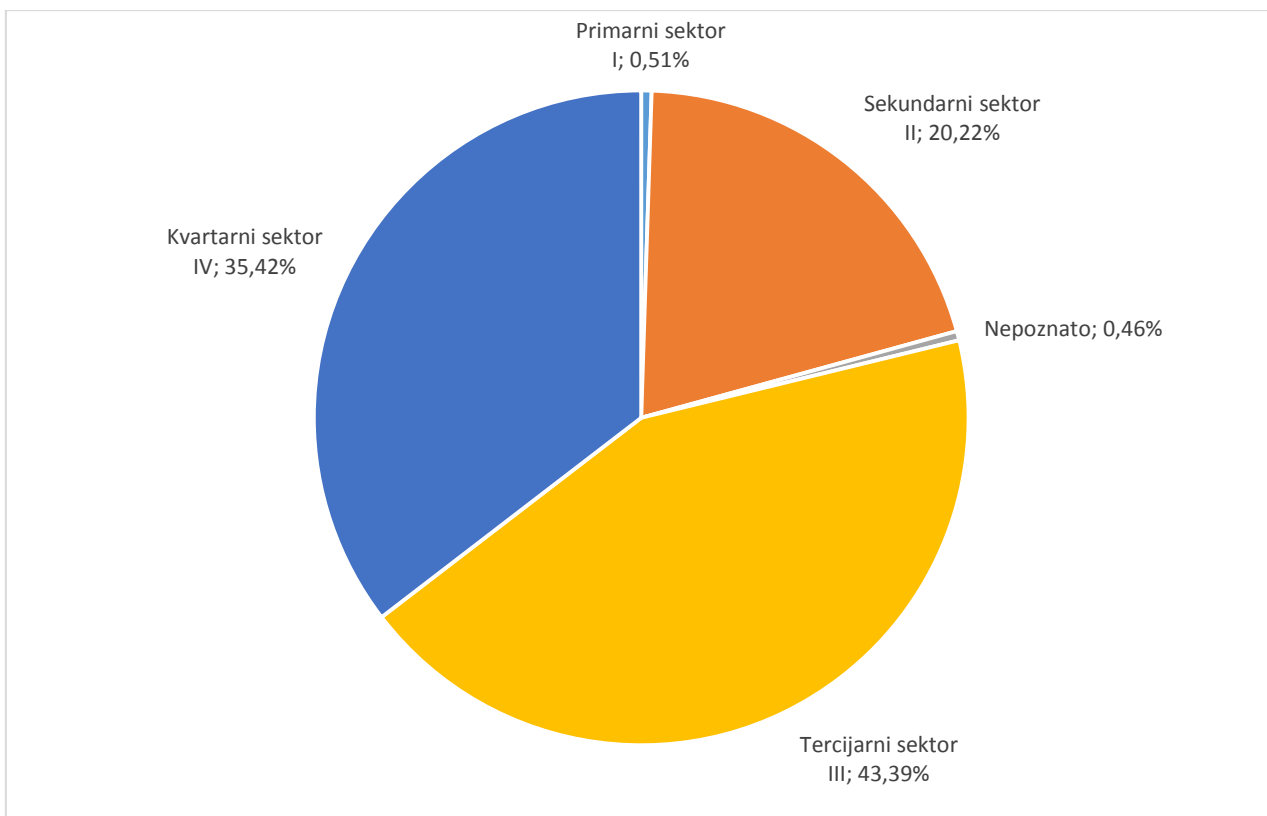
Iz slike 17. se može iščitati omjer aktivnog i neaktivnog stanovništva, vidljivo je da je 54% stanovništva starije od 15 godina ekonomski aktivno stanovništvo, od čega je 7631 osoba, odnosno 48% stanovništva zaposleno. Stanovništvo koje se ubraja u aktivno je nezaposleno stanovništvo i ono u gradskoj četvrti Podsljeme broji 1029 osoba, odnosno 6%. Ostalih 7344 osoba je ekonomski neaktivno, u udjelu od 46%. Najveći udio ekonomski neaktivnih su umirovljenici s 29%, što još jednom potvrđuje starenje stanovništva gradske četvrti Podsljeme. Osim umirovljenika i ostalih ekonomski neaktivnih građana, kojih ima 7%, veliki broj od 1622 ili 10% je učenika i studenata, od kojih većina studira u Zagrebu, kao što smo vidjeli po prostornoj migraciji te dnevnoj i tjednoj migraciji, gdje 58 učenika i studenta migrira na dnevnoj ili tjednoj bazi. To znači da 1564 studenta i učenika se školuje u Zagrebu, što nije neobičan podatak, pošto je Grad Zagreb glavni grad te je izrazito centraliziran u odnosu na ostatak Hrvatske, pa tako i prema vlastitim gradskim četvrtima, jer se većina obrazovnih ustanova nalazi u Zagrebu.

Sl. 17. Stanovništvo Gradske četvrti Podsljeme prema gospodarskoj aktivnosti u 2011. godini.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (27. 02. 2018.)

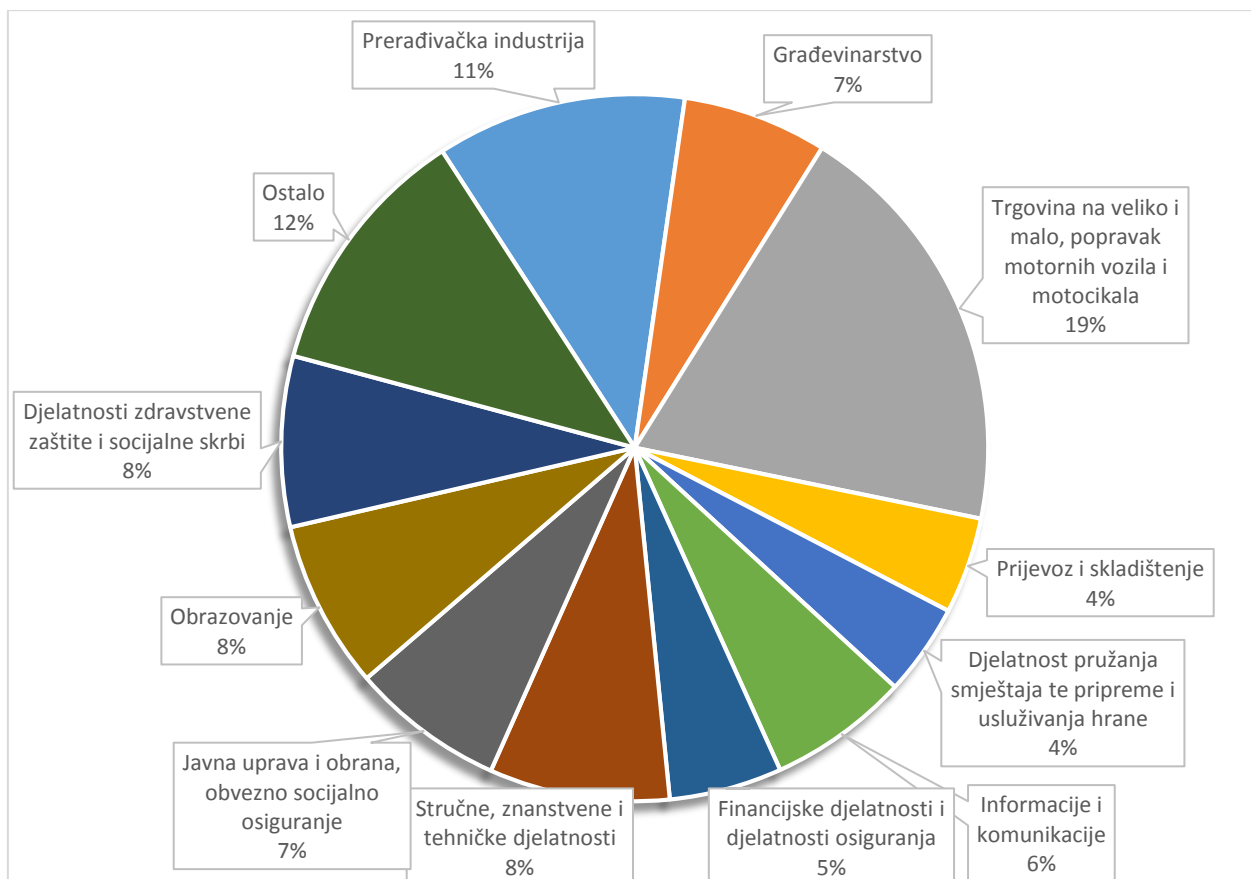
Prema popisu stanovništva 2011. godine vidljivo je da većina stanovništva radi u tercijarnom sektoru, što znači da 43,39% stanovništva radi u uslužnim djelatnostima, kao što vidimo na slici 18. Nakon što pridodamo i kvartarni sektor, onda 78,81% radnog stanovništva radi u uslužnim djelatnostima. Najmanji udio ima primarni sektor s 0,51% stanovništva, a 20,22% stanovništva radi u sekundarnom sektoru. Budući da je Podsljeme gradska četvrt unutar Zagreba, ovo je očekivani gospodarski sastav, jer je u gradovima karakteristično da većina stanovništvo radi u tercijarnom i kvartarnom sektoru.

Sl. 18. Gospodarski sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme prema popisu 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (18. 02. 2018.)

Ako detaljnije analiziramo gospodarski sastav stanovništva i zaposlenost prema područjima djelatnostima, onda je također vidljivo da je većina stanovništva zaposlena u tercijarnom sektoru. Na slici 19. prikazana je raznolikost zanimanja stanovništva, no niti jedna se kategorija ne izdvaja brojem zaposlenika. Najviše stanovnika radi u trgovini i popravku motornih vozila, što čini 19% od ukupno radnog stanovništva te samo u ovoj kategoriji ima više od tisuću zaposlenih, konkretnije 1475 stanovnika zaposleno u ovoj kategoriji, sljedeća kategorija je prerađivačka industrija s 873 ili 11% zaposlenih. U ostalim kategorijama je zaposleno manje od 10% stanovništva pa nisu detaljnije analizirane.

Sl. 19. Zaposleni prema područjima djelatnosti u gradskoj četvrti Podsljeme 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (18. 02. 2018.)

2.3.5.3. Obrazovna struktura stanovništva

U sastavni dio društvenogospodarske komponente ulazi i obrazovni sastav stanovništva. Proučavanje stanovništva prema obrazovnoj strukturi važno je zbog pružanja obavijesti o podizanju opće razine obrazovanosti i razini obrazovanja koju imaju pojedine kategorije stanovništva određenog prostora. Također analiza obrazovnog sastava stanovništva pokazuje razinu gospodarske razvijenosti. Glavna dva indikatora u analizi obrazovne strukture stanovništva su pismenost i završena školska sprema (Nejašmić, 2005). U novije doba se analizira i informatička pismenost koja je bolji indikator obrazovne strukture stanovništva razvijenih zemalja, nego opća pismenost.

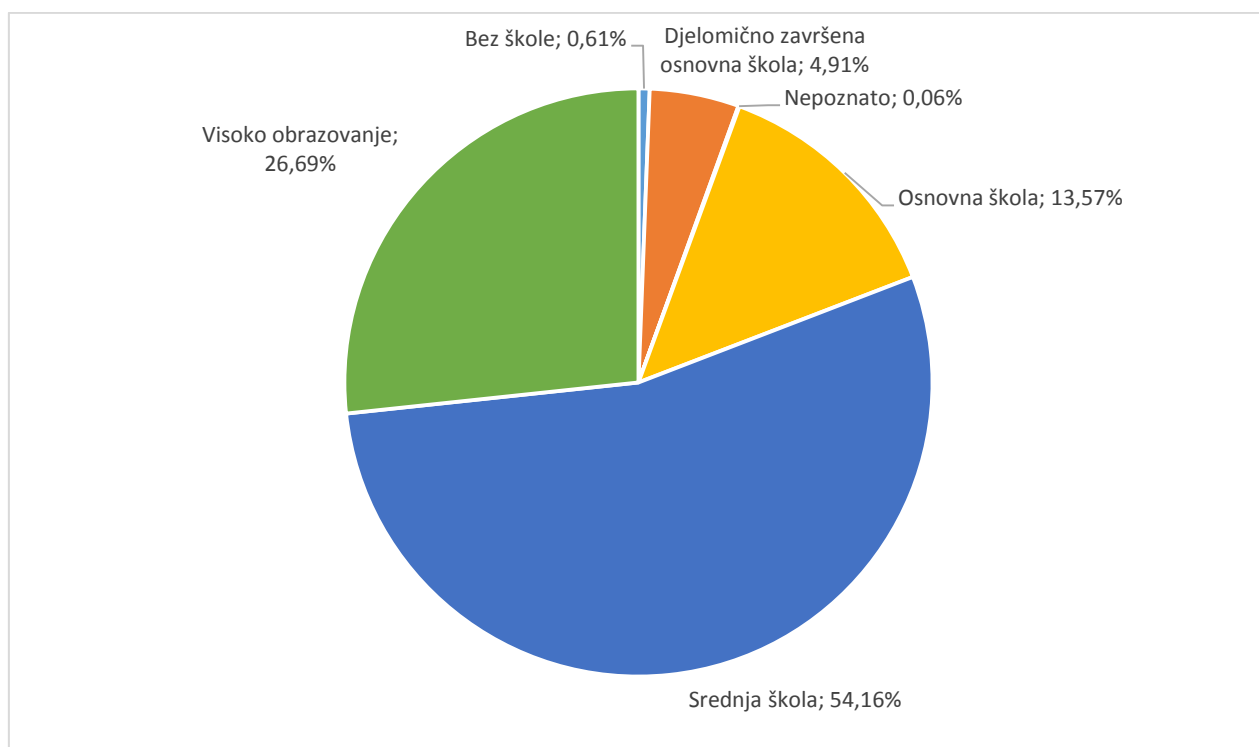
U ovom radu bit će analiziran sastav stanovništva prema njihovoj završenoj školskoj spremi i informatičkoj pismenosti, jer je samo 30 osoba starijih od deset godina nepismeno, što čini 0,18% stanovništva. Iz gradske četvrti Podsljeme najviše stanovnika je završilo srednju školu, odnosno 54,16% stanovnika starijih od 15 godina završilo je srednju školu. Veliki udio visokog obrazovanih, pri čemu je je 4271 ili 26,69% osoba završilo visoko

obrazovanje, pokazuje razvijenost prostora. Još jedan indikator razvijenosti prostora je vrlo mali broj osoba koji nisu završili školu te ih je samo 98 ili 0,61% (tab 9, sl.20.).

Tab. 9. Sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi 2011. godine

Obrazovna područja	Ukupno	Bez škole	1-3 razreda osnovne škole	4-7 razreda osnovne škole	Osnovna škola	Srednja škola	Visoko obrazovanje	Nepoznato
Gradska četvrt Podsljeme	16 004	98	76	710	2 172	8 667	4 271	10

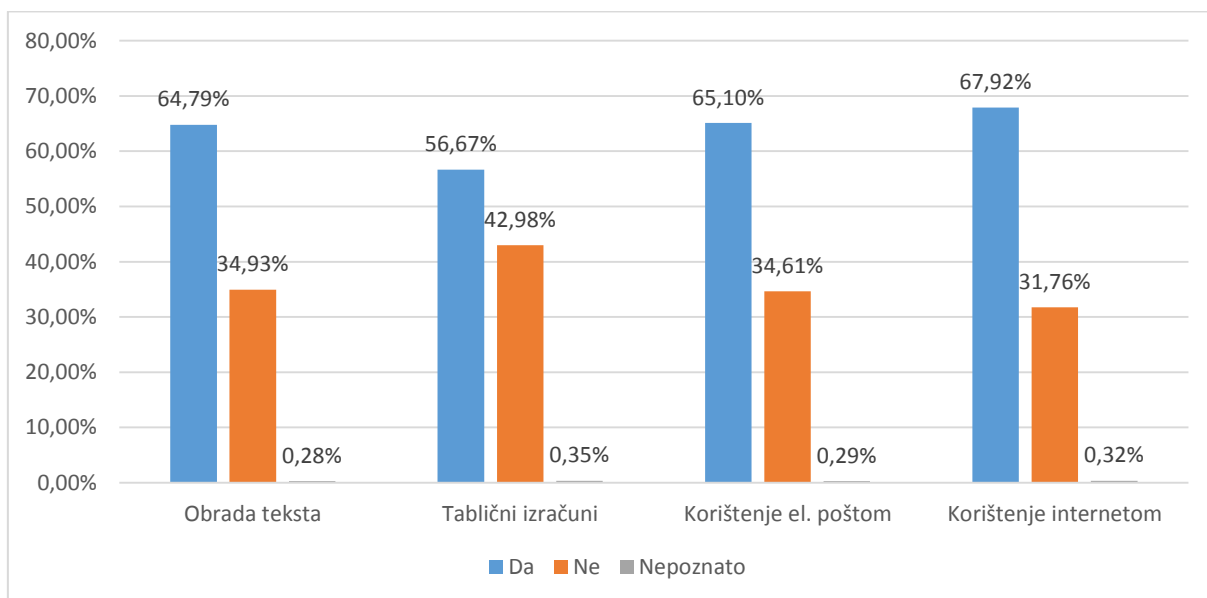
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (21. 2. 2018.)

Sl. 20. Stanovništvo gradske četvrti Podsljeme staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi u 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (21. 2. 2018.)

Informatička pismenost je indikator koji je danas sve važniji te se sastoji od više komponenti, kao što su: obrada teksta, tablični izračun, korištenje elektronične pošte i korištenje interneta. Kao što je prikazano na slici 21. otprilike 60% stanovnika se izjasnilo kao informatički pismeno u različitim kategorijama. Najviše se stanovnika starijih od 10 godina koristi internetom, ukupno njih 67,92%. Također očekivani podatak je da najmanje ljudi koristi tablične izračune (56,67%), jer je to naprednije korištenje računala.

Sl. 21. Stanovništvo gradske četvrti Podsljeme staro 10 i više godina prema informatičkoj pismenosti u 2011. godine

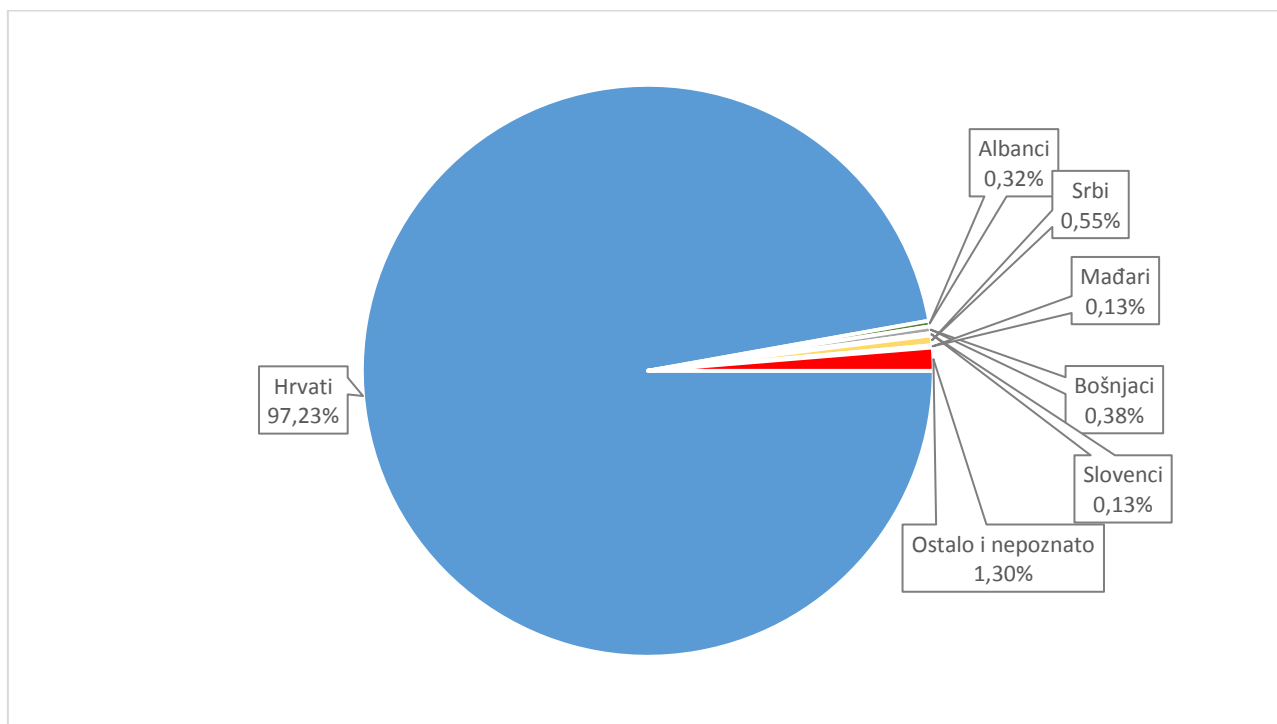
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo staro 10 i više godine prema informatičkoj pismenosti, starosti i spolu, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (23. 2. 2018.)

2.3.5.4. Narodnosni i vjerski sastav stanovništva

Zadnja kategorija analizirana kao demografsko obilježje stanovnika, je kulturno-antropološko sastav stanovništva te će on biti razmotren kroz sastav stanovništva prema narodnosti, jeziku i vjeri. Osim navedena tri sastava stanovništva u kulturno-antropološko sastav stanovništva ubrajamo i sastav stanovništva prema rasi (Nejašmić, 2005). U ovom radu ćemo analizirati sastav stanovništva prema vjeri i prema narodnosti.

Sastav stanovništva prema narodnosti može biti različit, odnosno može biti homogenog ili heterogenog tipa. Odras sastava stanovništva prema narodnosti je zbroj različitih faktora, povijesnih, ekonomskih, migracijskih, iz kojeg se mogu analizirati posljedice različitog sastava stanovništva.

Na slici 22. možemo vidjeti da je stanovništvo gradske četvrti Podsljeme izrazito homogeno, jer se 97,23% stanovništva ili 18635 stanovnika izjasnilo hrvatske nacionalnosti. Sljedeća najbrojnija nacionalna manjina su Srbi s udjelom od 0,55% (105 osoba). Već sljedeća nacionalna manjina ima manje od 100 osoba, a to su Bošnjaci s 0,38%, odnosno samo 72 osobe se izjasnilo kao pripadnici nacionalne manjine Bošnjaka. Homogeno stanovništvo gradske četvrti odgovara i sastavu stanovništva prema narodnosti u Gradu Zagrebu, jer je 93,14% stanovništva hrvatske nacionalnosti. Očekivani podatak je da udio stanovnika koji su rođeni u Hrvatskoj manji nego oni koji su se izjasnili da su hrvatske nacionalnosti te se 89,38% stanovništva rodilo u Hrvatskoj, a čak 6,56% se rodilo u Bosni i Hercegovini, tako da se može pretpostaviti da je veliki broj stanovnika doseljenih iz Bosne i Hercegovine, ali se izjašnjavaju kao Hrvati.

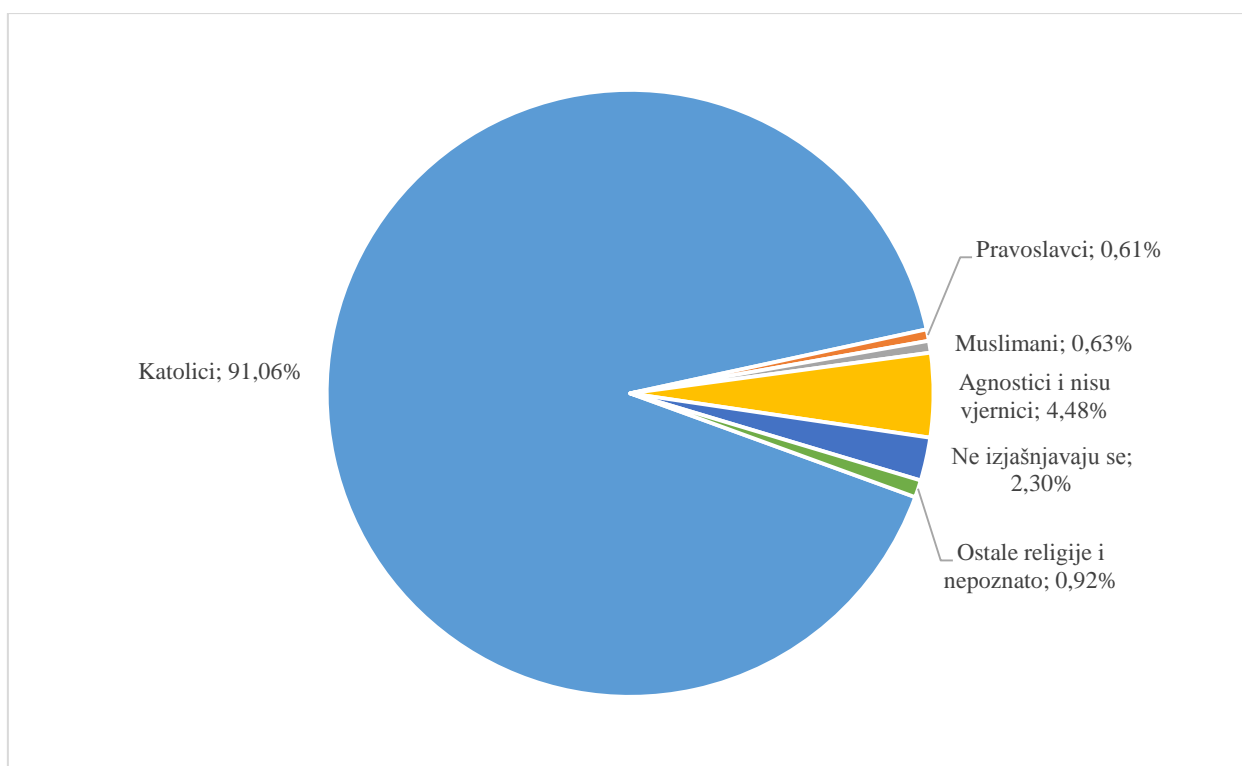

Sl. 22. Sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme prema narodnosti 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (5. 3. 2018)

Osim narodnosnog, kulturno antropološki sastav stanovništva će se prikazati kroz sastav stanovništva prema vjeri. Sastav prema vjeri je važan, jer religija ima veliki utjecaj na društvene i gospodarske procese u društvu (Nejašmić, 2005). Religija se veže uz narodnost, te najčešće imaju otprilike iste omjere stanovništva, tako je i u gradskoj četvrti Podsljeme. Kako je stanovništvo po narodnosti iznimno homogeno, možemo promatrati na

slici 23. da je slična situacija i u religiji te se 91,06% stanovnika izjasnilo kao katolici. U apsolutnom broju se 17451 osoba izjasnilo kao katolici. Sljedeća kategorija su agnostici, ateisti i oni koji se izjašnjavaju da nisu vjernici. Ukupno ima 223 agnostika te 637 osoba koji se izjašnjavaju kao ateisti. Zatim slijede muslimani kojih ima 0,63%, odnosno 120 osoba je islamske vjeroispovijesti. Još jedna potvrda da sastav stanovništva prema narodnosti odgovara sastavu stanovništva prema vjeroispovijesti je broj pravoslavaca, jer u gradskoj četvrti Podsljeme ima 117 pravoslavaca, što odgovara broju stanovnika koji se izjašnjavaju kao srpska manjina, ukupno 105 osoba, a glavna religija je pravoslavna.

Sl. 23. Sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme prema vjeri 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema vjeri po gradovima i općinama, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (12. 02. 2018.)

3. ETAPE HISTORIJSKO GEOGRAFSKOG RAZVOJA

Povijest zagrebačkih prigorskih naselja je usko vezana uz Zagreb te se kroz geografski aspekt razvoja prostora primjećuje neraskidivost tih dviju jedinica. Zagrebačka prigorska naselja su se razvijala zasebno od Zagreba, ali pod njegovim indirektnim utjecajem, a kada su 1950. godine uključeni u Zagreb, onda i pod direktnim utjecajem. Zbog blizine grada Prigorje je gotovo nemoguće interpretirati kao zatvorenu cjelinu. Povijest ovog kraja je duga, jer su pronađeni ostaci koji dokazuju postojanje života u Prigorju u prapovijesno doba. Historijski razvoj zagrebačkog Prigorja analiziran je od prapovijesti do suvremenog razdoblja kronološki po razdobljima. Početak dvadesetog stoljeća bio je najdinamičniji, stoga je najdetaljnije analiziran.

3.1. Prapovijesno razdoblje

Prapovijesno razdoblje najduže je povijesno razdoblje, ali s najmanje izvora. Ovo razdoblje podijeljeno je na kameno i metalno doba. Kameno doba se još dodatno dijeli na starije, srednje i mlađe kameno doba. Metalno doba je dodatno podijeljeno kriterijem glavnog ljudskog oruđa u tom razdoblju, na bakreno, brončano doba te starije i mlađe željezno doba. Točan početak i kraj prapovijesti i njegovih podrazdoblja teško je definirati te nije identično svugdje, nego se razlikuje od prostora do prostora.

Većinu prapovijesti Zagreb i zagrebačka prigorska naselja bila su pod morem odnosno bili su dio velikog Panonskog mora. Medvednica je bila otok u velikom moru. Dokaz tome su fosilni ostaci različitih morskih životinja, odnosno njihovih okamina, koje možemo naći na ovom prostoru (Kampuš i Karaman, 1988). Prvi dokazi naseljenosti zagrebačkih prigorskih naselja, ostaci čovjeka, neandertalaca, pronađeni na najpoznatijem lokalitetu za prapovijest u Prigorju, u špilji Veternici, datiraju prije 50 000 godina. Kada je otkopana, Veternica je sadržavala brojne ostatke iz prapovijesti, odnosno bogate paleontološke nalaze (Gračanin, 2012). Uz ostatke različitih životinja, ognjišta te neandertalaca u špilji su pronađene brojne kosti špiljskog medvjeda, zbog čega možemo pretpostaviti podrijetlo naziva Medvednice. Osim toga već u Zlatnoj buli se spominje „Medwnicha“, kao naziv planine (Špoljarić, 2008). Na području gradske četvrti Podsljeme, na desnoj obali potoka Markuševec, nalazi se lokalitet Šupljata peć, gdje je pronađeno ognjište te ostaci špiljskog medvjeda (Kampuš i Karaman, 1988). Doba neolita ili mlađe kameno doba je sljedeće relevantno za ovaj prostor te po većem broju nalazišta možemo zaključiti da je sve veća nastanjenost Zagreba. Na području Jaruna, Rudeša, Opatovine te u potoku Medveščak su nađene kamene sjekire koje datiraju iz doba neolita. Sljedeće razdoblje

vezano je uz brončana oruđa i oružja te na području Zagreba i zagrebačkog Prigorja nalazimo mnoštvo predmeta koji datiraju iz toga doba. Karakteristika ovog područja tijekom brončanog doba su kulture polja sa žarama, nazvanih tako, jer su spaljivali svoje pokojnike u urnama (žari) polagali u grobove. U Zagrebu su nađena četiri takva grobišta i dvije ostave s mnoštvo brončanih predmeta. Jedna od ostava nalazi se u blizini Medvedgrada. Ova nalazišta datiraju od 1200. godina prije Krista do 1100. godina prije Krista (Buntak, 1996). Iz željeznog doba imamo manje izvora, iako je mlađe od brončanog. Kultura polja sa žarama je nestala s ovog prostora te možemo pretpostaviti da je uzrok tome dolazak Ilira. U razdoblju od VIII. stoljeća prije Krista do IV. stoljeća prije Krista, iščezla je te se uklopila s Ilirima. Kasnije, u razdoblju od IV. stoljeća prije Krista do I. stoljeća prije Krista, na ovom području počinju nove migracije te doseljavaju Kelti. Iliri i Kelti su bili nosioci razvijene kulture i mladog željeznog doba, samim time su izrađivali predmete od bronce, željeza, zlata, stakla... (Kampuš i Karaman, 1988). Kelti su djelomično pokorili Ilire, ali su ih većinom protjerali prema jugu i jadranskom moru (Novosel, 2008). Iako na području Hrvatske imamo bogata nalazišta za period mlađeg željeznog doba, na području Zagreba nema nalazišta koja su vezana uz ovaj period. Sukladno tome možemo pretpostaviti da u to vrijeme nije bilo znatnije naselje na području Zagreba, već je on bio privremeno prebivalište ili je isključivo prostor bio tranzitnog karaktera, odnosno cesta je prolazila ovim područjem (Buntak, 1996).

3.2. Antičko razdoblje

Kao i za prapovijest vremenske odrednice antike su različite od prostora do prostora. Za početak antike uzet ćemo VIII. stoljeće prije Krista, a kao kraj antike se uzima pad Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine. Prema vremenskoj odrednici, doseljavanje Kelta možemo smjestiti u antiku, no kada se govori o antičkom razdoblju, u većini slučajeva se misli na razvitak grčke i rimske kulture. Grčka kultura nije bila značajno zastupljena na području zagrebačkih prigorskih naselja, ali ni Zagreba. Glavni razlog slabe zastupljenosti Grka u unutrašnjosti je taj da su se grčki iseljenici ograničavali gotovo isključivo na plodnu zemlju u priobalju. Grčki filozof Platon je slikovito opisao grčku kolonizaciju tako da su Grci opkolili Sredozemno more poput žaba koje sjede oko bare (Kiković, 2010). Rimsko doba na ovim prostorima počinje oko prvog stoljeća prije Krista. Međutim, jačanje rimskog utjecaja počinje nakon neuspješnog Ilirskog ustanka, poznatijeg pod imenom Ustanak Batona, od 6. do 9. godine te nakon toga Rimljani pokoravaju cijelu Dalmaciju i Panoniju, tako i područje Zagreba (Novosel, 2008). Zagreb je bio dio provincije Gornje Panonije ili Panonije Savije, kojoj je glavni grad bio Sisak, rimski Siscia. Na području Zagreba bila su

dva veća naselja. Jedno naselje je bilo na području današnjeg Ščitarjeva pod imenom Andautonija, drugo naselje nalazilo se na području Donjeg Stenjeva (Buntak, 1996). Osim ta dva veća naselja na području Zagreba i zagrebačkog Prigorja, možemo naći mnoštvo rimskih ostataka. Vjerojatno je bilo zasebnih rimskih kuća izvan ta dva naselja, ali i ladanjskih imanja, središta velikih poljoprivrednih dobara koja su se sastojala od cijelog sustava zgrada, stambenih i gospodarskih. Ovakvi su kompleksi pronađeni na području Gračana i Remeta (Gračanin, 2012). Međutim glavni razlog brojnih rimskih ostataka u zagrebačkim prigorskim naseljima su upravo ceste koje su prolazile ovim područjem. Prema Tabuli Peutingeriani možemo vidjeti kojim su putevima vodile te ceste. Područje Zagreba je uključeno u Rimsko Carstvo u prvom stoljeću, ali prema dokazima se vidi da su dvije glavne ceste postojale već od prvog stoljeća prije Krista. Međutim tek porazom Ilira kod Vinkovaca počinju se ceste sve više valorizirati (Deluka, Dragčević i Rukavina, 2003). Prva glavna cesta je spajala Emonu (Ljubljanu) i Sisciju (Sisak) te je prolazila putem današnje autoceste Zagreb – Ljubljana. Cesta, važnija za ovaj rad, je povezivala Petovion (Ptuj) i Sisciju te je prolazila kroz Andautoniju. Krak te ceste prolazio je zagrebačkim prigorskim naseljima, što je uzrok brojnim nalazištima u Prigorju. Ceste su uglavnom pratile doline potoka u čijim su koritima pronađeni brojni ostaci. One su ujedno i povezivale mnogobrojne kamenolome na Medvednici s Andautonijom. Najpoznatiji kamenolom je bio u Črnoj vodi, koji je danas ulica u Markuševcu. U kasnoj antici je dolazilo do sve većih napada barbarskih plemena (Huna, Ostrogota, Alana), zbog čega je nastajala sve veća panika među stanovništvom, dokazi tome su veći nalazi zakopanog novca. Tako su u Markuševcu nađeni brončanicu careva Valentinijana I, Valenta i Gracijana, koji su vladali u razdoblju od 364. godine do 383. godine. Raspadom Zapadnog Rimskog Carstva područje Zagreba pripalo je jurisdikciji Istočnog Carstva. Nađeni su brojni dokazi prisustva germanskih Langobarda, koji su bili saveznici Istočnom Carstvu (Gračanin, 2012).

3.3. Srednji vijek

Iako za srednji vijek imamo jasne vremenske odrednice, traje od pada Zapadnog Rimskog Carstva, 476. godine te do otkrića Amerike 1492. godine, ono se ipak donekle razlikuje od područja do područja. Osim toga vremenske odrednice nisu stalne, stoga se uzima više događaja kao vremenska odrednica. Mnogi povjesničari uzimaju 1848. godinu kao kraj srednjeg vijeka u Hrvatskoj, jer tada prestaju kmetovske obveze, odnosno ukida se feudalizam. Na području zagrebačkog Prigorja možemo govoriti o velikom utjecaju Gradeca, Medvedgrada, pavlinskog samostana u Remetama te Kaptola. Tijekom srednjeg

vijeka sfere utjecaja variraju među naseljima u zagrebačkom Prigorju. Tako se Remete razvijaju oko pavlinskog samostana i pod direktnim utjecajem pavlina. Markuševac i Vidovec su najudaljeniji od svih centara utjecaja, što uzrokuje skoro samostalan razvoj, ali su posjedi Kaptola. S druge strane Gračani su pod direktnim utjecajem Gradeca te su de facto varoški posjed Gradeca, ali zbog blizine Remeta i Medvedgrada se miješa utjecaj što je dovelo do čestih sukoba na području Gračana. Osim Gračana, Gradec je posjedovao okolna naselja, jedno od njih su i Dedići, iako su bili blizu Medvedgrada, najveći je bio utjecaj od Gradeca. Najveći utjecaj Medvedgrada bio je na Šestine i okolna naselja, jer je bio najbliži tim naseljima te su medvedgradski vlasnici najčešće bili i vlasnici Šestina (Kampuš i Karaman, 1988).

U ovom razdoblju počinju se kristalizirati nazivi lokaliteta kakve ih i danas poznajemo, tako se Gračani i Dedići počinju nazivati područjem Gradeca, iako se striktno ne navode u Zlatnoj buli. smatra se da su već u tom razdoblju bili u sastavu Gradeca. Prvi spomen imena Gračani nalazi se u popisu sela koja su dužna plaćati desetinu zagrebačkoj Crkvi 1334. godine (Dobronić, 2003). Međutim neki povjesničari smatraju da su Gračani najstariji dio Zagreba te Juraj Ćuk navodi „...U rano doba nakon doseljenja našeg naroda bio je od samog Zagreba važniji sjeverni dio središnjeg kraja pod samom Medvednicom, koji i danas stoji izvan područja grada Zagreba. Najstariji Zagreb zapravo su Gračani.“ (Ćuk, 2010,8). Prema nazivu brda Isce je pretpostavio da je to najstariji dio Zagreba, jer se spominje 1201. godine u opisu međa biskupova Zagreba te smatra da je na ovom području bio dvor. Drugi autori navode da su Gračani izvedeni iz imena Gradec (Novosel, 2008). Toponim Bliznec također se pojavljuje prije samog imena Gračani, već oko 1250. godine, a riječ je o dijelu današnjih Gračana (Kampuš i Karamana, 1988). Naziv Mlinovi sam po sebi govori da je na tom području bilo mnoštvo mlinova koji su bili izgrađeni na potoku Kraljevcu. Markuševac je svoje sadašnje ime dobio u XVI. stoljeću kada je na taj teritorij došao velikaš Markusczy koji novači svoje slugu i kmetove za gospodarske i ratne svrhe. Njegovi vojnici su nazivani Markusczevi te se tada naziva Markuševac. Do tada je bilo selo Sv. Šimun, ime koje se do danas zadržao među stanovnicima te se često Markuševac naziva i Šimun selo, jer je Župa Sv. Šimuna i Jude Tadeja župa u tom naselju, osim toga je jedna od najstarijih crkvi u zagrebačkoj županiji te je kao takva bila glavno obilježje naselja (Zgportal.com, 2015). Slična situacija je s Šestinama, koji svoje ime prema usmenoj predaji, duguju tome što su seljaci koju su živjeli na području Šestina na šesti dan (dajući time jednu šestinu u radu) odlazili raditi na vlastelinska dobra. Prije toga je bilo poznatije po župi Sv. Mirka (Emerika). Pod crkvu Sv. Mirka (Emerika) je spadala cijela zagrebačka okolica, čak

su do polovice XIV. stoljeća neka sela preko Save spadala pod crkvu u Šestinama, npr. Sveta Klara (Ćuk, 2010). Zanimljivo je i naselje Kraljevec koje je do XII. stoljeća bilo poznato pod imenom Fayz, ali naseljavanjem kraljevih službenika mijenja svoj ime koje se održao do danas (Zgportal.com, 2012). Ime naselja Remete dolazi od njihovog glavnog faktora koji je obilježio ovaj prostor, a to su pavlini koji su se nazivali pustinjacima ili eremitima. Budući da je samostan osnovan 1288. godine, možemo pretpostaviti da je ime u upotrebi od XIII. stoljeća. Uz crkvu sv. Marka na Gornjem gradu i zagrebačku katedralu, remetsko svetište najstarije je duhovno središte u Zagrebu. Njegovi počeci sežu u XIII. stoljeće, kada su ovamo stigli redovnici pavlini.

Područje zagrebačkog Prigorja na prijelazu iz antike u srednji vijek bilo je naseljeno Langobardima, ali prodorom Avara s istoka Langobardi su potisnuti na zapad prema Italiji te Avari naseljavaju središnju Hrvatsku i područje Zagreba. Također se smatra da je u tim sukobima oko 615. godine uništena Andautonija (Kampuš i Karaman, 1988). Na području današnjih Kruga pronađeni su dokazi koji upućuju da je postojalo groblje iz toga doba, ali se smatra da su obronci Medvednice bili naseljeni staroslavenskim plemenima (Buntak, 1996). Krajem osmog stoljeća Franci su dokrajčili ostatke avarske vlasti te su uspostavili kneževinu (Gračanin 2012). Prvo naselje na području Zagreba nastalo je na lijevoj obali potoka Medveščak, odnosno kako se tada zvao Cirkvenica, drugim riječima, crkveni potok. Kasnije će biti preimenovan u Medveščak, vjerojatno po Medvedgradu. Osnivanjem biskupije 1094. godine članovi biskupskog vijeća su dobili svetošimunski posjed s kmetovima za uzdržavanje (Kampuš i Karaman, 1988).

Veliki utjecaj na razvoj Zagreba imala je provala Mongola ili Tatara. Kada su se povukli iz hrvatskih prostora zbog smrti velikog kana kralj Bela IV. u strahu od povratka Tatara odlučio je utvrditi gradove radi lakše obrane (Nikolić Jakus, 2012). Do tada je vrlo malo gradova bilo utvrđeno Bela IV. nije mogao sam financirati utvrđivanje svih gradova te je trebao pomoć Crkve, plemića, ali i gradova. To je glavni razlog nastanka Zlatne bule, prema kojoj su gradovi dobili slobodu, ali su se trebali samostalno utvrditi. Prema Zlatnoj buli možemo pretpostaviti da se Bela IV. obvezao utvrditi Gradec, ali s pripajanjem okolnih zemljišta (Trnje, Ljubljana, Čnomerec...), a među njima i Gračana te dijelove Šestina. Već tada vidimo pripadnost Gračana, Mlinova i dijelova Šestina Gradecu, što je značilo da je stanovnicima mogao suditi jedino gradski sudac i pripadali su crkvi Sv. Marka (Špoljarić, 2008). Buntak tvrdi da su Dedići i Gračani već prije pripadali Gradecu, odnosno da su bili njihovi kmetovi na tom području, a zbog velikog broja pojavljivanja pred gradskim sucem možemo govoriti o velikom broju stanovnika u Gračanima i Dedićima (Buntak, 1996;

Novosel, 2008). Također zbog prodora s istoka u to doba nastaje jedno od najreprezentativniji obilježja Zagreba, a to je utvrda Medvedgrad, koja se nalazi na 583 metara nadmorske visine. Smatra se da je započeta gradnja tijekom 1244. godine, jer su trebali sakriti crkveno blago. Gradnja je završena 1250. godine, kada je Bela IV. darovao zemljište zagrebačkoj biskupiji. Prvi pouzdani izvor o postojanju Medvedgrada je iz 1252. godine kada papa Inocent IV. potvrđuje zagrebačkom biskupu Filipu darovnicu Bele IV. Tijekom stoljeća izmijenilo se mnoštvo vlasnika Medvedgrada. Posljednji vlasnici su bili Gregorijanci, koji su se 1590. godine zbog potresa spustili u Šestine. Nakon što su Gregorijanci izumrli, Medvedgrad je naslijedila obitelj Kulmer, koji su napravili novu velebnu građevinu, Kulmerove dvore (Špoljarić, 2008; Nikolić Jakus, 2012).

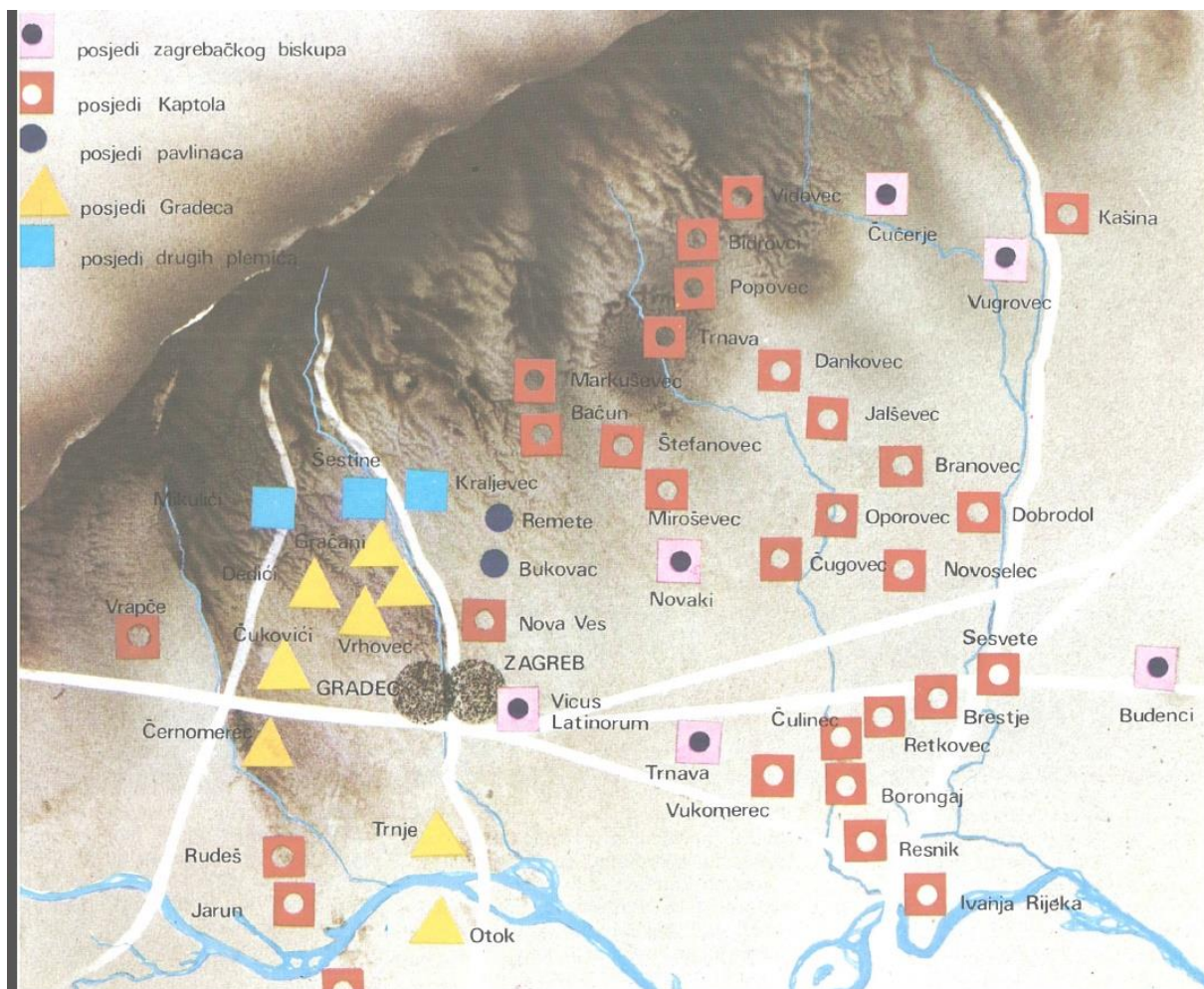

Sl. 24. Medvedgrad 2014. godine

Izvor: <http://povijest.hr/wp-content/uploads/sites/2/2016/05/Medvedgrad-e1464378726280.jpg> (25. 5. 2018.)

Na slici 25. možemo vidjeti posjede Kaptola, Gradeca i ostalih u XVI. stoljeću te da su naselja zagrebačkog Prigorja bila pod različitim „vlasništvom“. Tijekom prošlosti često se mijenja „vlasništvo“ nad posjedima u Zagrebu, ali Gračani su uvijek bili varoški posjed Gradeca. Selo Kraljevec je na slici naznačeno kao posjed drugih plemića, iako su se 1346. godine Kaptol i Gradec sporili na sudu oko te zemlje. Sud je odlučio da je Kraljevec posjed

od Gradeca i smatra se da je to bio jedan od razloga sukoba Gradeca i Kaptola, iako je glavni razlog bila promjena i borbe na vlasti (Buntak, 1996). Kada je započeo sukob između Gradeca i Kaptola on se odrazio i na područje zagrebačkog Prigorja. Zbog toga je selo Kraljevec često napadano od strane Kaptola, na način da su ih pljačkali i oduzimali stoku i često su ubijali kmetove. Kraljevec nije bio izuzetak, nego su Gračani i Dedići vrlo često bili napadani te je stanovništvo bilo pljačkano i ubijano u tim sukobima, jer su to bili posjedi Gradeca (Buntak, 1996; Kampuš i Karaman, 1988). Nakon sukoba Gradeca i Kaptola sredinom XV. stoljeća na područje Zagreba dolaze grofovi Celjski, koji prvobitno kupuju Medvedgrad te postaju vladari burga i počinju provoditi svoju strahovladu. Sve više upadaju u Dediće i Gračane te pljačkaju i utamničuju stanovništvo na tom području. Posebno okrutan je bio Nijemac Vilim Stamm Kaštelan koji je po nalogu Celjskih provodio teror podno Medvedgrada (Kampuš i Karaman, 1988; Dobronić, 2003). On je sa svojom vojskom upadao u Gračane te je krao stoku, oruđe, ali je i utamničio ljude koje je puštao tek nakon što je plaćena otkupnina za njih. Nakon nekoliko tih napada je podignuta tužba Gradeca protiv Celjskih, prvobitno kod bana, ali kasnije i u Budimu. Grofovi Celjski imali su i pozitivan utjecaj na zagrebačko Prigorje, jer su darovali gornju Blizinu pavlinima u Remetama, jedino su inzistirali da se svake subote održava sveta misa u čast Blažene Djevice Marije. Nakon pada Celjskih, dominikanci su pokušali uzeti to područje na sudu, ali pavlini su ga zadržali za sebe (Novosel, 2008). Na slici 25. označeni su Remete i Bukovac kao jedini posjedi pavlina, iako su pavlini kroz srednji vijek prisvojili zemlju na području Gračana i Markuševca, kao što je Bliznec. Tako je Ludovik I. potvrdio je Pristavštinu kao njihov posjed te su tu pavlini uzgajali vinovu lozu. Osim toga, posthumno su im građani ostavljali svoju zemlju kako bi „spasili svoju dušu“. Tijekom XIV. i XV. stoljeća pojedini stanovnici Gračana i okolnih prigorskih naselja imali su status predijalaca, u prvom redu remetskog samostana. Osim toga početkom XV. stoljeća sve više stanovnika zagrebačkog Prigorja ima kuće unutar zidina Gradeca te samim time postaju građani Gradeca (Novosel, 2008).

Sl. 25. Varoški, biskupski, kaptolski i drugi posjedi na području Zagreba u 16. stoljeću

Izvor: Kampuš i Karaman, 1988.

3.4. Novi vijek

Razdoblje novog vijeka traje od otkrića Amerike pa do kraja I. svjetskog rata, 1918. godine.

Problemi s medvedgradskim vladarima nastavljaju se nakon što slavonska velikaška obitelj Gregorijanec postaje vlasnik Medvedgrada. Kao i prijašnjim vlasnicima Medvedgrada, cilj im je bio pripojiti sela Gračani i Dedići svom vlastelinstvu, slično kao Celjski provode strahovladu te napadaju i otimaju stoku stanovnicima zagrebačkog Prigorja. Gradec, kao vlasnik Gračana i Dedića, opet podiže tužbu protiv vlasnika Medvedgrada te ovaj put potpisuje sporazum s vlasnicima, koji je potpisan u Šestinama 1584. godine. Ovaj sporazum nije donio puno mira zagrebačkom Prigorju jer su se napadi i dalje nastavili. Prvenstveno jer su stanovnici išli u medvedgradske šume po drvo za ogrjev i građu, što im je bilo neophodno za život, a po sporazumu im to nije bilo dopušteno (Novosel, 2008). Potres koji je pogodio 1590. godine grad Zagreb imao je veliki utjecaj na zagrebačko Prigorje, jer

je Medvedgrad značajno oštećen te je bio nenastanjiv. Zbog toga su se Gregorijanci spustili u Šestine gdje su imali podignuti dvor, koji im je služio kada se Medvedgrad obnavljao u prošlosti. Nakon što su napustili Medvedgrad, Gregorijanci su 1591. godine poklonili Gradecu dio svog imanja, oranice od četiri jutra na brijegu Iscu, koji se nalazi u Gračanima (Novosel, 2008). Nakon što su prestali napadi vlasnika Medvedgrada počeli su napadi Osmanlija. Kraj srednjeg vijeka i početak novog vijeka u Zagrebu i zagrebačkom Prigorju, ali i cijeloj sjevernoj Hrvatskoj obilježen je konstantnim napadima Osmanlija na ta područja, gdje su haraćili i napadali stanovnike tih prostora. Već 1484. godine Osmanlije su napali pavline u Remetama te porušili samostan, zbog straha od daljnjih napada kralj Matijaš Korvin daje ponovno izgraditi samostan, ali ovaj put ga okružuje zidinama i podiže kulu za njegovu obranu (Buntak, 1996). Budući da je prijašnji samostan spaljen, pavlini u strahu od Osmanlija dobivaju kulu unutar zidina Gradeca. Kula je bila u vlasništvu grada od 1447. godine te je pavlini kupuju za 28 zlatnih forinti, ali preuzimaju obvezu da će održavati kulu i da će je prepustiti gradu ukoliko dođe do napada te je kula potrebna za obranu grada. Točna lokacija ove utvrde se ne zna, ali se pretpostavlja da je bila na Mesničkoj ulici, a pavlini su plaćali vlasništvo nad njom do 1590. godine, kada je zabilježena zadnja uplata (Dobronić, 1986). Nakon ovog napada, napadi Osmanlija postat će sve češći. Osmanlije pod vodstvom paše Ferhata-bega Sokolovića opet provaljuju do Zagreba te 1557. godine spaljuju samostan, unatoč zidinama koje su bile izgrađene. Ovaj napad nije pokolebao pavline koji opet obnavljaju samostan u Remetama, međutim onda po treći put Osmanlije napadaju Remete i pavline, spaljuju samostan i crkvu te odvede 12 pavlina, koje nakon mučenja vješaju nedaleko od Remeta. Nakon 1591. godine više nema zapisa o napadima na pavline. Nisu zabilježeni ni napadi na okolna prigorska naselja, ali su nađeni ostaci Osmanlija, pa se može pretpostaviti da ih je bilo (Grulich, 2016). Krajem XVI. stoljeća dolazi do najveće opasnosti za Zagreb od Osmanlija. Nakon što je 1592. godine pao Bihać, mnoštvo stanovništva pobjeglo je na područje Hrvatske, no Osmanlije nisu tu stali već su 1593. godine osvojili Sisak. Ovim akcijama Osmanlije su se približile nadomak Zagreba te je nastala panika. Građani su inzistirali na što bržem utvrđivanju grada i na pomoći vojske. Utvrđivanje zidina obavljali su kmetovi iz Gračana i Markuševca te ostalih varoških posjeda. Dokaz panici je napuštanje grada od strane redovnika, pa nakon cistercita, koji su početkom XVI. stoljeća napustili grad, grad napuštaju i dominikanci krajem XVI. stoljeća. Osmanlije su haraćili u okolici Zagreba te su često prelazili Savu i pljačkali okolna naselja.

Sl. 26. Hrvatske zemlje 1606. godine

Izvor: <https://www.hercegbosna.org/STARO/images/1606.jpg> (26. 6. 2018)

Nakon što se u kolovozu 1595. godine grad Sisak oslobodio od Osmanlija, strah od Osmanlija je splasnio te je počeo oporavak grada. Više Zagreb nije bio u direktnoj opasnosti od Osmanlija. Osim osmanlijske opasnosti, tijekom srednjeg vijeka, ali i u XVI. i XVII. stoljeću se u gradu javljaju povremene epidemije kuge koje umanjuju broj stanovnika. Budući da su Gradec i Kaptol bili omeđeni zidinama, bili su žarište trgovine, ali i leglo bakterija, slučajevi kuge bili su česti. S druge strane zagrebačka prigorska naselja bili su na periferiji te su zbog toga zamijećeni izolirani slučajevi kuge (Buntak, 1996; Kampuš i Karaman, 1988). Jedan od slučajeva datira iz 1610. godine kada su svi pavlinski redovnici umrli od nepoznate bolesti, isusovci su zapečatili prazan samostan te ključeve poslali pavlinskoj braći u Lepoglavi. U velikoj epidemiji kuge 1682. godine u Markuševcu mnoštvo je franjevac zaraženo. U Gradecu i Kaptolu izolirani su unutar svojih samostana, nažalost u Markuševcu nisu stigli izolirati zaražene pa su izolirali cijelo naselje (Petrić, 2012). Zbog toga, ali i najezde Turaka koja je raselila stanovništvo, sela u zagrebačkoj okolini bila su napuštena te ih je pod hitno trebalo naseliti radi obrambene uloge, ali i iz gospodarskih razloga. Dokaz tome je da je u Gradecu bilo napušteno 125 funduša (zemljišnih čestica) (Petrić, 2012). U Gradecu su 1599. godine donijeli odluku da se dozvoli stanovnicima iz

Bihaća (Bišćanima) da se dosele na područje zagrebačkog Prigorja, ali pod određenim uvjetima. Dokaz da je ova odluka realizirana i da su na ovo područje doselili Bišćani jesu prezimena koja se pojavljuju u to vrijeme, a vuku korijene iz Turske Hrvatske. Neka od prezimena su: Glazina, Hamšak, Novak, Novosel ... (Novosel, 2008; Buntak, 1996). Problem je nastao, jer su na ovim područjima živjeli kmetovi Gradeca, a u odluci je dogovoreno da novi doseljenici neće postati kmetovi, davanja su im trebala biti u naturi i vrlo malena. Kasnije se vidi da se to nije dogodilo te su Bišćani postali kmetovi Gradeca i imali su iste uvjete kao stanovništvo koje je živjelo na tim područjima (Klaić, 1982). Iako u XVII. stoljeću nema direktnih napada Osmanlija na ovo područje i dalje je bojišnica bila vrlo blizu te je postojao strah od napada, sukladno tome su se izdvajale velike svote radi održavanja utvrda i zidina grada. Zbog tog straha su haramije često bili na području Medvednice te su čuvali puteve i građane od Osmanlija. Budući da su u XVII. i XVIII. stoljeću prezimena postajala obavezna, prezime Haramija se vrlo često pojavljuje u zagrebačkom Prigorju te možemo pretpostaviti da su se vojnici spuštali u zagrebačka prigorska naselja te odsjedali na ovim područjima.²

Također u XVII. stoljeću Gradec i Kaptol pogodilo je više elementarnih nepogoda. Tako je u gradu izbilo par velikih požara koji su razorili grad. Osim požara, grad je pogodilo i par razornih potresa koji su uništili veliki dio grada. Tako je nakon jednog potresa Gradec izdao naredbu da se u najkraćem roku u pilani na Bliznecu napravi 3000 dasaka koje će se koristiti kao potporanj. Osim toga, kao što je već spomenuto, potok Medveščak se često izlijevao iz korita te je tako jednom prilikom 1651. godine, nakon što je kiša padala četiri sata zaredom, rijeka nabujala te je u ulici Potok (Tkalčičeva) odnijela 18 kuća, a ostale skoro uništila do temelja. Budući da se ovaj prolom oblaka dogodio tijekom noći 50 ljudi poginulo je u bujici koja je nastala (Buntak, 1996). Ove prirodne nepogode nisu značajno pogodile zagrebačka prigorska naselja jer požari nisu došli do njih, a u potresima su najčešće stradavale visoke građevine (crkve), a stare kuće od drveta u zagrebačkom prigorju bile su slabo pogođene potresima. Tako je 9. studenog 1880. godine značajno oštećena remetska crkva, ali je ubrzo obnovljena. Poplave su također stvarale velike probleme u zagrebačkom Prigorju, zbog mnoštva potoka koji se slijevaju s Medvednice. Najviše su nastradali mlinovi koji su se nalazili na tim potocima. Ipak najveći problem zagrebačkim Prigorju bile su nerodne godine, budući da je Prigorje živjelo od poljoprivrede čim bi došlo do nerodne

²Tridentski koncil je održan od 1545. godine do 1563. godine te je jedna od odluka bila da se svi stanovnici zapadnog kršćanskog svijeta popisuju s imenom i prezimenom u matične knjige te se sukladno tome pojavljuje sve više prezimena.

godine nastala bi glad na ovim područjima. Razdoblje od 1624. do 1630. godine obilježile su nerodne godine, pa je tražena pomoć od Gradeca, ali u to doba su još trajali vjerski ratovi. Gradec je jedva sebe uzdržavao te nije mogao puno pomoći zagrebačkim prigorskim naseljima (Novosel, 2008). Nerodne godine su se ponovile i u razdoblju od 1674. do 1676. godine što je dovelo do novih problema cijelom gradu, jer je Prigorje opskrbljivalo grad s poljoprivrednim dobrima. Zbog toga je Gradec zatražio od cara da ga se oslobodi od plaćanja poreza jer je gradska blagajna bila prazna. Car je to odobrio 1676. godine (Buntak 1996). U XVII. stoljeću se obnavljaju pavlinski samostan i crkva u Remetama, koji su bili uništeni 1591. godine od Osmanlija. Zahvaljujući zagrebačkom biskupu Marinu Borkovću, koji je bio pavlin, započinje 1646. godine gradnja remetskog samostana. Obnovljenu remetsku crkvu i samostan opasanu zidinama posvetio je zagrebački biskup Petar Petrić 1654. godine. Zanimljivo je da od tada poglavar remetskog svetišta postaje redoviti zastupnik Hrvatskog sabora (Miškulin, 2016). Zbog svojeg izvrsnog položaja ovaj kraj je prednjačio u izradi vina za Gradec, već u srednjem vijeku se spominje mons Isce i Dolje, koji se nalaze u Gračanima, kao mjesto na kojem se uzgaja grožđe. Najbolje o statusu vinograda u zagrebačkim prigorskim naseljima govore kupoprodajni ugovori i sudski sporovi koji se čuvaju u pavlinskom samostanu u Remetama. Uz to, obveze kmetova prema Gradecu govore o izvrsnosti vinogradarstva u Prigorju, jer od 22 dana koliko je bilo potrebno provesti na vinogradu od Gradeca, 17 dana su provodili kmetovi iz Gračana. Osim toga, iz sredine XVI. stoljeća imamo dokaza da su kmetovi u zagrebačkom Prigorju mogli upravljati svojim dijelom zemljišta te su to najčešće bili vinogradi. Ovo je stvorilo poseban status kmetova u Gračanima i Dedićima jer su mogli posjedovati zemlju i otvarati obrt. Osim toga, davanja kmetova su se razlikovala te su ovisila o pripadnosti kmetova. Jedna od zanimljivijih obaveza kmetova iz Gračana bilo je paljenje krijesova na blagdan sv. Ivana 24. lipnja, krijes se palio na trošak grada, ali je seoski starješina (villicus) donosio granje za krijes (mayke) te je palio krijes. Ovaj običaj nije do kraja objašnjen te ga neki smatraju starim poganskim hrvatskim običajem (Novosel, 2008; Buntak, 1996). Zagrebačko Prigorje je bilo jedan od glavnih izvora vojnika od davnina jer je bilo mnoštvo siromašnih stanovnika koji su u vojsci nalazili spas od siromaštva, osobito su novačeni stanovnici Markuševca. Dokaz siromaštvu Markuševca je crkva Sv. Šimuna i Tadeja, koja je bila jedna od manjih u zagrebačkoj biskupiji (Roksandić, 2012).

Još jedan značajni događaj u hrvatskoj povijesti direktno je utjecao na zagrebačko Prigorje jer su Zrinski bili vlasnici Medvedgrada i Šestina u to doba. Riječ je o Zrinsko-

frankopanskoj uroti. Posljedica toga je bio napad na Šestine 1670. godine od strane bana Erdödjia, koji je pokorio kmetove na tom području (Buntak, 1996).

Glavni događaj koji je označio novo razdoblje u Zagrebu, ali i cijeloj sjevernoj Hrvatskoj, je mir u Srijemskim Karlovcima kojim je došlo do prestanka direktne osmanske opasnosti za Zagreb te se Zagreb počeo gospodarski i demografski razvijati. U XVIII. stoljeću grad će se demografski razviti izvan zidina te će se početi širiti prema istoku i zapadu, a zagrebačka prigrorska naselja će u ovom razdoblju također brojem stanovnika rasti. Osim demografskog razvitka, gospodarski rast je također značajan, a njega je obilježilo otvaranje novog sajmišta na području današnjeg Trga Josipa Jelačića. Osim toga, na potoku Medveščaku se otvara sve više manufaktura što dovodi do razvoja trgovine u Zagrebu koji se promovira u prometno čvorište i glavni grad. Marija Terezija pokušala je promovirati Varaždin u glavni grad jer je sazivala banski stol u Varaždinu te se ban trajno nastanio u Varaždinu. Novoosnovano Hrvatsko kraljevsko vijeće 1767. godine Marija Terezija smjestila je u Varaždin, a Hrvatski sabor je te iste godine zatražio da se zgrada za Kraljevsko vijeće sagradi u Zagrebu. Težak požar koji je pogodio Varaždin 1776. godine oblikovao je budućnost ova dva grada te je Kraljevsko vijeće prebačeno u Zagreb, koji preuzima primat kao glavni grad Hrvatske, a Varaždin gubi na značaju. Što se tiče razvoja zagrebačkog Prigorja u ovom razdoblju, ono i dalje živi od poljoprivrede koja je glavna ekonomska grana, ali se sve više razvijaju mlinovi, zbog mnoštva potoka.

Sl. 27. Dio zagrebačkog Prigorja 1785. godine

Izvor: <https://mapire.eu/en/map/europe-18century-firstsurvey/> (19. 6. 2018.)

Kupoprodajni ugovori iz XVIII. i dalje govore o aktivnom Prigorju te da je i dalje vinogradarstvo glavna poljoprivredna grana. U blizini zagrebačkog Prigorja, u Ksaverskoj dolini, se 1750. godine otvara prva sukarna od Franje Kuševića koja je radila do 1774. godine

te je zbog blizine imala veliki utjecaj na zagrebačko Prigorje, kao nagovještaj industrijalizacije. Zbog jačanja centralne vlasti i slabljenja plemstva, kmetovi se sve više oslobađaju davanja i pritiska od svojih vlastelinstava, ali i dalje je feudalni odnos ostao na snazi te je većina stanovništva u zagrebačkom Prigorju ostalo u statusu kmetova (Buntak, 1996; Novosel, 2008). Osamnaesto stoljeće u zapadnoeuropskim se zemljama naziva stoljećem prosvjetiteljstva. Prosvjetiteljstvo je bilo misaoni pokret koji se borio za vladavinu prosvijećenoga uma, što bi značilo oslobođenje od znanstvene i religiozne zaostalosti. Prosvjetiteljstvo je imalo i veliki utjecaj na ovo područje jer je car Josip II. pokušao umanjiti značaj crkvene vlasti i ojačati svoju. Potez kojim je car Josip II. pokušao ojačati centralnu vlast bilo je podređivanje crkvene vlasti svjetovnoj, odnosno svojoj. To je činio tako što je ukidao crkvene redove te plijenio njihovu pokretnu i nepokretnu imovinu. Ova odluka imala je direktan utjecaj na zagrebačko Prigorje jer je car Josip II. 1786. godine ukinuo sve pavlinske samostane u Austro-Ugarskoj zbog nedostatka stege te je sav njihov posjed stavljen u fond za vjeroispovijest, pa su pavlini bili primorani napustiti Remete i skrasiti se u Poljskoj. Sva njihova pokretna i nepokretna imovina je zaplijenjena, uključujući posjede na području Remeta, Gračana i Markuševca. Remetska crkva postaje područnom crkvom markuševačke župe kojom upravljaju biskupijski svećenici. Samostan je znatnim dijelom srušen, a crkva je pošteđena. Kako su njihovi posjedi zaplijenjeni, a oni protjerani iz zagrebačkog Prigorja, tako su prestala davanja kmetova prema pavlinima (Miškulin, 2016).

Sl. 28. Pavlinski samostan u Remetama nakon obnove 1744. godine

Izvor: <http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/Na%20nemirnim%20temeljima%20E2%80%93%20Arheologija%20i%2020725%20godina%20sveti%20C5%A1ta%20u%20Remetama.485.html> (22. 6. 2018.)

Kraj XVIII. stoljeća i početak XIX. stoljeća burno je razdoblje za cijelu Europu te samim time i za Zagreb. Zbog Francuske revolucije postajao je strah od revolucionarnih previranja u ostatku Europe te je zbog toga nastala alijansa koja se suprotstavlja revoluciji. U alijansi je bila i Habsburška Monarhija te samim time i Zagreb, koji je trebao sudjelovati u troškovima rata i prijemu vojnika. Ratovi su trajali s prekidima 24 godine (1791.-1815. godina) te je na kraju Sveta alijansa odnijela pobjedu nad Napoleonom i Francuskim carstvom. Međutim, tijekom rata je u Zagrebu bilo mnoštvo ranjenika i vojnika koji su stvarali probleme građanima jer svatko tko nije htio smjestiti vojnike bio je kažnjen. Ratovi protiv Napoleona doveli su do promjene geografskog položaja Zagreba te je od prometnog čvorišta, nakon mira u Schönbrunn³ postao grad na južnoj granici carstva. Ovakav položaj zadržan je do poraza Napoleona u bitki kod Leipziga, koja se odvila 1813. godine. Posljedica poraza Napoleona je bila da su Ilirske pokrajine priključene natrag Austrijskom Carstvu.

XIX. stoljeće je bilo iznimno dinamično te ga je obilježilo buđenje nacionalne svijesti te rađanje nacije. U Hrvatskoj se razvija ilirski pokret, kao reakcija na sve intenzivniju germanizaciju i mađarizaciju. Zagreb kao glavni grad bio je središte Iliraca i tu se nalazio Hrvatski sabor preko kojeg se borilo za prava Hrvata. Jedan od značajnih dokumenata kojim su Ilirci zatražili promjenu položaja Hrvata u Habsburškoj Monarhiji je „Zahtijevanje naroda“. Zahtijevanje naroda je imalo veliki utjecaj na zagrebačko Prigorje jer je u tom dokumentu u 30 točaka zatraženo da se ukine kmetstvo, a u zagrebačkim prigorskim naseljima su većinom bili kmetovi i to je imalo veliki značaj na stanovnike zagrebačkog Prigorja. Ukinuće kmetstva nije bila promjena koja se dogodila u jednom danu, već su kmetovi od 1830-ih postepeno dobivali sve veća prava (Buntak, 1996). Kmetovi u zagrebačkim prigorskim naseljima su i prije imali poseban status, ali su bili u statusu kmeta te se nisu mogli zaduživati. Kada je 1848. godine ukinuto kmetstvo, stanovništvo zagrebačkog Prigorja više nije bilo u statusu kmetova, ali su se teško nosili s novim vremenom te su se često zaduživali. Najčešće su se zaduživali kod „lokalnih“ plemića, koji su imali dostatna sredstva da pomognu seljacima. Gračanci i Šestinčani su se zaduživali kod grofova Kulmerovih. U prošlosti vlasnici Medvedgrada bili nepravedni prema stanovnicima zagrebačkog Prigorja, a Kulmerovi su bili pravedni prema seljacima i pomogli su im u njihovim poteškoćama. Međutim nije bilo pomoći nestajanju i raspadanju kućnih zadruga koje su se nakon ukinuća kmetstva pod pritiskom kapitalizma raspala te su se zemljišta sve

³ Mir u Schönbrunnu je potpisan 14. listopada 1809 godine te je njime Habsburška monarhija ustupilo Francuskom carstvu teritorij južno od Save, čime je Francusko carstvo uspostavilo Ilirske pokrajine pod svojom jurisdikcijom na tom području.

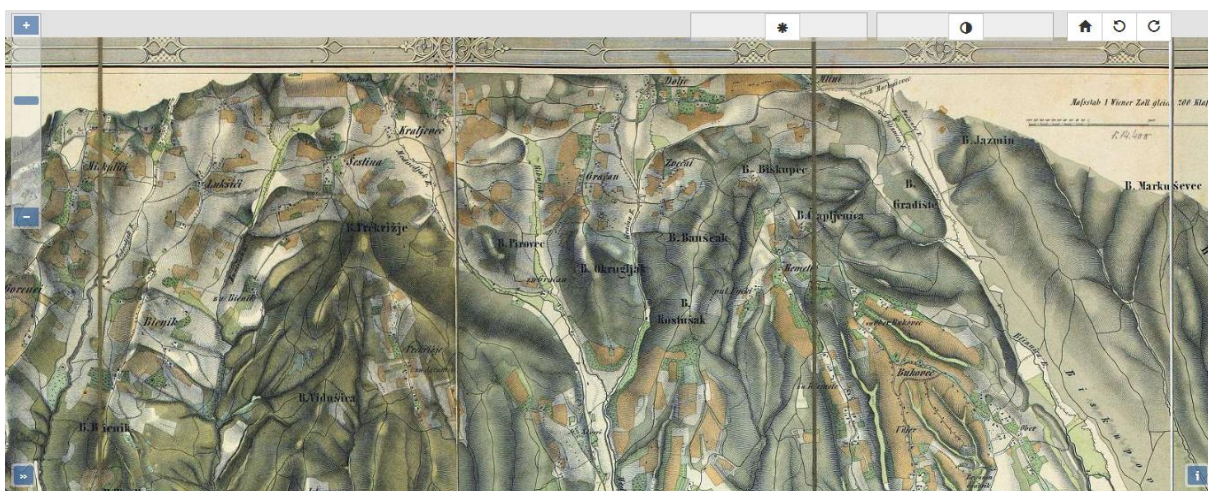
više usitnjavala (Novosel, 2008). Već početkom XVIII. stoljeća počele su se stvarati zadruge na području zagrebačkih prigorskih naselja. Zadruga je bila porodična zajednica u kojoj su zajedničkim životom živjeli, privređivali i raspolagali imanjem, dva ili više srodnika, porijeklom od istog pretka, te eventualno usvojenim (pidruženim) članom. Zadruga se brinula za svoje članove na način da im je osiguravala hranu, odjeću i smještaj, dok se od njezinih članova očekivalo da svojim radom pomažu napretku zadruge (Pavličević, 1980). U drugoj polovici XIX. stoljeća zadruge se počinju raspadati te se zemlja usitnjava između članova zadruga. Raspad zadruga će se odvijati kroz cijelo međuratno razdoblje, zbog trajanja dugih sporova oko podijele zemlje. Većina zadruga se raspala i transformirala u obiteljsku strukturu krajem XIX. stoljeća. Ovaj proces događa se u cijeloj Hrvatskoj, a puno ranije se odvija u zagrebačkom Prigorju. Ima više razloga za rani raspad kućnih zadruga, jedan od glavnih je bila blizina grada, gdje se sve više mladih ljudi zapošljava te ne želi davati svu svoju dobit starješini na raspolaganje i žele se osamostaliti. Također je veliki problem bilo tzv. žensko pitanje, jer je žena udajom prelazila u drugu kućnu zadrugu, osim toga je sa sobom nosi veliki miraz te je time stvarala financijske probleme zadruzi koju je napuštala (Novosel, 2012).

Drugi važan događaj za zagrebačko Prigorje sredinom XIX. stoljeća bio je ujedinjenje Zagreba u jedinstveni grad, jer je na prijedlog bana Josipa Jeličića 7. rujna 1850. godine car Franjo Josip I. izdao carski patent za kraljevski grad Zagreb kojim su se Gradec, Kaptol, Vlaška, Nova Ves ujedinili u jedinstveni grad. Ovo je bilo očekivano, jer su Gradec i Kaptol postajali sve veći. To je vidljivo prema porastu izgradnje. Tako je od 1800. godine do 1820. godine na Gornjem gradu izgrađeno šezdeset kuća, a u sljedećih 24 godine izgrađeno je više od 400 kuća. U samo tri godine od 1841. godine do 1844. godine izgrađeno je novih 137 kuća. Iako su ujedinjenjem u jedinstveni grad izostavljena zagrebačka prigorska naselja, smještena na sjevernoj granici grada oni su i dalje bili u direktnoj interakciji s gradom. Dokaz tome je da su građani Zagreba išli u gračanske i markuševačke šume brati kestene i žireve, na što ih je pozivala gradska uprava (Regan, 2012). Gračani i Mlinovi kao smješteni najbliže gradu prvi su osjetili ovu promjenu, koja nije bila nagla i u potpunosti negativna. Blizina grada pružala je mogućnost zapošljavanja građanima i rast standarda života, ali je poticala odumiranje tradicije i promjene u načinu života. Zbog sve većeg broja ljudi u gradu često je dolazilo do oskudica vode te se predlagalo da se napravi vodovod koji bi se opskrbljivao s potoka Medvednice. Ova odluka je uvela nemir u stanovnike zagrebačkog Prigorja koji su se bojali da vodovod ne donese dodatne probleme jer su se već

borili s nabujalim potocima Medvednica. Odlučeno je da će se vodovod opskrbljuje iz Save te se time zaštitila Medvednica, ali i zagrebačko Prigorje.

Zbog sve većeg razvitka grada, sve veći broj imućnijih građana želi izaći iz grada te se počinju graditi ljetnikovci u neposrednoj blizini gradske jezgre grada, u naseljima kao što su Šestine, Pantovčak... Najpoznatiji hrvatski ilirac Ljudevit Gaj počeo je graditi ljetnikovac na području današnjeg Mirogoja te na samom dodiru grada s Remetama. Kasnije će se govoriti o povezanosti Remeta i Mirogoja, koja će oblikovati Remete. S ukinućem isusovačkog reda u XVIII. stoljeća obitelj Mallin preuzima brigu za zemljišta te tu gradi Mallinov dvor koji će služiti kao ljetnikovac obitelji (Buntak, 1996). Vila Okrugljak se nalazi na uzvisini iznad ušća potoka Gračanca u Medveščak. Vlasnik je Edmund pl. Kovačić te je sagrađena 1875. godine (Špoljarić, 2008).

Školstvo je doživjelo svoje početke u zagrebačkom Prigorju u XIX. stoljeću. Većina učenika u to doba radi u polju te ih mnogo ne završava školu. Prva pučka škola bila je otvorena u Remetama 1859. godine, a budući da je bila jedina škola u ovom kraju, nju su polazili djeca iz Gračana i Markuševca. Druga je otvorena u Šestinama 1863. godine pod sponzorstvom grofa Kulmera koji je jako pozitivno utjecao na šestinski kraj. Treća, zbog udaljenosti od remetske je otvorena u Markuševcu 1865. godine. U Gračanima je pučka škola otvorena 1904. godine jer je većina sela gravitirala prema Remetama. U Remete su Gračanci išli na misu i u školu, jer zbog blizine dva sela i dobre povezanosti nije bilo potrebe za vlastitom školom. Kasnije kada se Remete približavaju gradu i odvajaju od zagrebačkog Prigorja, otvara se potreba za osamostaljenjem Gračana i Markuševca od Remeta, stoga se sve više ulaže u vlastitu školu i crkvu, kao dva osnovna obilježja sela (Novosel, 2008).

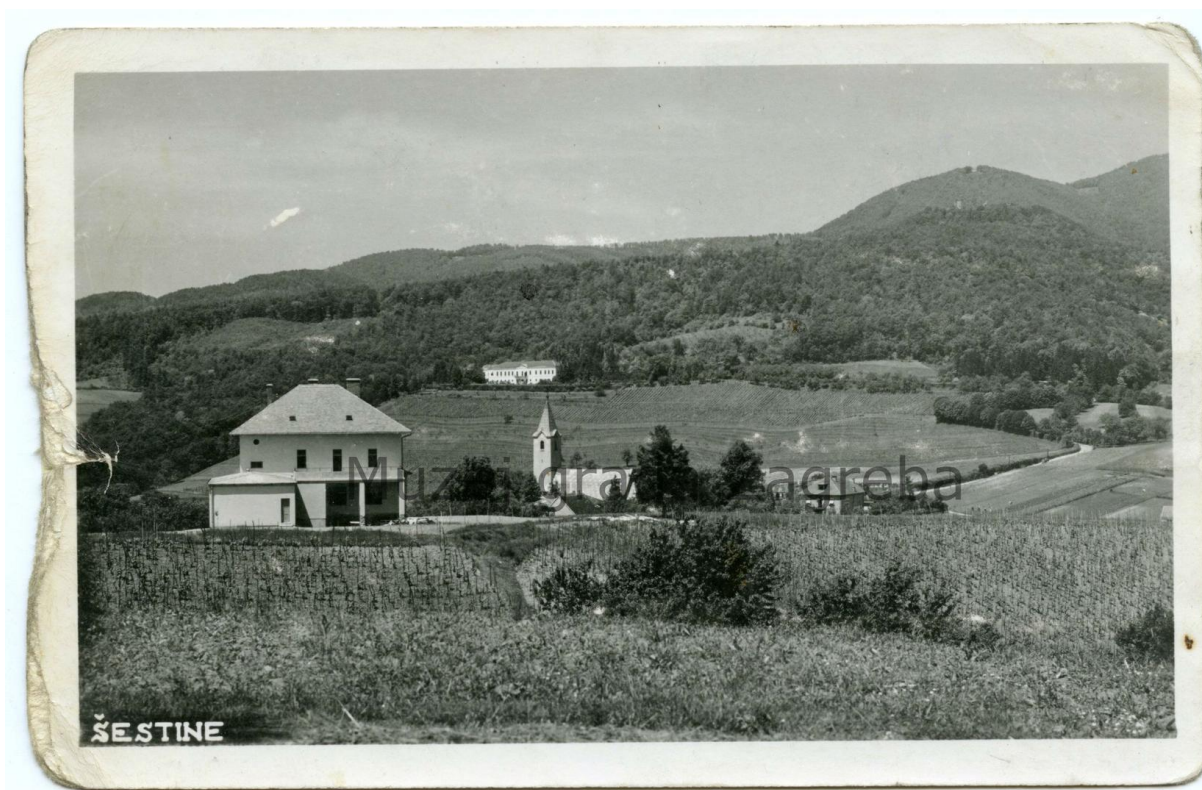
Sl. 28. Zagrebačko Prigorje na karti „Agram sammtUmgebung“ 1853. godine

Izvor: <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/34586/view/?bbox=2570%2C-1266%2C5818%2C83>

(2. 7. 2018.)

3.5. XX. stoljeće u zagrebačkim prigorskim naseljima

XX. stoljeće je bilo dinamično i najznačajnije za područje zagrebačkog Prigorja. U ovo doba je prigorska kultura, zajedno s jačanjem seljačkih stranaka doživjela svoj vrhunac. Sam Ante Starčević, krajem XIX. stoljeća, cijenio je prigorsku kulturu te je tražio da bude pokopan u Šestinama odjeven u dijelove prigorske nošnje. Prigorska kultura je na vrhuncu u prvoj polovici XX. stoljeća. S druge strane, jačanjem najvećeg hrvatskog grada i sve većom urbanizacijom, ta kultura lagano nestaje, u XX. stoljeću stavljena na margine društva te je danas opstanak kulture ovisan o udrugama i plesnim društvima. Grad Zagreb će u ovom razdoblju imati najveći učinak na zagrebačko Prigorje te će konačno 1950. godine uključiti zagrebačko Prigorje u sastav grada te od njih stvoriti kvartove. Zbog toga će ovo poglavlje biti podijeljeno na dva dijela. Prvi u kojem će se promatrati zagrebačko Prigorje do 1950. godine kada su bili zasebna naselja i kada su bili na vrhuncu te drugi dio koji će promatrati zagrebačko Prigorje u sastavu Zagreba. U XX. stoljeću su bila dva svjetska rata, koja su imala svoje posljedice i u zagrebačkom Prigorju. Budući da je I. svjetski rat bio rovovske prirode, on nije imao veliki utjecaj na ovo područje, ali II. svjetski rat se direktno vodio na području zagrebačkog Prigorja gdje su vođene jedne od posljednjih bitki za grad Zagreb.

Sl. 29. Šestine početkom 20. stoljeća

Izvor: <https://www.vecernji.hr/zagreb/pogledajte-povijesni-pogled-na-kulmerove-dvore-903710/galerija-53658?page=1> (28. 7. 2018.)

Sl. 30. Šestine i dio Gračana u 21. stoljeću, prikaz s Google mapa.

Izvor: <https://www.google.hr/maps/> (28. 7. 2018.)

3.5.1. Od početka XX. stoljeća do 1950. godine

Kraj XIX. stoljeća i početak XX. stoljeća promovirali su Zagreb u moderan i veliki grad. Stoga se okolica promovirala u glavni izvor dobara opskrbljivača za grad. To je bila primarna vodilja zagrebačkih prigorskih naselja, koja su na današnjem Langovom trgu donosila svoja dobra te vršila zamjenu, a na sajmištima bili su uglavnom poljoprivrednici s ovih područja. Kroz XX. stoljeće, ali i ranije, u prigorskim naseljima se razvijaju specijalizirani obrti vezani uz naselja. Najpoznatiji primjer razvitka obrta su šestinske pralje, koje su skupljale robu od građana u Zagrebu te su ih nosili natrag u Šestine, gdje su ih prali na potoku te nosili svježe opranu robu natrag u grad. Po svjedočenjima stoji opis da je rublje mirisalo na čisti zrak i vodu s potoka, na travu, odnosno idealiziranu sliku sela (Bilić i Ivanković, 2006b). Pranje rublja na potocima tradicija je cjelokupnog zagrebačkog Prigorja, a svjedočenja iz XVI. stoljeća govore da su vojnici iz Medvedgrada napadali ljude na Topličici⁴ dok su prali rublje na potoku. Šestinske pralje su napravile inicijalni obrt koji se održao do šezdesetih godina XX. stoljeća (Zečević, 1976). Naselje Mlinovi, kao što mu samo ime govori, imalo je veliki broj mlinova što je pogodovalo razvitku mlinarstvo, budući da je većina mlinova bili od drveta, oni su se danas urušili ili su uklonjeni, jer nakon osnutka paromlina 1862. godine gube svoju primarnu ulogu. Mlinarstvo je bilo karakteristično za cijelo zagrebačko Prigorje te je dio mlinova danas uređeno kao turistička atrakcija. Neki od

⁴ Današnji naziv je potok Ribnjak

njih su mlin Ferenčak i mlin Ročić, a mlin Gračanski ribnjak ili Banekov mlin koji se nalazi na Topličici jedan je od rijetkih koji je u funkciji (Službene stranice Parka prirode Medvednica). U Gračanima je osim mlinarstva, glavna obrtna djelatnost bila vezana uz mesarstvo te su bili vrsni mesari. U Markuševcu glavna obrtnici u selu su bili zidari i tesari koji su većinu posla obavljali u Zagrebu. U Vidovcu se nalazi mnoštvo bukove šume i ljeske te su stanovnici ovog kraja iskoristili taj materijal te izrađivali igračke od drva. Remete su razvile poseban obrt zbog blizine Mirogoja te su nudili svoje usluge za uređenje grobova, osim toga uzgajaju cvijeće koje prodaju na Mirogoju. Mnoštvo kućanstva je imalo domaće životinje, što je dovelo do razvitka mljekarstvo u cijelom zagrebačkom Prigorju. Kao što je već navedeno, većinu ovih dobara stanovnici zagrebačkih prigorskih naselja razmjenjuju s građanima Zagreba na Langovom trgu, ali i međusobno vode intenzivnu trgovinu (Novosel, 2014). Do razvitka obrta došlo je jer je sve manje stanovnika moglo živjeti od zemlje, zbog dijeljenja zemlje se više nije mogla prehraniti cijela obitelj te se sve više članova odlučivalo za posao u gradu ili okretanju obrta. Poslije II. Svjetskog rata ovi obrti su pred valom modernizacije i suvremene tehnike doživjeli krah, jer su bili neisplativi i zastarjeli, s vremenom se svi obrti zatvaraju i sve više građana traži posao u gradu.

Sl. 31. Mozaik fotografija iz Šestina u 1941. godini

Izvor: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10209762822187899&set=gm.10156645607229099&type=3&theater&ifg=1> (8. 8. 2018)

Godina 1914. donijela je mnoštvo promjena u društvu, obrte preuzimaju žene i djeca, škole se zatvaraju, a svi muškarci od 18 do 52 godine su unovačeni i poslani na bojišta. Budući da su bili u sastavu Austro–Ugarske vojske, prvobitno su bili poslani na bojište u Srbiju te kasnije na bojište na rijeci Soči. Prema spomen ploči u Šestinama, koju je postavio grof Miroslav Kulmer na crkvu svetog Mirka, možemo vidjeti da je s područja Šestina poginulo 75 vojnika. Okolna naselja su također imala svoje žrtve, ali u Šestinama su bili najbrojniji gubitci. Nakon I. svjetskog rata, Hrvatska je ušla u zajednički sastav Države SHS i kasnije Kraljevine SHS. Nakon rata je u zagrebačkim prigorskim naseljima, zbog blizine medvedgradske šume, bilo mnoštvo dezertera, ali i puno seljaka je bilo nezadovoljno te su bili česti neredi na ovom području (Novosel, 2015). Početak XX. stoljeća je obilježilo jačanje seljaštva u Hrvatskoj koji je imao jaki utjecaj seljačke stranke sve do II. svjetskog rata. Kao što je već navedeno, jačanje seljaštva potaknulo je i jačanje prigorske kulture te se stvaraju pjevačka društva koja promoviraju i čuvaju prigorsku kulturu. Nakon napornog rada u polju građani se okupljaju u domovima gdje se druže i čuvaju kulturu (Novosel, 2014). Glavni predstavnik seljaka u Hrvatskoj su bili braća Radić i Hrvatska seljačka stranka. Zabilježena su mnoga gostovanja Stjepana Radića u Gračanima koji je često sudjelovao na druženjima sa stanovnicima zagrebačkog Prigorja, ali je često držao strastvene govore za buđenje seljačke sloge. Kroz cijelo međuratno razdoblje je prigorska nošnja bila obilježje Zagreba te su se vrlo često mogu vidjeti prigorcici u Zagrebu. Međutim sve većom modernizacijom se nošnja povlači iz dnevnog života, a sve više muškaraca ide raditi u Zagreb, kako bi izbjegli siromaštvo koji je seoski život predstavljao, pa se pod utjecajem grada počinju oblačiti i ponašati kao građani Zagreba. Prigorska narodna nošnja se mogla vidjeti i na jednom od tragičnijih događaja za hrvatski narod koji se dogodio u međuratnom razdoblju, a to je bio atentat na hrvatske zastupnike u Beogradskoj skupštini, gdje je smrtno ranjen Stjepan Radić. Kada se Stjepan Radić oporavljao od atentata, nekoliko stanovnika zagrebačkog Prigorja, kao vjerni HSS-ovci, su čuvali kuću Stjepana Radića. Nakon njegove smrti zagrebačka prigorska nošnja je bila prisutna na pogrebu Stjepana Radića (Novosel, 2008; Krpan i Novosel, 2016).

Sl. 32. Druženje zagrebačkih prigoraca sa Stjepanom Radićem

Izvor: <https://www.pinterest.com/pin/504895808208178920/visual-search/?x=16&y=12&w=530&h=397>

(15. 8. 2018.)

Tijekom tridesetih godina XX. stoljeća je svijet pogodila velika ekonomska kriza koja se osjetila u Zagrebu i bila je uzrok velikog siromaštva, jer je mnoštvo stanovnika izgubilo posao. Zagrebačko Prigorje, zbog svojeg ruralnog karaktera, lakše je prebrodilo ekonomsku krizu, s obzirom da je stanovništvo živjelo od svoje zemlje i svojih obrta. Jedna od socijalnih slika koja prikazuje siromaštvo koje je pogodilo građane su tzv. vuglenari koji su paljenjem drva bez prisutnosti kisika dobivali drveni ugljen te ga prodavali u gradu kao gorivo. S obzirom na veći broj vuglenara bili su češći požari na području Medvednice, tako je 1931. godine izbio veliki požar koji je ugrozio i sjeverne dijelove grada. Zbog sve veće krize posao su obavljala i djeca koja su se zvala „vuglenarova deca“, koja su osim rada na Medvednici i paljenja drva, prodavali bijeli pijesak po ulicama grada Zagreba, koji je služio kao sredstvo za čišćenje (Hutinec, Goldstein, 2013). Nakon velike ekonomske krize svijet je zadesio i najveći rat u povijesti, u kojem su se bitke vodile i na području zagrebačkog Prigorja. Do osnutka NDH-a na ovim područjima nije bilo izravnih bitki. Međutim 10. travnja 1941. godine osnutkom NDH-a na ovim područjima raste netrpeljivost građana

prema vladajućima te se u travnju 1942. godine u Markuševcu formira odbor Narodnooslobodilačke fronte. Budući da su zagrebačka prigorska naselja obrasla šumom, pružile su odličnu zaštitu partizanima za njihove diverzantske akcije, koje su se najčešće događale u Markuševcu i istočnije (Bidrovec, Čučerje), jer je bio najudaljeniji od grada (Goldstein, 2013c). Zagrebačka prigorska naselja su krajem rata osjetila sve njegove posljedice jer su se tijekom povlačenja pripadnika NDH-a na ovom području vodile bitke. Osim toga, kasnija odmazda nad ratnim zarobljenicima i civilima zabilježena je na području cijele Medvednice i Žumberka. Već krajem 1944. godine NDH-a i Njemačka gube rat, što se manifestiralo sve češćim bombardiranjem Zagreba te pripremama za obranu Zagreba, odnosno fortifikacijom i izgradnjom bunkera koji su se gradili i u zagrebačkim prigorskim naseljima, ali se zbog straha od razaranja Gornjeg grada i Zagrebačke katedrale odustalo od toga te se odlučilo na povlačenje prema Austriji (Novosel, 2008). Smjer povlačenja bio je preko Markuševca, Gračana pa Šestina u Hrvatsko zagorje te nastavno prema sjeveru. Većina ustaških i njemačkih vojnika uspješno se povukla prema sjeveru, ali oko 3000 vojnika zaostaje za kolonom te se bore protiv partizana u Gračanima, gdje su partizani postavili mitraljesko gnijezdo na zvonik crkve Sv. Mihaela, a ustaše su napadali iz smjera Šestina. O ovom događaju nam govori i Ivan Šibl u svom ratnom dnevniku. „Otišao bih do majke i sestre, ali nemam pojma gdje su. Potražit ću ih ujutro. Na Sljemeni se puca. To naši obračunavaju s ustaško njemačkom kolonom koja se povukla u Zagrebačku goru.“ (Šibl, 1960. 256). Za vrijeme borbe stradalo je dvadeset i troje civila, koji su bili stanovnici Gračana, ali to su civili koji su stradali tijekom borbi.⁵ Poslije borbi za Gračane uslijedio je veliki zločin koji se dogodio na bregima Medvednice. Zahvaljujući Miroslavu Haramiji, koji je zabilježio ove grozne zločine, znamo da su partizani poubijali i pokopali oko 800 ljudi u Gračanima. Mnoštvo svjedoka potvrdilo je da su se smaknuća dogodila te po njihovim svjedočanstvima vidimo da su žrtve bili i civili i maloljetnici, a ne samo vojnici. Osim toga žrtve nisu bile isključivo iz područja Zagreba, nego iz cijele Hrvatske, a nalazili su se u tom trenutku u zarobljeništvu u Zagrebu. Postoje teorije da su Gračani izabrani kao mjesto gdje će se izvršiti ove egzekucije, jer su bili bliski s poraženim režimom. Ovaj dojam se stekao zbog blizine vile Rebar, koja je služila poglavniku Anti Paveliću, kao odmorište te pred kraj rata kao bunker i glavno mjesto za organizaciju obrane, ali i zbog stalnog boravaka

⁵ Prema ljetopisu škole za vrijeme borbe stradali su životom: Banić Danica, Sekula Kata, Bunjak- Pajdek Mirko, Gibanek Đuro i Dolovčak Mirko. Okupatorski vojnici strijeljali su Šiftar Vida, Dolovčak Ivana, Bešić Martina i Škribulju Josipa. Fašistički vojnici ubili su u toku borbe Bešića Tomu i gospodarskog pomoćnika od Valenta Bešića, te Bešića Stjepana koji je mrtav sa živom i bolesnom majkom Katom spaljen u vlastitoj kući.

njemačkih i ustaških jedinica u Gračanima. Vjerojatnije je da su Gračani odabrani zbog bujne vegetacije i konfiguracije terena koja je dopuštala da se nesmetano izvedu i sakriju ovi zločini. Također je blizina i dobra cestovna povezanost s Zagrebom odredila Gračane, kao najpogodnije za provođenje smaknuća (Novosel, 2008). Nakon pada komunističkog režima, ovi zločini su otkriveni, ali nitko nije odgovarao za njih. Poslijeratno doba u zagrebačkim prigorskim naseljima bilo je identično kao i u cijeloj zemlji te je nastupila velika neimaština. Nakon toga vlada Federativna Narodna Republika Jugoslavija kreće u obnovu države te počinju veliki radovi koji će dovesti do velike promjene u zagrebačkim prigorskim naseljima. Na temelju petogodišnjeg plana razvitka FNRJ donesen je petogodišnji plan razvitka, kako za pojedine republike tako i za glavne gradove. U zagrebačkom Prigorju je bilo malo borbi te samim time nije bilo potrebe za obnovom, ali se provode radovi koji će značajno utjecati na zagrebačko Prigorje. Prvi projekt koji je realiziran bilo je rješavanje povezanosti grada sa sjeverom i zagrebačkim Prigorjem. Tako je stvorena tramvajska pruga Mihaljevac–Dolje, koja je izgrađena 1950. godine te je tramvaj došao do Gračana i zagrebačkog Prigorja, koji i danas prometuje. Drugi projekt koji je ostao nedovršen, ali je otvorio novi potencijal Gračanima je pokušaj da se izgradi tunel koji je trebao povezati Zagreb sa Hrvatskim zagorjem, ali se na kraju radi tehničkih nemogućnosti odustalo od tog projekta. Tada se probio tunel koji se koristi danas kao pješački prolaz, a kada je sljemenska žičara bila aktivna, služio je kao poveznica između tramvajske stanice i žičare (Goldstein i Goldstein, 2013). Zanimljivo je da je tunel sagrađen od kamenih ostataka zagrebačke sinagoge (Novosel, 2008).

Sl. 33. Izgradnja tunela „Sljeme“ u Gračanima 1947. godine

Izvor: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1624570130997066&set=gm.10156348578684099&type=3&theater&ifg=1> (6. 5. 2018.)

3.5.2. Razdoblje nakon 1950. godine

Direktnom tramvajskom povezanosti s gradom postigli su se svi uvjeti priključenja zagrebačkih prigorskih naselja Zagrebu štose 1. siječnja 1950. godine i dogodilo. Prvobitno su bile zasebne općine, ali su pripadali Kotaru Zagrebu, gdje su djelovali mjesni odbori Gračani, Mlinovi, Markuševac i Šestine, a Remete su priključene Maksimiru. Godine 1952. su na tom prostoru formirane tri periferne općine: Gračani, Markuševac i Šestine. Tri godine kasnije područja tih općina pripojena su općinama užega gradskog područja. Tako naselja Šestine, Šestinski Kraljevec, Dedići, Gornji Mlinovi, Kraljičin Zdenac i Sljeme-vrh pripadaju općini Gornji grad, a općina Medveščak, osim istoimenoga gradskog predjela, obuhvaća i podsljemenska naselja Bliznec, Brestovec, Dolje, Donji Mlinovi, Gračani, Okrugljak i Zvečaj. Markuševac je, s okolnim naseljima, pripao općini Maksimir, koja već u svom sastavu imaju Remete. Od 1967. do 1974. godine ukida se upravno teritorijalni sastav te svi kvartovi pripadaju gradu Zagrebu kao jedinstvenoj gradskoj općini. Nakon ponovnog formiranja općina, 1974. godine, područje zagrebačkog Prigorja podijeljeno je između općina Centar, Medveščak i Maksimir. Mjesne zajednice Šestine i Mlinovi su pripali Centru. Na području općine Medveščak postojala je mjesna zajednica Gračani. Općini Maksimir su ponovno vraćene Remete i Markuševac, ali ovaj put je priključena mjesna zajednica Vidovec. Ovakav sastav bio je aktualan do kraja 1990. godine, a mjesne zajednice do početka 1994. godine. Današnji sastav gradskih četvrti datira od 14. prosinca 1999. godine, kada je većina zagrebačkog Prigorja smještena u Gradsku četvrt Podsljeme, a Remete u Gradsku četvrt Maksimir. Zadnja upravno-teritorijalna promjena dogodila se 2009. godine kada su unutar gradskih četvrti stvoreni mjesni odbori (Službene stranice Grada Zagreba). Zbog ovog konstantnog mijenjanja teritorijalnog sastava, ali i zbog činjenice da je postalo dio Zagreba, za zagrebačko Prigorje postoji sve manje povijesnih izvora i statistički podataka, jer je postalo dio veće i važnije cjeline. Glavni strah, sada građana Zagreba, a koji žive na području bivših zagrebačkih prigorskih naselja, je bio da će se dogoditi izrazita urbanizacija te da će se uništiti priroda. Međutim ovaj strah je bio neopravdan jer su rukovodeći ljudi u gradu Zagrebu bili svjesni te problematike te se većina industrije i novih stambenih objekata gradila na udaljenijim područjima od Medvednice, kao što su Trešnjevka, Trnje, Žitnjak i novonastali Novi Zagreb (Goldstein, 2013a). Danas, kada su ovi kvartovi izgrađeni, počelo se s intenzivnom urbanizacijom Podsljemena te se smanjuju granice Parka prirode Medvednica. Krajem XX. stoljeća mijenja se vizura zagrebačkog Prigorja te se umjesto starih i tradicionalnih kuća, kojih je sve manje, pojavljuju urbane vile koje se ne uklapaju u

ambijent prostora. Izgrađeno je mnoštvo novih kuća, ali i mnoštvo kuća se nadogradilo, što možemo vidjeti na slici 30. (Hren, 2003). Drugi problem koji građani zagrebačkog Prigorja nisu mogli predvidjeti je sve veći utjecaj grada na stanovništvo te njegovu modernizaciju. Već prije se mnoštvo stanovništva zapošljava u gradu, kako bi prehranili obitelj, ali sa pripojenjem Zagrebu zapošljavanje se intenziviralo te sve više stanovništva napušta selo i zapošljava se u gradu. Ovaj proces deruralizacije stanovništva najbolje se očituje u odijevanju stanovništva, gdje se vide drastične promjene i u kojima se reprezentira pad prigorske kulture te zamjena ruralne kulture s urbanom. Već krajem XIX. stoljeća, ali kroz cijelo XX. stoljeće, zagrebačka prigorska naselja su se privikavala na tržišnu privredu te su pokušali sačuvati svoj prigorski karakter. Proces preodijevanja iz tradicionalnog u gradsko ruho bio je postepen i dug. Prvobitno su se muškarci, koji su se zaposlili u gradu, počeli preoblačiti iz nošnje u odijela. Obrtnici koji su nosili robu u grad su se i dalje oblačili u nošnje, jer su stvarali dojam da su njihovi proizvodi svježiji i domaći. Također žene su zadržale duže tradicionalno ruho, jer su bile izložene društvenoj osudi. II. svjetski rat je ubrzao ovaj proces preodijevanja, jer je tkanina bila skupa te ju je bilo teže održavati nego gradsku odjeću, osim toga, sve se više žena zapošljava u gradu, jer su muškarci na bojištu te žene zbog istog razloga, kao i muškarci početkom stoljeća, odbacuju tradicionalno ruho.

Sl. 34. Krizma u Remetama u 1938. godini

Izvor: „Pod okriljem Majke Božje Remetske – Zbornik radova u povodu 200. obljetnice utemeljenja župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama: 1812.-2012.“

Tradicionalno ruho se postupno zamijenilo gradskim ruhom u svakodnevnom životu, ali stanovnici zagrebačkog Prigorja su u vjerskim događanjima i dalje ostali vjerni nošnji, koju su na proštenjima, svadbama, krizmama nosili. Na slici 34. možemo vidjeti osobe s krizme 1938. godine kada kuma nosi nošnju, a krizmanica je odjevena u jednostavnu, kupovnu haljinu s vijencem jer je doseljenica iz Bjelovara. Jedan od najzaslužnijih za očuvanje tradicionalnog ruha u vjerskim elementima je mons. Leopold Rusan, koji je preuzeo remetsku župu 1916. godine te ju je vodio do 1963. godine. Tijekom cijelog svog predsjedanja župom, cijeni prigorsku kulturu te ju promiče, dapače, inzistira na njoj pri vjerskim događanjima. Osim toga, on je utjecao na cijeli kraj, jer je često obnavljao građevine u Prigorju te je obrazovao stanovnike. Crkva u Remetama je zahvaljujući mons. Rusanu zadržala visoki status u zagrebačkoj biskupiji (Krpan i Novosel, 2016). Nakon

ukinuća pavlina krajem XVIII. stoljeća, vođe crkve je postavljao biskup te su biskupijski svećenici vodili svetište. Nakon smrti mons. Rusana remetsko svetište će dobiti nove vlasnike te blaženi Alojzije Stepinac ponovno poziva redovnike u samostan. Budući da su Remete marijansko svetište, on se odlučio za karmelićane iz Sombora. Njihov službeni naziv je „Braća Blažene Djevice Marije od gore Karmela“. Ovaj potez nije bio iznenađen. Iako je 1955. godine mons. Leopold Rusan zabilježio da su karmelićani došli u posjet, on se ovom protivio, jer je htio vidjeti franjevce u remetskom svetištu, ali kasnije je prihvatio odluku Stepinca te prihvatio karmelićane (Zečević, 2016). Nadiranje urbanizacije dovelo je pozitivnih promjena koje su s odrazile na život stanovnika zagrebačkog Prigorja te je dolaskom vodovoda, struje i ostalih „modernih“ potrepština poboljšalo život građana, ali vidjela se razlika između centra grada i novonastalih građana. Tako je zabilježen rahitis i guša u naseljima, gdje se vidi da je život i dalje bio težak, jer je uzrok ove dvije bolesti slaba prehrana te nedostatak sunca i svijetlosti. Nakon uključjenja u grad Zagreb, zagrebačka prigorska naselja su poprimila novu ulogu te se pridružuju Tuškancu, Pantovčaku, ali i istočnim gradskim četvrtima, koji su elitna zona Zagreba. Tako započinje sve veća izgradnja u zagrebačkim prigorskim naseljima te nestaje priroda, a izgradnja je potakla proglašenje Medvednice parkom prirode 1981. godine kako bi se što veća površina zagrebačkog Prigorja stavila pod određeni stupanj zaštite (Novosel, 2008). Zahvaljujući bujnoj vegetaciji sve više stanovnika u svoje slobodno doba odlazi na Medvednicu. Uz to se stvaraju odmarališta i lječilišta za usluge građana. Taj proces generira potrebu za brzim prijenosom putnika do vrha Medvednice te se odlučuje napraviti žičara od najnižih obronaka Medvednice do njezinog vrha Sljemena. Kao što je već navedeno, tu će se iskoristiti propali projekt povezivanja Zagreba sa Zagorjem i pješački tunel „Sljeme“ koji je izgrađen u Gračanima na Dolju, a budući da je tu već prometovao tramvaj, logično je bilo kod tunela staviti prvu stanicu, koja će prevoziti putnike do vrha. Žičara nije bila direktno povezana s tramvajem, nego se dio morao pješачiti kroz tunel te je dio građana bio nezadovoljan stoga je na otvaranju Aleksandar Ranković rekao „Pa neka Narod malo prošeta kroz tunel“. Prva je stanica bila smještena na 300 metara nadmorske visine, a zadnja na 1000 metara (Špoljarić, 2008). Žičara je otvorena 1963. godine te će prometovati do 2007. godine, kada se zbog čestih kvarova i neisplativosti zatvara. Postoje nakane da se obnovi žičara, ali ovaj put će se približiti tramvajskom stajalištu (Goldstein, 2013b). Širenjem grada drastično se mijenja cijelo Prigorje, a zagrebačko kao najbliže se moralo najbrže prilagoditi urbanom načinu života. Osim zapošljavanja u gradu, širenje grada, napuštanje narodne nošnje i još neki faktori utjecali su na brzu transformaciju, a to je prvobitno bila loša demografska slika domicilnog

stanovništva te sve češća prodaja zemlje. Također je vladajuća struktura više cijenila radnika te je promovirala radništvo naspram seljaštva. Posljednja veća migracija stanovništva se dogodila nakon Domovinskoga rata 1995. godine, kada je mnoštvo stanovništvo iz Bosne i Hercegovine doselilo na ovo područje, a domicilno stanovništvo svela na zanemariv broj. Posljedica toga vidljiva je na preobrazbi krajolika koji se u potpunosti promijenio zbog izgradnje koja je nastala u posljednja dva desetljeća (Novosel, 2014). Domovinski rat i stvaranje nezavisne Hrvatske bilo je također obilježeno u zagrebačkom Prigorju, budući da nije bilo direktnih sukoba na ovom području, izuzev bombardiranja tornja na Sljemenu i povremenih incidenata, nije bilo većih materijalnih oštećenja. Međutim, mnoštvo stanovnika zagrebačkog Prigorja se javilo na časno služenje domovini te su neki položili život za slobodnu Hrvatsku. Osim toga, na području Zagreba su se osnovale Narodne zaštite koje su imale ulogu nenasilne zaštite grada, kasnije zbog sve manjka obrambenih snaga i oni se priključuju vojnim akcijama. Njihova glavna uloga bila je organiziranje ophodnji te su često bili raspoređeni po gradskim četvrtima, što je bilo dobro, jer je većina stanovnika poznavala ljude koji su bili u Narodnoj zaštiti. Narodnoj zaštiti je pripomagala Civilna zaštita koja je pripremila stanovnike u slučaju napada (Javorović, 1999). Kao i početkom XX. stoljeća kada je prigorska nošnja bila prisutna pri svakom velikom dočeku poznatih osoba ili na velikim događanjima, tako se prilikom posjeta Ivana Pavla II. izrazio religiozni karakter hrvatskog naroda, ali i stanovnika zagrebačkog Prigorja. Tako je prilikom posjeta 1994. i 1998. godine dočekan s prigorskom nošnjom (Hrvatsko seljačko pjevačko društvo „Podgorac“, 2007).

4. OPSTANAK RURALNE KULTURE U URBANOM NAČINU ŽIVOTA UNUTAR ZAGREBAČKIH PRIGORSKIH NASELJA

Kroz historijsko-geografsko analizu prikazana je pripadnost zagrebačkih prigorskih naselja Zagrebu te razvitak naselja pod utjecajem Zagreba. U ovom poglavlju će se naglasiti razlike zagrebačkih prigorskih naselja od Zagreba, odnosno razlike od klasičnog urbanog života, koje je karakteristično za gradove. Na području zagrebačkih prigorskih naselja održao se život koji možemo okarakterizirati kao ruralni. Taj specifični način života, koji je nastao mješavinom urbane i ruralne kulture bio je karakterističan za zagrebačka prigorska naselja, jer se nalazio u okolici velikog grada, Zagreba. Ovaj način života se održao na ovom području vrlo dugo jer su prigorska naselja međusobno bila dobro povezani, što zbog društvenih prilika, što zbog prirodnih. Danas je pod utjecajem globalizacije i urbanizacije skoro u potpunosti nestao te se održava djelovanjem folklornih društva i različitih udruga. U povijesnom dijelu navedeno je kako se održavala kultura u domovima. Prvo službeno osnovano društvo bilo je u Šestinama, 1895. godine pod nazivom Hrvatsko seljačko pjevačko društvo „Sljeme“. Devet godina poslije se u Gračanima osniva Hrvatsko seljačko pjevačko društvo „Podgorac“. Sljedeće naselje koje osniva pjevačko društvo su Remete, 1920. godine pod nazivom Hrvatsko seljačko pjevačko društvo „Frankopan“, a nakon tri godine se priključuje Markuševac s društvom pod nazivom Hrvatsko seljačko pjevačko društvo „Prigorec“. Ovi domovi su najzaslužniji za očuvanje prigorske kulture, gdje se pjesmom, nošnjom i kulturom čuvaju obilježja prigorske kulture. Ova društva su promovirala Hrvatsku i očuvanje prigorske kulture te su pružila svojevrsni otpor globalizaciji i gubljenju identiteta. Društva su često putovala unutar granica domovine i promovirala prigorsku kulturu. Možda najpoznatiji potez kojim su htjeli promovirati Hrvatsku kulturu je izdavanje ploče s božićnim pjesmama 1965. godine u inozemstvu, ali je izdana u Hrvatskoj tek u doba hrvatskog proljeća 1971. Pored očuvanja kulture unutar Hrvatske, vrlo često putovale su Hrvatima izvan zemlje te su njima bili jedini doticaj s domovinom. Danas su nastavili promovirati različitim događanjima i putovanjima te u zajednici s zagrebačkom turističkom zajednicom se često mogu vidjeti na svim važnim događanjima po Zagrebu. Najpoznatiji događaj je Prigorski dan u kojem sudjeluju kulturna umjetnička društva iz Prigorja. Osim gore navedenih sudjeluju i HKPD Bosiljak Čučerje, KUD Bukovac i FIS Remete. Na ovom događaju sva društva prezentiraju tradicijske plesove iz cijele Hrvatske s naglaskom na Prigorje. Pohvalno je da se Prigorski dan održava u koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski (Hrvatsko seljačko pjevačko društvo, 2007). Osim

društva, koja su prvenstveno kroz pjesmu čuvala kulture, stvorile su se i udruge koje čuvaju različite običaje, koji su obilježili zagrebačko Prigorje. Jedna od takvi udruga je Falaček Prigorja⁶ te ona organizira fašnik, koji se u međuratno razdoblju svake godine održavao dva tjedna. Danas se održava dva dana u tjednu (Novosel, 2013).⁷ Kao što smo vidjeli po demografskoj slici, većina stanovnika je rimokatoličke vjeroispovijesti. Zbog toga ima i mnoštvo običaja vezanih uz crkvu. Tako ima mnoštvo običaja vezanih uz advent, koji je počinjao na Barbarinje 4. prosinca, Prema tom običaju, išlo se po naselju i čestitalo Barbarinje i početak Dočašća te je trajalo do Tri kralja.⁸ Danas se običaji vezani uz Advent pokušavaju održavati i primjenjivati u zagrebačkim prigorskim naseljima (Novosel, 2011). Još jedan dokaz religioznog karaktera je zajednička procesija zagrebačko prigorskih župa, koje svake godine hodočaste u Mariju Bisticu. To je zavjetno hodočašće od 1891. godine. Ono je bilo potaknuto vinogradarskim bolestima filokserom i peronosporom koje su zahvatile vinograde remetskih i gračanskih sela (Novosel, 2016).

Sl. 35. Posjet Ivana Pavla II. Zagrebu 1998. godine i članovi HSPD Podgorca u prigorskoj nošnji

Izvor: <http://www.hspd-podgorac.hr/Slike/S%20poznatima/images/PODGORAC%20prinosi%20zemlju%20Sv%20OCU.jpg> (25. 8. 2018)

⁶ Doslovni prijevod je Komadić Prigorja

⁷ Za više detalja oko fašničkih običaja pogledati „Fašnički običaji u Gračanima kraj Zagreba“

⁸ Za više detalje oko adventskih običaja pogledati „Adventski i božićni običaji u Gračanima kraj Zagreba“

5. GOSPODARSKE MOGUĆNOSTI PROSTORA

U ovom poglavlju će se promatrati gospodarske mogućnosti zagrebačkog Prigorja te njegova valorizacija u prošlosti, ali i u budućnosti.

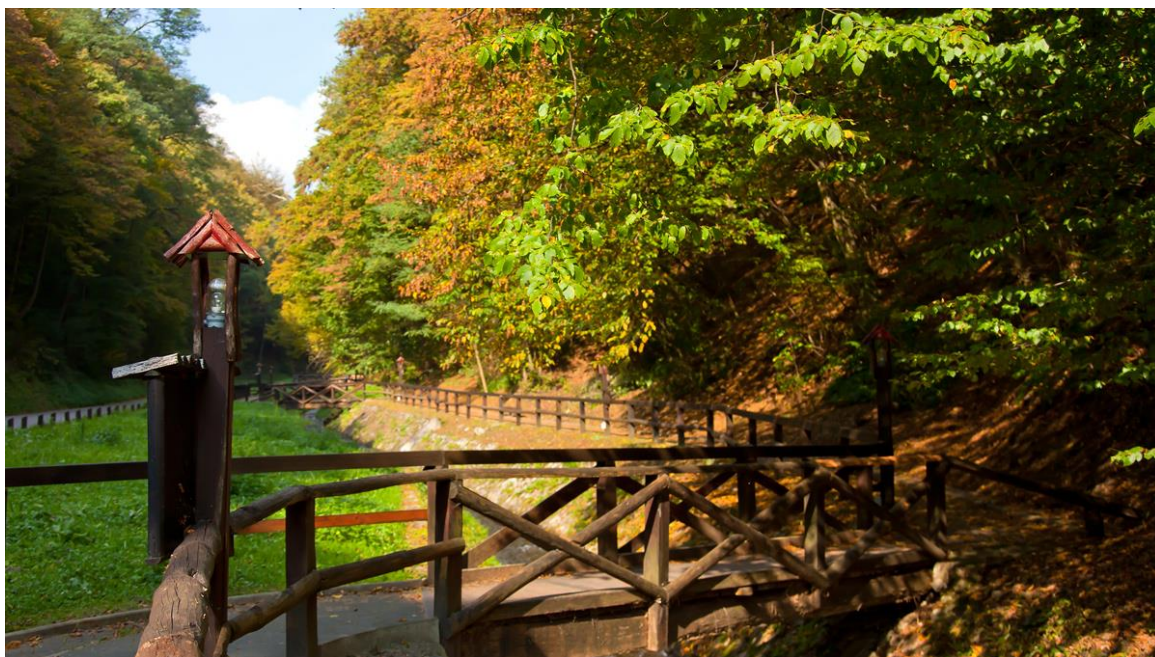
Gradska četvrt Podsljeme ima veliki gospodarski potencijal jer se većinom nalazi u parku prirode Medvednica. Medvednica je oduvijek opskrbljivala stanovništvo u podnožju, ali i šire ogrjevom i drvnom građom. Zbog prirodne osnove se nije moglo razviti planinsko stočarstvo, jer je bila oskudica slobodnih površina budući da su prevladavale guste šume. Također mnoštvo potoka uzrokovalo je razvoj mlinarstva, koje danas služi kao turistička atrakcija, osim toga se vadila sol na Slanom potoku. Mnoštvo rudnika omogućilo je razvitak sekundarne industrije, ali danas su rudnici i kamenolomi zatvoreni (Špoljarić, 2008). Danas kada je cijelo područje zaštićeno, više nema značajne ekstrakcije drvne građe, primat su preuzele uslužne djelatnosti te se razvija turizam. Zbog bujne vegetacije, ali i blizine grada, mnoštvo stanovnika posjećuje Medvednicu u rekreativne svrhe. Zagrepčanima je glavno odmaralište bio Maksimir, ali i povremene zelene površine u gradu, kao što je Cmrok. Međutim širenjem grada ove zelene površine nisu bile dostatne za odmor građana. Također razvitkom turizma počinje se valorizirati zelena površina Medvednice. Planinarstvo se razvija na Medvednici od 1870. godine kada se podiže prva građevina, a to je bila drvena piramida na vrhu Sljemena te je postala prvi planinarski objekt u Hrvatskoj. Nakon toga se podiže lugarnica, na Činovničkoj livadi, koja je 1934. godine dobila ime Tomislavov dom te je najveći planinarski objekt. Planinarska društva su izgradila domove Sljeme, Grafičar, Risnjak, Lipa, Željezničar (Špoljarić 2008). Zahvaljujući razvijenom planinarstvu uređuju se poučne staze, kako bi što više građana moglo iskoristiti potencijal. Najpoznatija poučna staza u zagrebačkom Prigorju je staza uz tok potoka Bliznec te je prilagođena osobama s invaliditetom, ali i slijepim osobama, jer su tekstovi o biljnom i životinjskom svijetu dostupni na Brailleovom pismo (Službene stranice Parka prirode Medvednica). Zagrebačka prigorska naselja su se prilagodila novim uvjetima, u kojima se okreće uslužnim djelatnostima. Na području zagrebačkih prigorskih naselja postoji mnoštvo uslužnih djelatnosti i dalje se otvaraju nove te je nedavno otvoren prvi hotel na području zagrebačkih prigorskih naselja. Primarno je razvijen gastroturizam jer većina objekata uz bujnu vegetaciju i pogled na grad omogućuje opuštenu atmosferu. Tako je jedan od najpoznatiji zagrebačkih ugostiteljskih objekata smješten na Kraljičinom zdencu (Špoljarić, 2008). Potencijal za uslužni turizam je veliki te ga treba dodatno valorizirati. Također se rekreativna razina treba podići na veću razinu i građanima grada Zagreba pružiti dodatni poticaj i mogućnost da

posjećuju Medvednicu. Glavni projekt koji bi trebao ostvariti dodatne mogućnosti u zagrebačkom Prigorju je žičara koja je u procesu izgradnje i koja bi omogućila brzi transport putnika na vrh Medvednice.

Sl. 36. Slika iz restoranta Šestinski Lagvić

Izvor: <http://www.sestinski-lagvic.hr/> (28. 8. 2018)

Sl. 37. Dio poučne staze Bliznec

Izvor: <http://www.pp-medvednica.hr/en/turisticka-ponuda/ostalo/poucne-staze/> (28. 8. 2018.)

6. ZAKLJUČAK

Zaključak sadrži opće rezultate istraživanja te osvrt na hipoteze iznesene na početku ovog rada.

6.1. Osvrt na hipoteze

Prva hipoteza odnosila se na korelaciju Zagreba i zagrebačkih prigorskih naselja te možemo reći da je ona potvrđena jer je 1950. godine zagrebačko Prigorje uklopljeno u grad Zagreb. Izuzev priključenja gradu, korelacija i povezanost s gradom Zagrebom oblikovali su područje zagrebačkog Prigorja na jedinstven način.

Sljedeća hipoteza je također potvrđena jer je u radu potvrđen kontinuitet naseljenosti zagrebačkog Prigorja od prapovijesti pa do danas. Nalazišta špiljskog čovjeka i ostaci antičke kulture nam govore o naseljenosti ovih prostora u davnim vremenima. Spisi iz srednjeg vijeka nam govore o postojanju naselja na ovim područjima te možemo reći da se naseljenost zagrebačkih prigorski naselja proteže kroz sva vremenska razdoblja.

Treća hipoteza je ostala djelomično potvrđena jer je ruralni karakter izražen u skoro svim prigorskim naseljima, ali pod utjecajem urbanizacije većina naselja u današnjem zagrebačkom Prigorju je urbanizirana. Kroz rad je izdvojena posebnost Vidovca, koji ima najizraženija ruralna obilježja, ali i Mlinova koji su u potpunosti urbanizirani. Međusobna povezanost zagrebačkog Prigorja je u prošlosti bila izrazitija nego danas, a danas se može vidjeti u njegovanju prigorske kulture

Iduća hipoteza je potvrđena u potpunosti jer je zagrebačko Prigorje doživjelo vrhunac u međuratnom razdoblju između dva svjetska rata. Njegov vrhunac potvrđen je u historijskom pregledu te se može poistovjetiti s jačanjem seljaštva u Hrvatskoj. Zbog sve veće urbanizacije vrhunac je bio kratak te je zagrebačko Prigorje s imigracijom nedomicilnog stanovništva izgubilo na važnosti.

Posljednja hipoteza je također potvrđena jer su osim Gradeca i Kaptola, koji su imali primat na razvitak zagrebačkog Prigorja, dva obilježja ovog prostora omogućila njegov razvitak. Medvedgrad je sa svojim vladarima u svojih tristo godina oblikovao ovaj prostor. S druge strane pavlinski samostan u Remetama, ali i kasnije crkva, očuvale su vjerski element u zagrebačkom Prigorju. Svojim djelovanjem su ova dva objekta imala izrazit utjecaj na ovo područje, koji je bio podjednak grad Zagrebu (Gradecu i Kaptolu).

6.2. Opći zaključak

Zadatak historijsko-geografskih istraživanja je identificiranje prirodno-geografskih i društveno-geografskih obilježja prostora te historijski razvoj prostora. Zagrebačka prigorska naselja imala su specifičan razvoj u odnosu na ostatak Zagreba te su na kraju priključena Zagrebu i postala gradska četvrt Podsljeme. Prošlost zagrebačkog Prigorja živopisna je te se razvijala izuzev Zagreba, no svojom kulturom i karakteristikama ipak se približilo Zagrebu. Budući da je Zagreb kao urbano središte izuzetni privlačni faktor, zagrebačko Prigorje uklopilo se u Zagreb te je postalo elitni kvart, ali je zadržalo svoj karakter koji se danas često poistovjećuje sa Zagrebom. Stoga često vidimo prigorsku nošnju kada se reprezentira Zagreb. Danas se prigorska kultura promovira kroz kulturna umjetnička društva i udruge, koje educiraju najmlađe, čime dokazuju važnost zagrebačkog Prigorja i važnost očuvanja prigorskog identiteta, U očuvanje kulture uključuje se i nedomicilno stanovništvo. Također zbog privlačnog faktora grada i dobre povezanosti s centrom Zagreba, zagrebačko Prigorje je demografski u dobrom položaju. Iako je prirodno kretanje stanovništva negativno, odnosno više ljudi umire nego se rađa. Zbog već navedenih razloga imaju imigracijske pull faktore i privlače ljude na ovo područje. Tu se stvara novi problem, a to je izrazita urbanizacija, koja uništava već krhki krajobraz Parka prirode Medvednica. S obzirom na to pozitivan demografski trend može stvoriti lažan dojam te je velika mogućnost da će se stanje stabilizirati i da će manje ljudi doseljavati na ovo područje, zbog uvjeta zaštite okoliša, ali i manjka prostora. Zaštita okoliša mora biti jedna od važnijih uloga zagrebačkog Prigorja, jer se valorizacijom prirode ostvaruje mogućnost za gospodarsku aktivnost. Zagrebačko Prigorje više ne ovisi o samom sebi, nastavit će se razvijati pod utjecajem Zagreba uz zadržavanje specifičnosti koje stvaraju karakterističan prostor, okolinu i identitet.

POPIS LITERATURE I IZVORA PODATAKA

Literatura

1. Antić, N., 2001: Kretanje stanovništva Grada Zagreba s posebnim osvrtom na doseljavanje u razdoblju 1991. -2001., *Migracijske i etničke teme* 17 (4), 287-309.
2. Bakšić, D., Pernar, N., Perković, I., Vrbek, B., Roje, V., Raspodjela zemnoalkalijskih i alkalijskih kovina (Ca, Mg, K, Na) u šumskom tlu Parka prirode Medvednica. <http://www.sumari.hr/sumlist/pdf/201500070.pdf> (18. 09. 2017.)
3. Banek, M., 1998: Povijest Gračana, *Kaj: časopis za kulturu i prosvjetu* 31, 121-128.
4. Bilić, J., Ivanković, H., 2006a: *Zagrebački leksikon A-Lj* sv.1. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb
5. Bilić, J., Ivanković, H., 2006b: *Zagrebački leksikon M-Ž* sv.2. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb
6. Buntak, F., 1996: *Povijest Zagreba*, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb.
7. Curić, Z., Curić, B., 1999: *Školski geografski leksikon*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.
8. Cvitanović, A., 2002: *Geografski rječnik*, Hrvatsko geografsko društvo, Zadar.
9. Čanjevac, I., 2013: Tipologija protočnih režima rijeka u Hrvatskoj, *Hrvatski geografski glasnik* 75 (1), 23- 42.
10. Ćuk, J. 2010: *Povijest grada Zagreba do 1350. godine*, Fortuna, Zagreb.
11. Demografski razvoj Dubrovačko-neretvanske županije (Šterc, S. i Šterc, F., 2016.) <http://www.zzpudnz.hr> (19. 8. 2018.)
12. Deluka, A., Dragcevic, V., Rukavina, T., Roman roads in Croatia http://www.sedhc.es/biblioteca/actas/CIHC1_073_Deluka%20A.pdf (20. 9. 2017.)
13. Dobronić, L., 1972: Nekadašnja sela i zaseoci uz Zagreb, *Kaj: časopis za književnost umjetnost, kulturu* 5 (7-8), 90-112.
14. Dobronić, L., 1986: Sjeverna strana Zagreba: Povijesni pregled, *Kaj: časopis za književnost umjetnost, kulturu* 19 (3), 15-28.
15. Dobronić, L., 2003: *Stari vijenac sela oko Zagreba*, Muzej grada Zagreba, Zagreb.
16. Dobronić, L., 1986: *Zagrebački Kaptol i Gornji grad nekad i danas*, Školska knjiga, Zagreb.
17. Filipčić, A., Šegota, T., 1996: *Klimatologija za geografe*, Školska knjiga, Zagreb.

18. Gračanin, H., 2012: Zagrebačko područje od osnutka Biskupije U: *Povijest grada Zagreba Od prehistorije do 1918.* (ur: Goldstein, I; Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 2-30.
19. Goldstein, I., 2013a: Između Istoka i Zapada. U: *Povijest grada Zagreba, 20. i 21. stoljeće.* (ur: Goldstein, I; Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 242-284.
20. Goldstein, I., 2013b: Novo lice grada U: *Povijest grada Zagreba, 20. i 21. stoljeće.* (ur: Goldstein, I; Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 175-242.
21. Goldstein, I., 2013c: Pod vlašću ustaške NDH. U: *Povijest grada Zagreba, 20. i 21. stoljeće.* (ur: Goldstein, I; Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 69-118.
22. Goldstein, I., Goldstein, S., 2013: U Federativnoj Jugoslaviji U: *Povijest grada Zagreba, 20. i 21. stoljeće.* (ur: Goldstein, I; Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 119-174.
23. Grulich, R., 2016: Remete – Marijina pustinja. u: *Pod okriljem Majke Božje Remetske – Zbornik radova u povodu 200. obljetnice utemeljenja župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama: 1812.-2012.* (ur: Zečević J., Čirko A.M., Čutura V., Novosel D.), karmelska izdanja, Zagreb, 14-17.
24. Habdija, I., 2009: Ekološko istraživanje površinskih kopnenih voda u Hrvatskoj prema kriterijima okvirne direktive o vodama
http://www.voda.hr/sites/default/files/dokumenti/ekolosko_istrazivanje_povrsinskih_kopnenih_voda.pdf (5. 2. 2017.)
25. Herman, N., 2013: Stanovanje na Gradecu u kasnom srednjem vijeku,
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2443/1/Stanovanje%20na%20Gradecu%20u%20kasnom%20srednjem%20vijeku-.pdf> (20. 4. 2018.)
26. Hren, J., 2003: *Urbanizacija Podsljemena*, magistarski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
27. HSPD Podgorac., 2007, Spomenica HSPD Podgorac, 100 godina (1907-2007). Zagreb.
28. Hutinec, G., Goldstein, I., 2013: Međuratno razdoblje:1918-1941. U:*Povijest grada Zagreba, 20. i 21. stoljeće.* (ur: Goldstein, I; Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 2-68.
29. Javorović, B., 1999: *Narodna zaštita Grada Zagreba u Domovinskom ratu*, Defimi, Zagreb.
30. Kampuš, I., Karaman, I., 1988; *Tisućljetni Zagreb: od davnih naselja do suvremenog velegrada*, Školska knjiga, Zagreb.
31. Kiković, D., 2010: Grčka kolonizacija, *Nova akropola*, 62, 36-42.
32. Klaić, N., 1982: *Zagreb u srednjem vijeku*, Biblioteka Povijesti, Zagreb.

33. Krpan, L., Novosel, M., 2016: Utjecaj interakcije selo – grad pri preodijevanju iz tradicijskog u gradsko ruho na primjeru Remeta i Bukovca. u: *Pod okriljem Majke Božje Remetske – Zbornik radova u povodu 200. obljetnice utemeljenja župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama: 1812.-2012.* (ur: Zečević J., Čirko A. M., Čutura V., Novosel D.), karmelska izdanja, Zagreb, 112-139.
34. Leček, S., 2003: Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918. – 1941, <https://hrcak.srce.hr/file/76814> (15. 8. 2018.)
35. Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani, Samobor
36. Marković, M., 2006: *Zagrebačke starine – prilozi poznavanju prošlosti grada Zagreba*, Jesenski i turk, Zagreb
37. Martinčević Lazar, J., Kosta, U., Mihalić Arbanas., 2017: *Mineraloška i fizička svojstva tipičnih tala podsljemenske zone grada Zagreba*, *Inženjerstvo okoliša*, 4 (2) 93-101.
38. Miškulin, Đ., 2016: Svetište Majke Božje Remetske. u: *Pod okriljem Majke Božje Remetske – Zbornik radova u povodu 200. obljetnice utemeljenja župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama: 1812.-2012.* (ur: Zečević J., Čirko A.M., Čutura V., Novosel D.), karmelska izdanja, Zagreb, 27-42.
39. Nikolić, T., Kovačić, S., 2008: *Flora Medvednice*, Školska knjiga, Zagreb.
40. Nikolić Jakus, Z. 2012: Počeci srednjovjekovnog grada U: *Povijest grada Zagreba, Od prethistorije do 1918.* (ur: Goldstein, I., Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 30-64.
41. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
42. Novosel, D., 2012: Adventski i Božićni običaji u Gračanima kraj Zagreba, *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 222 (4-5) 89-100.
43. Novosel, D., 2016: Demografska kretanja i stanovništvo župe Remete od 1812. do 1971. u: *Pod okriljem Majke Božje Remetske – Zbornik radova u povodu 200. obljetnice utemeljenja župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama: 1812.-2012.* (ur: Zečević J., Čirko A.M., Čutura V., Novosel D.), karmelska izdanja, Zagreb, 81-112.
44. Novosel, D., 2014: *Fašnički običaji u Gračanima kraj Zagreba*, *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 228 (1-2) 97-106
45. Novosel, D., 2008: *Gračanska kronika*, Župa Gračani, Zagreb.
46. Novosel, D., 2016: *Stanovništvo Upravne općine Gračani - Remete između dva svjetska rata*, Hrvatski studiji, Zagreb.

47. Pavličević, D. 2010: *Hrvatske kućne/obiteljske zadruge nakon 1881.*, Tehnička knjiga, Zagreb.
48. Petrić, H. 2012: Stoljeće oporavka i napretka. U: *Povijest grada Zagreba, Od prethistorije do 1918.* (ur: Goldstein, I., Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 154-200.
49. Premerl, T., 1998: Zagrebačko prigorje, *Kaj: časopis za književnost umjetnost, kulturu* 31(3-4), 59-66.
50. Regan, K., 2012: Preporodno doba U: *Povijest grada Zagreba, Od prethistorije do 1918.* (ur: Goldstein, I., Goldstein, S.) Novi Liber, Zagreb. 252-298.
51. Roglić, J., *Fizičko geografska obilježja Zagreba i okolice*, Geografsko društvo, Split.
52. Šegota, T., 1987: Maksimalne temperature zraka u Zagrebu, *Acta Geographica Croatica* 22, 5-17.
53. Šegota, T., 1988: Minimalne temperature zraka u Zagrebu, *Hrvatski geografski glasnik* 50 (1), 7-20.
54. Šibl, I., 1960: *Ratni dnevnik*, Naprijed, Zagreb.
55. Špoljarić, B., 2008: *Stari Zagreb od vugla do vugla*, Agm, Zagreb.
56. Turk, I; Šimunić, N; Živić, D., 2016: Prometna dostupnost kao čimbenik depopulacije i razvojnoga zaostajanja: primjer Žumberka, *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja*, 25 (2) 241-266.
57. Vincek, D., Dukši, I., Ježek Zenkel, Stanje okoliša Varaždinske županije <https://hrcak.srce.hr/file/207351> (18. 03. 2018.)
58. Vresk, M., 1997: *Uvod u geografiju: Razvoj, struktura, metodologija*, Školska knjiga, Zagreb.
59. Wertheimer-Baletić, A., 1999: *Stanovništvo i razvoj*, Mate, Zagreb.
60. Zečević, D., 1976. Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Šestinski Kraljevec. *Narodna umjetnost*, 13 (1), 123-139.
61. Zečević, J., 2016: Povijest Karmelićanske prisutnosti u Remetama i Hrvatskoj . u: *Pod okriljem Majke Božje Remetske – Zbornik radova u povodu 200. obljetnice utemeljenja župe Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama: 1812.-2012.* (ur: Zečević J., Čirko A.M., Čutura V., Novosel D.), karmelska izdanja, Zagreb, 215-235.

Izvori

1. Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske, 1857. – 2001., CD-ROM, DZS RH, Zagreb, 2005. (12.12.2017.)
2. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: dnevni i tjedni migranti, po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb <https://www.dzs.hr/> (10. 4. 2018.)
3. Inventarizacija poljoprivrednog zemljišta Grada Zagreba i preporuke za poljoprivrednu proizvodnju <http://www.zagreb.hr/UserDocsImages/Poljoprivreda-poljoprivredno%20zemljište/Inventarizacija%20poljoprivrednog%20zemlji%C5%A1ta-cijeli%20rad%20u%20jednom-Iva-za%20web-pdf.pdf> (20. 2. 2018.)
4. Klimatski atlas Hrvatske 1961.-1990. 1971.–2000. http://klima.hr/razno/publikacije/klimatski_atlas_hrvatske.pdf (26. 2. 2018.)
5. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema migracijskim obilježjima i spolu*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (27. 3. 2018.)
6. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema narodnosti u gradovima/općinama*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (5. 3. 2018.)
7. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine: Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 3. 2018.)
8. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po gradskim četvrtima grada Zagreba*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (28. 3. 2018.)
9. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (18. 2. 2018.)
10. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo prema vjeri po gradovima i općinama*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2018.)
11. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: Stanovništvo staro 10 i više godina prema informatičkoj pismenosti, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (23. 2. 2018.)
12. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, obrazovnim područjima i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (21. 2. 2018.)

13. *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu*, DZS, Zagreb, <https://www.dzs.hr/> (18. 2. 2018.)
14. *Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2001. do 2010.* Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, svibanj 2012. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>) (20. 2. 2018.)
15. *Prirodno kretanje stanovništva – podaci po gradskim četvrtima Grada Zagreba od 2010. do 2015.* Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, prosinac 2016. (<https://www.zagreb.hr/vitalna-statistika/1041>), Statistički ljetopis Grada Zagreba 2016. Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, odjel za statistiku. Zagreb, 2016. (20. 2. 2018.)
16. Prostorni plan Parka prirode Medvednica
http://www.mgipu.hr/doc/PPPPMedvednica/PP_Medvednica_knjiga_%204_obrazlozenje.pdf (1. 3. 2018.)
17. Službene stranice Grada Zagreba
<https://www.zagreb.hr> (12. 5. 2018.)
18. Službene stranice muzeja grada Zagreba
<http://www.mgz.hr/hr/izlozbe/potok-u-srcu-zagreba--uz-potok-medvescak-od-izvora-do-usca,119.html> (15. 2. 2018.)
19. Službene stranice Parka prirode Medvednica
<http://www.pp-medvednica.hr/priroda/geologija/> (20. 2. 2018.)
<http://www.pp-medvednica.hr/priroda/biljni-svijet/> (25. 2. 2018.)
http://www.stari.pp.medvednica.hr/Medvednica_hr/Medvednica_priroda_hidrologija.html (25. 12. 2017.)
<http://www.pp-medvednica.hr/kultura/etnografska-bastina/medvednicki-mlinovi-i-vodenice/> (17. 7. 2018.)
<http://www.pp-medvednica.hr/turisticka-ponuda/ostalo/poucne-staze/> (25. 8. 2018.)
20. *Stanovništvo grada Zagreba prema dobnoj spolnoj strukturi, popis 2001.* Gradski zavod za prostorno uređenje, odjel za statistiku. Zagreb.
<http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/> (20. 2. 2018.)
21. *Stanovništvo grada Zagreba prema dobnoj spolnoj strukturi. popis 2011.* Gradski zavod za prostorno uređenje, odjel za statistiku. Zagreb.
<http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/> (20. 2. 2018.)

22. Zagrebački portal, 2015. Markuševac

<http://www.zgportal.com/o-zagrebu/povijest-zagrebackih-naselja/markusevec/>

(30. 05. 2018.)

PRILOZI

I. Popis slika

Sl. 1. Gradske četvrti grada Zagreba 2018. godine	3
Sl. 2. Mjesni odbori grada Zagreba 2018. godine	7
Sl. 3. Indikator cestovne dnevne buke Grada Zagreba.....	9
Sl. 4. Reljef grada Zagreba.....	11
Sl. 5. Neaktivni kamenolom u Markuševcu	11
Sl. 6. Popis Natura 2000 vrsta i staništa u Parku prirode Medvednica	13
Sl. 7. Klimadijagram postaje Zagreb - Grič od 1861. do 2016. godine	16
Sl. 8. Ukupno kretanje broja stanovnika gradske četvrti Podsljeme od 1857 do 2011.....	20
Sl. 9. Broj stanovnika u zagrebačkim prigorskim naseljima 2011. godine	22
Sl. 10. Gustoća stanovništva po hektaru u mjesnim odborima grada Zagreba	23
Sl. 11. Prikaz nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta u gradskoj četvrti Podsljeme od 2001. do 2016. godine	26
Sl. 12. Vitalni indeks Grada Zagreba po gradskim četvrtima u 2016. godini	27
Sl. 13. Indeks kretanja nataliteta i mortaliteta Grada Zagreba i gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2016. godine	28
Sl. 14. Doseljeni stanovnici u gradsku četvrt Podsljeme iz inozemstva prema Popisu 2011. godine	31
Sl. 15. Opće kretanje stanovništva gradske četvrti Podsljeme	33
Sl. 16. Dobno–spolna struktura stanovništva gradske četvrti Podsljeme 2011. godine.....	35
Sl. 17. Stanovništvo Gradske četvrti Podsljeme prema gospodarskoj aktivnosti u 2011. godini.	37
Sl. 18. Gospodarski sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme prema popisu 2011. godine	38
Sl. 19. Zaposleni prema područjima djelatnosti u gradskoj četvrti Podsljeme 2011. godine ..	39
Sl. 20. Stanovništvo gradske četvrti Podsljeme staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi u 2011. godine	40
Sl. 21. Stanovništvo gradske četvrti Podsljeme staro 10 i više godina prema informatičkoj pismenosti u 2011. godine.....	41
Sl. 22. Sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme prema narodnosti 2011. godine	42
Sl. 23. Sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme prema vjeri 2011. godine.....	43

Sl. 24. Medvedgrad 2014. godine	49
Sl. 25. Varoški, biskupski, kaptolski i drugi posjedi na području Zagreba u 16. stoljeću	51
Sl. 26. Hrvatske zemlje 1606. godine.....	53
Sl. 27. Dio zagrebačkog Prigorja 1785. godine.....	56
Sl. 28. Pavlinski samostan u Remetama nakon obnove 1744. godine	57
Sl. 29. Šestine početkom 20. stoljeća	61
Sl. 30. Šestine i dio Gračana u 21. stoljeću, prikaz s Google mapsa.	62
Sl. 31. Mozaik fotografija iz Šestina u 1941. godini.....	63
Sl. 32. Druženje zagrebačkih prigoraca sa Stjepanom Radićem.....	65
Sl. 33. Izgradnja tunela „Sljeme“ u Gračanima 1947. godine.....	67
Sl. 34. Krizma u Remetama u 1938. godini	70
Sl. 35. Posjet Ivana Pavla II. Zagrebu 1998. godine i članovi HSPD Podgorca u prigrorskoj nošnji.....	74
Sl. 36. Slika iz restoranta Šestinski Lagvić	76
Sl. 37. Dio poučne staze Bliznec.....	76

II. Popis tablica

Tab. 1. Ukupan broj kretanja stanovnika u gradskoj četvrti Podsljeme od 1857. do 2001. godine	19
Tab. 2. Kretanje ukupnog broja stanovnika mjesnih odbora gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2011. godine	21
Tab. 3. Gustoća stanovništva zagrebačkih prigrorskih naselja 2011. godine	23
Tab. 4. Prirodno kretanje stanovništva gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2016. godine.	25
Tab. 5. Broj dnevnih i tjednih migranata u gradskoj četvrti Podsljeme u 2011. godini.....	29
Tab. 6. Broj i udio doseljenog stanovništva u gradsku četvrt Podsljeme 2011. godine.....	30
Tab. 7. Opće kretanje stanovništva gradske četvrti Podsljeme od 2001. do 2011. godine	32
Tab. 8. Tipizacija dobno-spolnog sastava stanovništva kroz velike dobne skupine gradske četvrti Podsljeme 2011. godine	34
Tab. 9. Sastav stanovništva gradske četvrti Podsljeme staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi 2011. godine	40

III. Pisana priprema za nastavni sat geografije

PISANA PRIPREMA ZA NASTAVNI SAT GEOGRAFIJE		
Naziv i sjedište škole	Osnovna škola Gračani	
Obrazovni program (zanimanje)	Osnovna škola	
Ime i prezime nastavnika	Matija Bunjak Pajdek	
Datum izvođenja nastavnog sata	15. 9. 2018.	
Naziv nastavne jedinice	Historijsko-geografski razvoj zagrebačkog Prigorja	
Razred	8.a	
Tip sata	Obrada	
Kompetencije	Ishodi učenja	Zadatci kojima ću provjeriti ishode
1. Geografska znanja i vještine	<ul style="list-style-type: none"> - Odrediti geografski smještaj i položaj zagrebačkog Prigorja - Pokazati zagrebačkog Prigorje na geografskoj karti Zagreba i navesti kvartove unutar Prigorja - Pronaći i selektirati osnovne informacije o povijesnom razvoju zagrebačkog Prigorja 	<ul style="list-style-type: none"> - Odredi uz pomoć geografske karte, geografski smještaj zagrebačkog Prigorja u odnosu na ekvator i središnji meridijan. Pronađi na karti grada Zagreba gradsku četvrt Podsljeme -Na geografskoj karti Zagreba pokaži kvartove koji se nalaze unutar zagrebačkog Prigorja - Uz pomoć interneta i tekstova sažmi povijesni razvoj zagrebačkog Prigorja.

	<p>- Prepoznati važnost običaja u zagrebačkom Prigorju</p> <p>- Izračunati apsolutnu i relativnu promjenu broja stanovnika</p> <p>- Prepoznati važnost zaštite Parka prirode Medvednice i sprečavanje pretjerane urbanizacije zagrebačkog Prigorja</p>	<p>Na analizi nošnje i uz igrokaz prepoznati važnost običaja u zagrebačkom Prigorju</p> <p>- Na podacima iz popisa stanovništva zagrebačkog Prigorja iz 2001. i 2011. izračunati apsolutnu i relativnu promjenu stanovnika</p> <p>- Objasniti kako djelovanje Parka prirode može utjecati na prekomjernu urbanizaciju zagrebačkog Prigorja</p>
2. Metodička kompetencija	Korištenje računala, atlasa i zidne karte, Primijeniti vještinu korištenja računala u prikupljanju, obradi i interpretaciji podataka o stanovništvu, gospodarskom razvoju i običajima zagrebačkog Prigorja	
3. Komunikacijska kompetencija	Razvijati pismenu i usmenu komunikaciju na materinskom jeziku u predstavljanju rezultata istraživanja	
	Argumentira svoje stavove i uvažava argumentaciju drugih u raspravi u negativnim/pozitivnim aspektima urbanizacije	
4. Socijalna kompetencija	Stvarati ugodan radni odnos s nastavnikom i ostalim učenicima aktivnim sudjelovanjem u pitanjima i raspravama	

		Pridržavati se pravila ponašanja Primjenjuje pravila rada u grupi	
TIJEK NASTAVNOG SATA			
Etape sata	Cilj etape	Opis aktivnosti učitelja	Opis aktivnosti učenika
Uvod	Provjera predznanja	Na početku sata kratko ponavljanje pojmova: geografski smještaj i položaj, opće kretanje stanovništva, dobno-spolni sastav stanovništva, i upoznavanje s pojmom historijska geografija.	Učenici se javljaju i samostalno objašnjavaju spomenute pojmove Učitelj vodi evidenciju točnih odgovora
	Poticanje znatiželje	Učitelj pušta video isječak. Upozorava učenike da pažljivo slučaju o čemu se u videu govori (Prilog 1). Nakon videa ih nastavnik pita: Jesu li im lokacije iz videa poznate? O čemu se u videu govori?	Učenici odgovaraju na postavljana pitanja, a učitelj vodi evidenciju točnih odgovora
	Najava cilja	Učitelj najavljuje novu nastavnu jedinicu: Historijsko geografski razvoj zagrebačkog Prigorja Govori učenicima da otvore bilježnicu i u njega napišu naslov nastavne jedinice, koji u isto vrijeme piše na ploču.	Učenici pišu naslov u bilježnicu
Glavni dio sata		Učitelj prezentira osnovne podatke o zagrebačkom Prigorju	Učenici prate PPT te postavljaju pitanja.

		<p>uz pomoć prezentacije u Powerpointu</p> <p>Učitelj dijeli učenike u četiri skupine s jednakim brojem učenika u svakoj te im daje upute. Svaka skupina izabire predstavnika te izvlači listić sa svojim zadatkom, koji će morati prezentirati kroz PPT ili igrokaz. PPT može imati maksimalno tri slajda teksta i ukupno deset slajdova. Izlaganje uz pomoć PPT može maksimalno trajati pet minuta.</p> <p>Prva skupina će prikazati geografska obilježja uz pomoć interneta i profesora.</p> <p>Druga skupina će uz pomoć interneta i učitelja sintetizirati historijski razvoj zagrebačkog Prigorja.</p> <p>Treća skupina će uz pomoć interneta prezentirati gospodarski aspekt razvoja zagrebačkog Prigorja. Osim toga, ova skupina će dobiti i prilog 2. te morati izračunati apsolutnu ili relativnu promjenu stanovništva.</p> <p>Četvrta skupina će napraviti PPT, koja će prezentirati prigorsku narodnu nošnju. Također četvrta</p>	<p>Učenici izabiru predstavnika koji će izvući papirić s njihovom temom i pažljivo slušaju upute.</p> <p>Učenici formiraju skupine, koristeći računala, uz pomoć interneta izrađuju Powerpoint prezentaciju</p> <p>Učenici izlažu svoje PPT i učenici četvrte skupine izvode igrokaz. Jedan učenik iz skupine prezentira</p>
--	--	--	--

		<p>skupina će uz prilog 3. pripremiti igrokaz "adventski običaj" gdje će prezentirati Badnjak u Prigorju.</p> <p>Učitelj pita učenike što su sada vidjeli. Što misle o igrokazu? Jesu li im stariji ikada pričali o takvom običaju?</p> <p>Učitelj dijeli materijale učenicima te pomaže učenicima.</p>	<p>PPT. Drugi učenik iz skupine piše najvažnije natuknice na ploču.</p> <p>Ostali učenici pažljivo prate i odgovaraju na postavljena pitanja.</p>
Završni dio sata	<p>primjena naučenog</p> <p>formativno vrednovanje</p>	<p>Učitelj postavlja pitanja vezana iz pripremljene PPT</p> <p>Učitelj prati angažiranost učenika u radu u skupini, kvalitetu objašnjavanja i ostvarenost zadataka. Sumiranjem bodova za točne odgovore na pitanja tijekom nastavnog sata, za pojedinačni doprinos radu skupine i uradak skupine, učitelj formativno vrednuje rad pojedinca i skupine.</p> <p>Učitelj upisuje bilješke o radu i napretku učenika u imenik.</p>	<p>Učenici odgovaraju samostalno na pitanja ostalih skupina.</p>

Plan školske ploče:

Historijsko-geografski razvoj zagrebačkog Prigorja

Geografska obilježja:

Povijest zagrebačkog Prigorja:

Gospodarske mogućnosti Prigorja:

Nastavne metode:

Metoda usmenog izlaganja, demonstracije, neizravna grafička metoda
metoda razgovora, pisanja, metoda rada na tekstu, igrokaz, metoda pisanih radova

Oblici rada:

Samostalni, rad u skupini, frontalni,

Nastavna sredstva i pomagala:

Bilježnica, projektor, računalo, Web stranica, prilog 1,2,3

Popis literature i izvora za nastavnika:

Buntak, F., 1996: *Povijest Zagreba*, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb.

Novosel, D., 2012: *Adventski i Božićni običaji u Gračanima kraj Zagreba, Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 222 (4-5) 89-100.

Novosel, D., 2008: *Gračanska kronika*, Župa Gračani, Zagreb.

HSPD "Podgorac, 2007, Spomenica HSPD Podgorac, 100 godina (1907-2007). Zagreb.

Matija Bunjak Pajdek, Historijsko-geografski razvoj zagrebačkih prigorjskih naselja.

Popis priloga (koji nisu upisani u nastavna sredstva i pomagala):

Prilog 1.

Zagrebačko Prigorje - živi suvenir grada

<https://www.youtube.com/watch?v=iYD3rOOUAGk>

Prilog 2.

Ime naselja	Broj stanovnika		Razlika 2011./2001.	
	2001.	2011.	aps.	%
Gračani	5282	6210	928	17,57
Markuševac	6922	6302		-8,96
Mlinovi	2165	1978	-187	
Remete	4569	5572	1003	
Šestine	2858	3514		22,95
Vidovec	690	1161	471	
GČ Podsljeme+Remete	22486	24737	2251	

Prilog 3.

Badnjak

Sam dan Badnjak, započinjao bi odlaskom muških članova obitelji u obližnje šume ili na samu Medvednicu. Tamo je trebalo izabrati bor, posjeći ga i donijeti kući. Nakon 1945. bor se sve više kupovao u gradu ili u susjednom Markuševcu, jer je država postrojila kontrolu u šumama, pa bi često dolazilo do konflikata s lugarima. Nakon povratka kući, otac kao glava obitelji nasadio je bor na stalak. Dječaci su mu morali pomagati. U isto je vrijeme ženski dio obitelji čistio kuću i pripremao hranu. Badnja noć započinjala bi unošenjem božićnog drvca. Unošenje majke - bora, u sumrak Badnje večeri obavljao je najstariji muški član obitelji. Ukućani su sjedili u mraku sobe, iščekujući unos bora. Osoba koja je unosila bor, u jednoj je ruci držala bor, a u drugoj svijeću. Ulazeći u sobu, pozdravio je ukućane sa: "Faljen Isus i Marija", a oni su mu odgovarali: Navieke budi faljen". Bor i svijeću stavio je na stol. Zatim je donio miješano žito, te je njime posipao stol

u obliku križa. Na prazan dio stola stavio se kolač zvani kuglof. Bio je okruglog oblika, pa otud i dolazi njegovo ime. U njegovo se središte zabila grančica bora. Ispod stola stavio se snop slame, simbol novorođenog djeteta. Na toj bi slami božićnu noć prospavala djeca, kojoj je to pričinjalo veliko veselje. Potom bi najstariji muškarac izgovorio blagoslov, koji je bio istovjetan onome koji su čestitari izgovarali za Svetu Barbaru. Zatim bi svi zajedno izmolili Očenaši Vjerovanje, te zahvalili Bogu na darovima kroz cijelu godinu. Nakon toga bi sezapjevala stara hrvatska božićna pjesma: "Narodil nam se kralj nebeski". Potom bise krenulo s kindenjem - kićenjem bora.

Barbarinje

Na Dan sv. Barbare, 4. prosinca, išli su dječaci, svaki za sebe, u ranu zoru od kuće do kuće, čestitati Barbaru izgovarajući ove riječi: *"Dej Vam Bog puričov, teličov, guščićov, račićov, pune lajte vina, pune vože žita, a najviše Božjega mira. Da bi Vaše čučice tak trde sedele kak si bum ja sad sel"*. Nakon toga, čestitar bi se bacio na pod i čvrsto sjeo. Uobičajeno, bio bi nagrađen jabukama, a u bogatijim kućama bombonima i sitnim novcem.